

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra ruského jazyka

Proměny uměleckého zobrazení bitvy u Stalingradu

Diplomová práce

Autor: Jaromír Tomek

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství pro střední školy – ruský jazyk a literatura

Učitelství pro střední školy – dějepis

Vedoucí práce: Kostincová Jana, Mgr. Ph.D.

Hradec Králové

2017

Zadání diplomové práce

Autor: Jaromír Tomek

Studium: P15P0385

Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství pro střední školy - dějepis

Název diplomové práce: **Proměny uměleckého zobrazení bitvy u Stalingradu**
Název diplomové práce AJ: The Battle of Stalingrad and the Development of Its Artistic Reflection

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Diplomová práce představí různé způsoby uměleckého zobrazení bitvy u Stalingradu a jejich proměny v čase, od válečné doby do současnosti. Práce se zaměří zejména na literární a filmová díla, ruská i neruská, i jejich vzájemný dialog. Pozornost bude věnována také výtvarným památníkům v prostoru současného Volgogradu.

BEEVOR, Antony. Stalingrad: osudné obklíčení. Praha: Beta-Dobrovský, 2002, 350 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7291-072-8. OVERY, R. Rusové ve válce. Vyd. 1. Praha: Beta-Dobrovský, 2004, 471 s. ISBN 80-7291-104-x. PIEKALKIEWICZ, Janusz. Stalingrad: anatomie bitvy. 1. vyd. Plzeň: Mustang, 1996, 473 s. ISBN 80-7191-033-3. BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. Hořící sníh. Praha: Odeon, 1976, 448 s. NEKRASOV, Viktor. V stalingradských zákopech. 6. vyd. Praha: Práce, 1973, 257 s.

Garantující pracoviště: Katedra ruského jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Jana Kostincová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jaroslav Sommer

Datum zadání závěrečné práce: 22.8.2014

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval (pod vedením vedoucího diplomové práce) samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Hradci Králové dne 15. 6. 2017

.....

Jaromír Tomek

Zde bych chtěl poděkovat vedoucí Mgr. Janě Kostincové Ph.D., která mně během práce poskytovala cenné rady a připomínky. Chtěl bych jí poděkovat za vedení této práce, za její trpělivost a za čas strávený při konzultacích. Dále bych rád poděkoval svojí rodině a přátelům, kteří mně poskytli během psaní této diplomové práce zázemí a psychickou podporu.

Anotace

Proměny uměleckého zobrazení bitvy u Stalingradu

Diplomová představí různé způsoby uměleckého zobrazení bitvy u Stalingradu a jejich proměny v čase, od válečné doby do současnosti. Práce se zaměří zejména na literární a filmová díla, ruská i neruská, i jejich vzájemný dialog. Pozornost bude věnována také výtvarným památníkům v prostoru současného Volgogradu.

Klíčová slova: bitva u Stalingradu, Stalingrad, film, literatura.

Annotation

The Battle of Stalingrad and the Development of Its Artistic Reflection

This diploma thesis introduces various ways of artistic display of the Battle of Stalingrad and their change in time from the war period till present. The thesis is focused mainly on literature and film work, Russian and Non-russian and even their mutual dialogue. Attention is paid also to art monuments in the area of current Volgograd.

Keywords: the battle of Stalingrad, Stalingrad, movie, literature.

Obsah

Úvod.....	8
1 Historie bitvy u Stalingradu.....	9
2 Bitva u Stalingradu v kultuře	12
2.1 Literatura	12
2.1.1 Umělecká literatura	13
2.1.2 Memoárová literatura	15
2.2 Folklór.....	16
2.3 Film	16
2.3.1 Dokumentární film	17
2.3.2 Hraný film	17
2.4 Malířství.....	18
2.5 Hudba	19
2.6 Počítačové hry.....	19
2.6 Město Volgograd jako symbol bitvy u Stalingradu	20
2.6.1 Muzeum Stalingradské bitvy/Музей-заповедник «Сталинградская битва»	22
2.6.2 Mamajova mohyla/Мамаев курган	22
3 Motiv stalingradské bitvy v konkrétních uměleckých dílech.....	26
3.1 Film Stalingradská bitva	26
3.1.1 Stalingradská bitva/Сталинградская битва (SSSR, 1949).....	26
3.2 Román Ve stalingradských zákopech/film Vojáci.....	28
3.2.1 Ve stalingradských zákopech/В окопах Сталинграда (Viktor Někrasov)	28
3.2.2 Vojáci/Солдаты (SSSR, 1956).....	32
3.3 Film Psi, chcete žít věčně? aneb peklo u Stalingradu	33
3.3.1 Psi chcete, žít věčně/Hunde, wollt ihr ewig leben (NSR, 1959).....	33
3.4 Román Život a osud	38
3.4.1 Život a osud/Жизнь и судьба (Vasilij Semjonovič Grossman).....	38
3.5 Román Hořící sníh/film Hořící sníh.....	43
3.5.1 Hořící sníh/Горячий снег (Jurij Bondarev)	43
3.5.2 Hořící sníh/ Горячий снег (SSSR, 1972).....	51
3.6 Stalingrad (1989).....	52

3.6.1	Stalingrad/Сталинград (SSSR, 1989).....	52
3.7	Stalingrad (1993).....	57
3.7.1	Stalingrad/Stalingrad (Německo 1993)	57
3.8	Film Nepřítel před branami/román Válka kryš	62
3.8.1	Nepřítel před branami/Enemy at the Gates (USA, 2001).....	62
3.8.2	Válka kryš/War of the rats (David L. Robbins).....	71
3.9	Stalingrad (2013).....	75
3.9.1	Stalingrad/Сталинград (Rusko, 2013).....	75
3.10	Komparace vybraných děl.....	86
3.10.1	Skutečné postavy	86
3.10.2	Pohledy na bitvu	87
3.10.3	Časové vymezení děje	88
3.10.4	Vojenské profese.....	88
3.10.5	Hlavní postava	88
3.10.6	Negativní postava	88
3.10.7	Motiv ženy	89
3.10.8	Sovětský voják x německý voják.....	89
3.10.9	Bojové scény.....	90
3.10.10	Naturalistické scény	90
3.10.11	Život civilistů	90
3.10.12	Další vybrané motivy	91
3.10.13	Filmy pohledem diváků.....	91
Závěr		93
Seznam použitých zdrojů.....		94
Literární zdroje.....		94
Filmové zdroje		95
Elektronické zdroje		95
České elektronické zdroje.....		95
Anglické elektronické zdroje.....		95
Ruské elektronické zdroje		97
Seznam příloh		101

Úvod

V tématu této diplomové práce se spojily dvě moje záliby: kultura a téma 2. světové války. Bitva u Stalingradu byla jednou z nejdůležitějších bitev v historii lidstva, která velmi zahýbala s německým sebevědomím. Pro Rusy se bitva u Stalingradu stala symbolem porážky nacismu. Z uvedených důvodů bylo zajímavé rozpracovat tuto událost již v bakalářské práci. Protože zůstalo mnoho otázek otevřeno, rozhodl jsem se v podobném tématu pokračovat i v diplomové práci.

Diplomová práce má dva základní cíle. Prvním cílem je stručně nastínit příčiny, průběh a důsledky stalingradské bitvy, zasadit ji do kontextu Velké vlastenecké války, potažmo 2. světové války. Druhým, zásadnějším cílem, je popsat motiv stalingradské bitvy v kultuře – v literatuře, filmu, sochařství, malířství či hudbě. Následně budou rozebrána a porovnána vybraná umělecká díla s tematikou stalingradské bitvy, konkrétně se jedná o 12 uměleckých děl: 8 filmů a 4 knihy.

U filmů bude vždy nastíněn děj, vypsáno herecké obsazení, kdy a kde snímek vznikl, kdo ho režíroval a kdo je podepsán pod scénářem. Práce si bude všimát i toho, jak se film držel reálných skutečností, zda se věnuje celé bitvě nebo jenom její části, zda je vyprávěn z německého či ruského pohledu, jestli se ve filmu objevují chyby a nepřesnosti, zda získal nějaké ocenění a jak byl přijat kritikou a diváky.

U beletristických knih bude rovněž nastíněn děj, popsány hlavní postavy, uvedena doba vzniku a samozřejmě i tvůrce knihy s krátkým medailonkem. Stejně jako u filmu se práce bude zamýšlet, zda se kniha věnuje celé bitvě nebo jenom její části a zda je vyprávěna z německého či sovětského pohledu.

V práci bude několikrát použito přídavné jméno sovětský a ruský. Na tomto místě bych chtěl upozornit na určité těžkosti s tím spojené. Tyto pojmy nejsou zcela jednoznačné. Pro účely této práce jsem se rozhodl, že slovo sovětský budu používat ve významu jevu, který existoval v době existence SSSR, případně má určité ideologické zabarvení (např.: sovětská vojska, sovětský film, sovětská literatura apod.), slovo ruský pro jevy existující po rozpadu SSSR v roce 1991.

Chtěl bych upozornit, že veškeré překlady zdrojů (u kterých neexistuje oficiální překlad), ať už z anglického, nebo ruského jazyka, prováděl autor této práce.

1 Historie bitvy u Stalingradu

Tato kapitola stručně nastíní průběh Stalingradské bitvy a zasadí ji do kontextu celé Velké vlastenecké války, potažmo druhé světové války. Podrobněji byla historie bitvy u Stalingradu rozebrána již v mé bakalářské práci.¹

Bitva u Stalingradu začala 21. srpna 1942 a skončila německou kapitulací 2. února 1943. Rozhodně se nejednalo o první bitvu 2. světové války. V době začátku bitvy již 2. světová válka zuřila čtvrtým rokem a SSSR byl druhým rokem ve válce s Německem. Stalingradská bitva bývá označována jako jedna z klíčových bitev 2. světové války.

Do druhé světové války vstupoval Sovětský svaz ještě jako spojenec Německa na základě paktu o neútočení Ribbentrop-Molotov z 23. srpna 1939. Druhá světová válka začala 1. září 1939, kdy Německo zaútočilo na Polsko. SSSR vstoupil do konfliktu 17. září, na základě paktu o neútočení napadl Polsko.²

Německo napadlo SSSR 22. července 1941 (operace Barbarossa). V roce 1941 Němci obklíčili Leningrad, ale dobýt ho nedokázali. Rovněž zautočili na Moskvu, ale také neúspěšné. V jejich moci byla však velká část SSSR.

Dne 5. dubna roku 1942 vydal Hitler směrnici č. 41, plán pod kódovým označením Blau. Ten spočíval v úderu východním směrem ke Stalingradu a směrem k jihu na Kavkaz. Tím měl být Sovětský svaz odříznut od vlastních zdrojů pohonných hmot. Německý úder přišel 28. června. Sovětská vojska ustupovala, nedokázala Němce zastavit. Aby Stalin zabránil úplnému zhroucení, vydal 28. července rozkaz č. 227 – „Ani o krok zpátky!“. Na jeho základě byly zřízeny zadržovací oddíly s právem střílet po vlastních lidech. Obhájení Stalingradu nebylo jen vojenskou a ekonomickou nutností, ale město se stalo i symbolem národního vzdoru.

Skupina armád B, pod vedením Friedricha Pauluse, nezadržitelně postupovala přes Don ke Stalingradu.³ Dne 21. srpna (oficiální začátek bitvy) ustoupila sovětská vojska za Don a Němci ho překročili. Němci začali postupovat přes step směrem

¹ TOMEK, Jaromír. Bitva u Stalingradu ve filmové tvorbě, bakalářská práce PDF UHK, Hradec Králové 2015, s. 9-16.

² OVERY, Richard. *Rusové ve válce*. Vyd. 1. Praha: Beta-Dobrovský, 2004, s. 74-76.

³ *tamtéž*, s. 197-206.

k Volze. Dne 23. srpna zahájili Němci nálet. Mnoho budov bylo srovnáno se zemí nebo vyhořelo, stovky rodin uhořely v rozvalinách, ze Stalingradu zůstaly jen ruiny.⁴

Do čela 62. armády byl místo Lopatina jmenován Vasilij Čujkov. Během září německá vojska neustále útočila. Většina města již byla v německých rukou.

Vznikla nová forma války, která se odehrávala v ruinách civilního prostředí. Pozůstatky bojů – vyhořelé tanky, telefonní dráty, kovové kostry postelí, lampy a nádoby – v tomto prostředí se vedly tuhé boje. Bojovalo se o každý dům, z nichž se staly pevnosti. V některých případech byly domy jako dort – Němci byli v nejvyšším patře, pod nimi Sověti a o patro níž zase Němci. Bojoval muž proti muži, protože tanky se v ruinách špatně pohybovaly. Němci tuto formu války nazývali krysí válka.⁵

Celý říjen probíhaly tvrdé boje plné německých útoků a sovětských protiútoků. Kvůli vyčerpání a nedostatku střeliva začala koncem října pomalu doznívat velká německá ofenzíva.⁶

Od září 1942 se rodila myšlenka na sovětský protiútok. Dne 13. září Stalin odsouhlasil plán ofenzivy Uran. Důležité bylo utajení a klamné manévry. Výhodou Sovětů bylo, že Hitler odmítal uvěřit, že Sovětský svaz má ještě nějaké rezervní armády. Proto nepředpokládal, že Rudá armáda bude schopna zahájit ofenzivu. Cílem operace bylo obklíčit Paulusovu 6. armádu.

Další výhodou Sovětů bylo, že Němci svěřili pozice na Donu svým spojencům: Maďarům, Rumunům a Italům, kteří nebyli tak dobře vybavení. Také postrádali dokonalou morálku. Operace Uran začala 19. listopadu. Dne 22. listopadu se sovětské čelní oddíly stalingradského a jihozápadního frontu spojily u Kalače. Tím byla Paulusova 6. armáda obklíčena.⁷

Dne 24. listopadu ráno přišlo na Paulusovo velitelství Hitlerovo rozhodnutí, že frontu na Volze je nutné udržet za všech okolností. Hitler byl posedlý myšlenkou, že 6. armáda nemůže od Stalingradu ustoupit. Během prvního prosincového týdne vykonala sovětská vojska rozhodující útoky s cílem rozdělit 6. armádu. Němci začali mít problémy se zásobováním. Nedostatek jídla se řešil porážkami tažných zvířat.⁸

Manstein vytvořil plán na záchranu 6. armády – operace Zimní bouře. Operace začala 12. prosince. Jejím cílem bylo prorazit k 6. armádě a vytvořit koridor,

⁴ BEEVOR, Antony. *Stalingrad: osudné obklíčení*. Praha: Beta-Dobrovský, 2002, s. 84-93.

⁵ *tamtéž*, s. 114-116.

⁶ *tamtéž*, s. 156 -159.

⁷ *tamtéž*, s. 161-187.

⁸ *tamtéž*, s. 193-211.

kudy by ji bylo možné zásobovat a posílit. Nicméně skončila neúspěchem, Manstein byl zastaven a donucen ustoupit. V prvním lednovém týdnu bylo napsáno ultimátum adresované osobně Paulusovi. Kapitulace byla na Hitlerův rozkaz odmítnuta.⁹

Dne 10. ledna začala závěrečná sovětská ofenziva – operace Kruh. Sovětská vojska tlačila Němce od západu k východu směrem k Volze. 22. ledna dostala 6. armáda od Hitlera depeši, která zakazovala kapitulaci, čímž byl zpečetěn její osud. 6. armáda se rozpadla na dvě části – jižní v centru města, kde byl Paulus, a severní, která se nacházela v oblasti továren.

Dne 30. ledna byl Paulus povýšen do hodnosti polního maršála. Hitler se domníval, že Paulus raději spáchá sebevraždu, než by padl do zajetí, neboť ještě žádný polní maršál se nevzdal nepříteli. Stal se však opak, jelikož 31. ledna Paulus kapituloval. Severní kapsa se v této době stále ještě držela, ale i ona se 2. února vzdala.¹⁰ Tím skončila bitva u Stalingradu. Němci se museli stáhnout i z Kavkazu. Tato bitva byla obratem ve válce, odted' Němci už jen ustupovali.

Bitva u Stalingradu byla důležitou bitvou, nicméně Velkou vlasteneckou válku ještě definitivně nerozhodla. I nadále musela Rudá armáda čelit silnému nepříteli. Německá vojska se stále nacházela hluboko uvnitř sovětského území.¹¹

Dne 5. července 1943 začala německá operace Citadela, jejíž hlavním střetem byla bitva u Kursku. Bitva skončila 15. července vítězstvím Sovětů. Po této bitvě už bylo rozhodnuto, Němci již neměli sílu Rusy porazit.¹²

Začal velký ústup Němců, který skončil 8. května 1945 německou kapitulací v Berlíně. Celý tento světový konflikt skončil 2. září kapitulací Japonska.

⁹ BEEVOR, Antony. *Stalingrad: osudné obklíčení*. Praha: Beta-Dobrovský, 2002, s. 211-240.

¹⁰ *tamtéž*, s. 250-279.

¹¹ OVERY, R. *Rusové ve válce*. Vyd. 1. Praha: Beta-Dobrovský, 2004, s. 130-131.

¹² *tamtéž*, s. 249-258.

2 Bitva u Stalingradu v kultuře

Tato kapitola se věnuje motivu stalingradské bitvy v kultuře. Konkrétně v literatuře, filmu, malířství a hudbě. Na konci kapitoly bude v samostatné podkapitole rozebráno město Volgograd jako symbol bitvy u Stalingradu.

2.1 Literatura

Tato podkapitola nastíní vývoj literatury vztahující se k Velké vlastenecké válce obecně. Následně se zaměří na literaturu s tematikou stalingradské bitvy.

Po 22. červnu 1941, začátku Velké vlastenecké války, se Velká vlastenecká válka velmi rychle stává ústředním tématem v SSSR. Literatura má podpořit vlastenectví a také vojáky bojující ve válce s německým nepřítelem. Vznikají publicistická díla, v novinách a časopisech se píše o konkrétních příbězích vojáků, o jejich statečnosti. Postupně se objevují písně (nejznámější je píseň *Katůša*, případně píseň *Svatá válka*) a také básně (například poezie Konstantina Simonova), které mají opěvovat a podporovat statečnost sovětských vojáků.

Literatura zpočátku velebí hrdinství vojáků, ale také Stalina jako neomylného vůdce národa. Postupně, po smrti Stalina (rok 1953) a odsouzení jeho kultu (1956), začínají vznikat díla, která již mají i kritickou stránku. Kritizují politiku, byrokracii, některé rozkazy důstojníků, zbytečné oběti i stalinismus. Přináší také nová témata, například osudy Židů. Přesto tyto knihy často nemohou v SSSR vycházet.

Téma Velké vlastenecké války bylo populární především v 50. letech, poté jeho popularita začala klesat. Nicméně v posledních letech se toto téma opět častěji objevuje. Souvisí to s novou vlnou patriotismu v Ruské federaci.

Mezi nejznámější autory píšící o Velké vlastenecké válce patřil Vladimír Bogomolov (povídka *Ivan*), Viktor Někrasov (povídka *V rodném městě*), Michail Šolochov (novela *Osud člověka*, román *Bojovali za vlast*) a Vladimír Vojnovič (*Život a neobyčejná dobrodružství vojáka Ivana Čonkina*), jehož satirické dílo neopěvuje sovětský stát, ale naopak ho kritizuje.

Samotné téma bitvy u Stalingradu jako motivu se objevilo jak v krásné literatuře, ať už v poezii, próze či v dramatu, tak i v memoárové literatuře. Vyskytovalo se v ruské i v zahraniční tvorbě.

2.1.1 Umělecká literatura

Beletrii s tématem stalingradské bitvy jsem se pro účely diplomové práce rozhodl rozdělit do pěti větších celků. Částečně vycházím z klasifikace Miroslava Zahrádky (*Stalingradská bitva v literárním zobrazení*).

Do první skupiny patří díla, která byla napsána ještě během bitvy, případně bezprostředně po jejím skončení. Na prvním místě můžeme zmínit novinové články, reportáže, črty a povídky publikované od srpna 1942 do února 1943. Tato tvorba má od začátku poměrně širokou publicitu. Motivy jsou přirozené: vlastenectví, láska k rodné zemi, nenávisť k fašismu, nemožnost dále ustupovat a upevnění kázně mezi vojáky.¹³

Z děl s příslušnou tematikou lze jmenovat například divadelní hru *Fronta* od Alexandra Jevdokimoviče Kornejčuka. Tato hra byla nahlas čtena přímo v první linii stalingradské obrany. Dále se často v tisku objevovala postava snajpera Vasileje Zajceva. Sám Zajcev napsal článek *Jak bijí Němce*. Další populární postavou byl seržant Pavlov, který hájil po celou bitvu svůj dům.

V novinách rovněž nalezneme satiru zesměšňující fašismus, poezii oslavující hrdinské činy, významné události apod. Vedle tématu hrdinství se v novinách rozvinulo i protikladné téma – zbabělost. To je zpracováno ve vyhoceném propagandistickém duchu. Bylo třeba odsoudit zbabělost, vzbudit pocit pohrdání a odporu.¹⁴

Nejslavnější dílo, které můžeme zařadit do první skupiny, představuje román *Dny a noci* Konstantina Simonova z roku 1943 a dále román *Ve stalingradských zákopech* od Viktora Někrasova z roku 1946. Simonov se věnoval stalingradské tematice i ve svých dalších menších dílech. Během války napsal několik drobných děl také Vasilij Grossman (*Volha – Stalingrad*).

Do druhé skupiny lze zařadit román *Čestná mladost* od Arkadij Pervenceva z roku 1951, dále Simonovu trilogii *Živí a mrtví*, *Člověk se nerodí pro válku* a *Poslední léta*. Bitvě u Stalingradu je věnováno druhé dílo této trilogie. V šedesátých letech pak vznikl román *Hořící sníh* od Jurije Bondareva. Díla z této skupině patří mezi díla oslavná. Oslavují sovětské vítězství, hrdinství sovětských vojáků.

¹³ Zahrádka, Miroslav. *Stalingradská bitva v literárním zobrazení: téma, žánr, styl*. 2. vyd. Ostrava: Profil, 1975, s. 23-24.

¹⁴ *tamtéž*, s. 25-32.

Třetí skupina děl akcentuje všední starosti, tragédii války, detabuizuje motiv strachu, případně přináší určitou kritiku. Nejedná se o kritiku obyčejných vojáků, ale o kritiku vedení. Souvisí to s určitým uvolněním, které v Sovětském svazu nastalo po smrti Stalina. Hlavním představitelem tohoto nového proudu je Vasilij Grossman, autor knihy *Život a osud* nebo *Stalingrad*. Dalším představitelem této skupiny je Viktor Někrasov (povídky, črty s tématem obyčejného vojáka).

Do čtvrté skupiny můžeme zařadit tzv. masovou beletrii, tedy beletrii, která příliš neuspěla u literárních kritiků, ale přesto byla velmi populární a vycházela v obrovských nákladech. V rámci masové beletrie existují různé typy knih. Prvním typem jsou beletrizované dokumentární knihy, označované rusky jako pověšť, s větší či menší účastí autorského výmyslu. Představitelem této skupiny je například Nikolaj Virta, jenž ve svých knihách svévolně nakládá s historickými fakty. Dalším představitelem tohoto druhu masové beletrie je Ivan Paděrin, který se však již více drží historické pravdy. Lze jmenovat alespoň jedno jeho dílo, a to *Komdiv nesmrtelných* (rok vydání 1966). Dalším typem masové literatury jsou povídky pro mládež, například dílo *Rumba* od Nikolaje Těrechova s motivem zvířecího hrdiny – psa Rumbly. Posledním typem masové beletrie jsou romány, které mají povětšinou nějaké nedostatky v uměleckém zpracování látky. Jako příklad lze uvést román *Přátelství* Antoniny Kopt'ajevové.¹⁵

Do páté skupiny patří ruská díla vzniklá na přelomu 20. a 21. století. Můžeme jmenovat například dílo *Můj Stalingrad* od spisovatele Michaila Alexejeva z roku 1993.

Skupina děl, která stojí mimo toto základní rozdělení, zahrnuje zahraniční díla s tematikou stalingradské bitvy. Jedná se například o novelu *Ve stalingradském kotli* (rok vydání 1948) německého autora, komunisty Villi Bredela, dále o protiválečnou knihu *Stalingrad* od německého autora Theodora Plieviera (rok vydání 1945), o první díl trilogie-epopeje *Eroica* s názvem *Lidé bez slávy* rumunského autora Laurentia Fulga (rok vydání 1956), o román *Generál SS* od dánského autora Svena Hassela (rok vydání 1960), o *Válku krysa* (rok vydání 1999) amerického autora Davida L. Robbinse nebo o *Laskavou bohyni* (rok vydání 2006) od amerického autora Jonathana Littella. Dále pak básně chilského spisovatele Pabla Nerudy *Zpěv o Stalingradu* a *Nový zpěv lásky ke Stalingradu* z let 1942 a 1943.

¹⁵ ZAHŘÁDKA, Miroslav. *Stalingradská bitva v literárním zobrazení: téma, žánr, styl*. 2. vyd. Ostrava: Profil, 1975, s. 195-208.

Za zmínku jistě stojí i kniha *Polní pošta ze Stalingradu* od editora Jensa Eberta. Tato kniha obsahuje asi 200 dopisů polní pošty, které napsali němečtí vojáci bojující u Stalingradu. Podobnou knihou je publikace "...Хоть раз напишу тебе правду". Письма солдат вермахта из сталинградского окружения. Tato publikace zahrnuje dopisy německých vojáků od Stalingradu, které jsou uchovány v sovětských a německých archivech. Předmluvu napsala Nina Vaškau.

2.1.2 Memoárová literatura

K bitvě u Stalingradu se vrací i mnoho přímých účastníků této bitvy, ať už bojovali na sovětské nebo německé straně. Ze sovětské strany je možné jmenovat memoáry Vasilije Čujkova *Začátek cesty a Nepokořené město: Ze zápisů o bojové cestě 62. armády*, memoáry Konstantina Rokossovského *Povinnost vojáka*, memoáry Georgije Žukova *Vzpomínky a úvahy*, knihu *Stalingrad* Andreje Jeremenka nebo memoáry *Zápisky odstřelovače* od Visalije Zajceva, známého sovětského odstřelovače.

Nejživěji z paměti vysokých generálů působí memoáry Čujkova, které nejsou jen směsí čísel a dokumentů jako u Žukova nebo Jeremenka. Jsou kritičtější a více subjektivní. Čujkov se nebojí přiznat své nezdary a svou nezkušenost. Živosti díla dopomohlo, že Čujkov napsal memoáry společně se spisovatelem Ivanem Paděrinem (autor několika válečných románů). Zatímco memoáry Žukova a Jeremenka patří spíše do dokumentární prózy, memoáry Čujkova lze označit jako umělecko-dokumentární prózu. Čujkov se ve svých memoárech vymezuje proti některým dílům umělecké literatury, například proti dílům Grossmana, a ještě výrazněji proti dílům Nikolaje Virta. Čujkov také ve svých memoárech ocitoval verše a písně, které vznikly přímo ve Stalingradu.¹⁶

Kromě memoárů těchto slavných generálů vznikaly i memoáry „prostých“ vojáků. Například kniha *Ohnivý ostrov* Ivana Ljudnikova – velitele divize, memoáry snajpera Petra Gončarova nebo *Dům vojenské slávy* od Ivana Afanasjeva – velitele posádky tzv. Pavlovova domu. Dílo Afanasjeva velmi podrobně a živě charakterizuje

¹⁶ ZAHŘÁDKA, Miroslav. *Stalingradská bitva v literárním zobrazení: téma, žánr, styl*. 2. vyd. Ostrava: Profil, 1975, s. 80-89.

obránce Pavlovova domu, včetně jeho negativních vlastností. Věnuje se „bytovým“ detailům: těžkostem se zásobováním, nedostatku spánku, únavě.¹⁷

Ze strany německé můžeme jmenovat paměti *Ztracená vítězství* od Ericha von Mansteina nebo memoáry Wilhelma Adama *S Paulusem k Volze*. V Adamových memoárech je hlavní postavou generál Paulus, jehož portrét je zde podán živě s až přehnanými sympatiemi k Paulusovi. Dále můžeme zmínit knihu *Vojáci, které zradili* od Helmuta Welzeho – velitele ženijního praporu ve Stalingradu. Adam přináší především svědectví shora, ze štábu armády, Welz zdola, z přední linie, od obyčejných vojáků.¹⁸

2.2 Folklor

Téma bitvy u Stalingradu se objevuje i ve folklóru, například v pohádkách, ve kterých obráncům Stalingradu pomáhá příroda (vítr, slunce). Vznikaly také častušky o Stalinovi, o vítězství, o slavných vojácích i satirické častušky o fašistech. Během bitvy vznikaly také písně a básně. Folklórní formy využívaly prostředky jako karikaturu, fantastičnost, hyperbolu, černobílé vidění v boji dobra se zlem atd.¹⁹

2.3 Film

Tato podkapitola nastíní vývoj filmové tvorby o Velké vlastenecké válce obecně a následně vývoj filmové tvorby s tematikou stalingradské bitvy.

Podobně jako literatura, tak i film reflektoval události Velké vlastenecké války. Na jedné straně vznikaly filmy na motivy knih, které se věnovaly tématu Velké vlastenecké války, na druhé straně vznikaly i filmy, které se o knižní tvorbu neopíraly. Z prvně jmenovaných je možné zmínit filmy na motivy děl Michaila Šolochova – *Osud člověk* a *Bojovali za vlast* (oba v režii Sergeje Bondarčuka), díla Vladimíra Bogomolova *Ivanovo dětství* (režie Andrej Tarkovskij), nebo díla Konstantina Simonova *Očekávej mne* (režie Alexander Stolper). Do druhé skupiny můžeme zařadit díla: *Zpívající eskadra* a *Jdou vojáci jdou* (oba v režii Leonid Bykov), *Balada o vojáku* (režie Grigorij Čuchraj) nebo *Jdi a dívej se* (režie Elem

¹⁷ ZHRÁDKA, Miroslav. *Stalingradská bitva v literárním zobrazení: téma, žánr, styl*. 2. vyd. Ostrava: Profil, 1975, s. 90-96.

¹⁸ *tamtéž*, s. 104-110.

¹⁹ *tamtéž*, s. 63-69.

Klimov), případně satirickou komedii *Život a neobyčejná dobrodružství vojáka Ivana Čonkina* od českého režiséra Jiřího Menzela.

2.3.1 Dokumentární film

O bitvě u Stalingradu bylo také natočeno mnoho dokumentárních filmů. První z dokumentárních filmů vznikl ještě během války v roce 1943. Film nese název *Stalingrad* a režíroval ho Leonid Varlamov. O rok později natočil režisér Savčenko dvoudílný film *Obrana Stalingradu: Třetí úder*. V roce 1968 byl natočen sedmidílný dokument režiséra Magatajeva *Страницы Сталинградской битвы*. V roce 1972 vznikl dokument *Vítězný Stalingrad*, režírovaný Skitovičem. Roku 2003 vznikl dokument s názvem *Děti Stalingradu*. Hrdiny tohoto snímku jsou lidé, jimž bylo v roce 1942 deset až čtrnáct let. V roce 2008 vznikl dokumentární film *Přežili jsme Stalingrad*. Tento dokument je založený na vyprávění obyčejných lidí, kteří přežili bitvu u Stalingradu. V roce 2009 byl natočen film *Горячий снег Сталинграда* jako část dokumentární série o Velké Vlastenecké válce *Алтарь Победы*.

Bitva u Stalingradu je i součástí několika dokumentárních sérií, které se zabývají buď Velkou Vlasteneckou válkou, nebo obecně 2. světovou válkou. Např.: *Nejvýznamnější operace 2. světové války* (Velká Británie, 1995), *Souboj vojevůdců*, díl *Paulus proti Čujkovovi* (USA, 2002), *Velké bitvy Historie* (Velká Británie 2004), *Generálové ve válce* (Velká Británie, 2009, režie: Robert Hartel, Leesa Rumley), *Největší tankové bitvy* (Kanada, 2010), *Velká vlastenecká válka* (Rusko, 2010).

2.3.2 Hraný film

První hraný film vznikl ještě během války v roce 1944. Tento film se jmenoval *Dny a noci* a byl natočen na motivy stejnojmenné povídky spisovatele Konstantina Simonova. Film režíroval Alexandr Stolper. Rok po Stolperově filmu natočil Fridrich Ermler svůj válečný film *Velký přelom*. Tento film získal na prvním ročníku Mezinárodního festivalu v Cannes cenu za nejlepší scénář. Scénář napsal Boris Tchirkov.

V roce 1949 vznikla dvoudílná válečná epopej Vladimíra Petrova *Stalingradská bitva*. Roku 1954 se objevil v Československu studentský film *Dny a noci*. Tento krátký film režíroval a napsal k němu scénář Václav Gajer. O dva roky později zrežíroval Alexandr Ivanov válečné drama *Vojáci*. Film byl natočen na

motivy povídky Viktora Někrasova *V stalingradských zákopech*. Někrasov napsal i scénář k filmu.

V roce 1958 bylo natočeno německé válečné drama *Doktor od Stalingradu*, režisérem filmu byl Géza von Radványi. Jedná se o příběh táborového lékaře v zajateckém táboře. Hlavní představitel zde zachraňuje své spoluvězně.

V roce 1959 vznikl v Západním Německu film *Psi, chcete žít věčně? aneb Peklo u Stalingradu* v režii Franka Wisbara. V roce 1967 natočil režisér Stolper svůj druhý film s tematikou stalingradské bitvy. Po snímku *Dny a noci* z roku 1944, natočil dvoudílný film *Odplata*, opět na motivy knihy Konstantina Simonova. Tentokrát podle jeho románu *Člověk se nerodí pro válku*.

Gavriil Yegiazarov zfilmoval v roce 1972 válečné drama *Hořící sníh*, na motivy stejnojmenného románu Jurije Bondareva. Roku 1980 natočil epický válečný film *Sbor generála Šubnikova* sovětský režisér Damir Vjatič-Berežnych. V roce 1989 vznikla filmová epopej *Stalingrad*, režie se ujal Jurij Ozerov. V roce 1993 byl natočen režisérem Josephem Vielsmaierem německo-český film *Stalingrad*. Dalším zahraničním snímkem byl *Nepřítel před branami* z roku 2001 režiséra Jeana-Jacquese Annauda. Zatím posledním filmem s motivy stalingradské bitvy je válečné drama *Stalingrad* Fjodora Bondarčuka z roku 2013.

Vzniklo i několik televizních filmů s tematikou stalingradské bitvy. První z nich byl snímek *Stalingrad* z roku 1963 z produkce Západního Německa, dále v roce 2009 ruské válečné drama *Odstřelovač: Odvetná zbraň*. V roce 2003 vznikl v koprodukcí Německa, Ruska, Finska a Nizozemska také seriál *Stalingrad*. Režiséry byli Sebastian Dehnhardt a Manfred Oldenburg. V roce 2012 se pak objevil ruský seriál *Život a osud*, který se odehrává v době, kdy zuřila bitva u Stalingradu.

2.4 Malířství

Z malířství s tematikou bitvy u Stalingradu lze zmínit práce Konstantina Ivanoviče Finogena, Alexandra Aldrejeviče Prokopenka, Nikolaje Nikolajeviče Žukova nebo Georgije Konstantinoviče Savického. V roce 1982 vzniklo plátno *Разгром немецко-фашистских войск под Сталинградом* (srov. Příloha A), největší plátno v Rusku. Jen samotné plátno čítá plochu 2000 metrů čtverečných. Věnuje se rozhodujícím momentům bitvy, operaci Kruh – obklíčení německých vojsk.

Do kategorie malířství lze zařadit i tvůrce plakátů. Například Dmitrije Stachijeviče Orlova (pseudonym D. Moor), který v době Velké vlastenecké války maloval plakáty zobrazující krutost nacistů. Dalšími tvůrci plakátů byli Iraklij Mojsejevič Toidze nebo Viktor Borisovič Koreckij.

Vzniklo také několik poštovní známek a pamětních mincí s motivem stalingradské bitvy.

2.5 Hudba

Hudbu s tematikou bitvy u Stalingradu lze rozdělit do dvou základních skupin: filmová hudba, tedy hudba, která vznikala k filmům o bitvě u Stalingradu, a ostatní (nefilmová) hudba.

Z filmové hudby jistě stojí za zmínku hudba k filmu *Stalingradská bitva* (1949), přičemž hudbu složil slavný sovětský skladatel Aram Chačaturjan. Dále se jedná o hudbu k filmu *Hořící sníh* od neméně slavného sovětského skladatele Alfreda Schnittkeho nebo o hudbu k snímku *Nepřítel před branami* od Jamese Hornera, držitele Oskara (za film *Titanic*) i Zlatého glóbu.

Z ostatní (nefilmové) hudby je možné jmenovat kantátu *Stalingrad* (1945) od československého skladatele Václava Dobiáše nebo suitu *Битва за Сталинград* od Arama Chačaturjana. Motiv stalingradské bitvy použil ve své hudební tvorbě i Dmitrij Šostakovič.

Motiv bitvy u Stalingradu zhudebnily i některé hudební skupiny populární hudby, například švédská metalová kapela Sabaton (píseň *Stalingrad*), švédská rocková kapela Nightingale (píseň *Stalingrad*), švédská metalová kapela Marduk nebo německá metalová skupina Accept, která v roce 2012 nahrála album *Stalingrad*. Z výčtu je vidět, že motiv stalingradské bitvy přitahuje hudebníky dodnes, v poslední především představitelé „tvrdé“ hudby.

2.6 Počítačové hry

Počítačové hry nepatří přímo do kultury v užším smyslu, nicméně se domnívám, že jsou důležitou součástí dnešní doby, proto alespoň některé z nich zmíním. V roce 2005 například vznikla reálná strategie *Stalingrad*. Dále existuje počítačová hra *Battlefield 1942*, kde hráči můžou bojovat na různých bojištích, mimo

jiné i na východní frontě. Dále hry *Call of Duty* a *Call of Duty 2*, které také nabízí možnost bitvy u Stalingradu nebo hra *Red Orchestra 2: Heroes of Stalingrad*.

2.6 Město Volgograd jako symbol bitvy u Stalingradu

Tato podkapitola bude věnována městu Volgogradu. Stručně nastíní jeho historii i současnost a představí místa, která ve Volgogradu připomínají stalingradskou bitvu, především památníku bitvě na Mamajově mohyle a Muzeu stalingradské bitvy (Музей-заповедник «Сталинградская битва»).

Za své existence změnil Volgograd třikrát jméno: původně se nazýval Caricyn, poté Stalingrad a nakonec Volgograd. Volgograd byl pod názvem Caricyn založen v roce 1589. Vznikl jako pevnost na jihovýchodě země proti tatarským nájezdníkům. Jméno dostal podle řeky Caricyny.²⁰ V 17. století Caricyn vyhořel a znovu byl postaven již na pravém břehu Volhy.²¹ Po tři století zůstal Caricyn nevýznamnou osadou. Teprve na konci 19. století, když se zde začaly otevírat doly v Doněcké pánvi a naftové prameny ve východním Kavkazu, nabylo město většího významu. Caricyn se stal průmyslovým centrem jižní části Ruské federace.

V občanské válce se Caricyn stal klíčovým strategickým místem, protože ležel mezi oběma bílými protibolševickými armádami, které operovaly v jižním Rusku a na Sibiři. Nejvyšším velitelem rudých oddílů ve městě byl v té době Kliment J. Vorošilov a jeho armádním komisařem J. V. Stalin. Hlavní zásluha na tom, že město roku 1919 nepadlo, byla později připsána právě Stalinovi. Po něm dostalo město v roce 1925 jméno Stalingrad.

Koncem roku 1939 byl Stalingrad jedním z největších měst Sovětského svazu. Hned po vypuknutí 2. světové války přešel stalingradský těžký průmysl na zbrojní výrobu.²² Od 23. srpna 1942 do 2. února 1943 se Stalingrad stal centrem bojů na východní frontě. Stalingrad byl po bitvě zcela zničen a bylo nutné ho znovu vybudovat. V roce 1961 byl Stalingrad přejmenován na Volgograd.

V roce 1945 získal Stalingrad spolu s Leningradem, Oděsou a Sevastopolem čestný titul Město-hrdina (Город-Герой) udělovaný městům, která se zasloužila o vítězství ve Velké vlastenecké válce a hrdinsky se vyznamenala v bojích s nacisty.

²⁰ GUNDYRIN, Petr Afanasjevič. Путешествие по Волгограду. Волгоград: Нижне-Волжское книжное издательство, 1972, s. 5.

²¹ MOROZOVA, Nadežda Timofeevna. *Volgograd: průvodce*. Moskva: Progress, 1979, s. 11.

²² PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Stalingrad: anatomie bitvy*. 1. vyd. Plzeň: Mustang, 1996, s. 11.

Postupně tento titul získalo celkem 12 měst (Moskva v roce 1965), Brest obdržel titul Pevnost-hrdina (Крепость-Герой).²³ Tyto tituly jsou užívány dodnes.

Dnešní Volgograd má podle sčítání lidu z roku 2002 něco přes milion obyvatel. Je důležitým průmyslovým, kulturním centrem a dopravním uzlem (důležitý přístav na Volze, železniční uzel).²⁴

Hlavní náměstí Volgogradu nese název Náměstí Padlých hrdinů (Площадь Павших борцов), nejdůležitější ulice se nazývá Třída V. I. Lenina (Проспект им. В. И. Ленина).²⁵ Na Náměstí Padlých hrdinů se nachází hned několik památníků připomínajících stalingradskou bitvu. Uprostřed náměstí stojí dvacetišestimetrový žulový obelisk, věnovaný obětem občanské války. Vedle obelisku, na témže žulovém základu, stojí další pomník – bronzový vavřínový věnec, který připomíná, že zde jsou pochováni vojáci a důstojníci 62. a 64. armády. Tento památník byl vystaven v roce 1957. V roce 1963 byl u podstavce zažehnut Věčný oheň. Nedaleko se nachází hrob, v němž jsou pohřbeni tři obránci Stalingradu ze třech různých zemí: Rus – major letec Kamenščikov, Španěl – kapitán Ibarruri a Tatar – kapitán Fattjachudinov.²⁶ Kousek od Náměstí padlých hrdinů stojí busta letce V. Jefremova.²⁷ Od Náměstí padlých hrdinů se přes Alej hrdinů lze dostat k Nábřeží 62. armády.

Na Třídě Lenina stojí, jako památka na bitvu, tank T-34.

Na Náměstí V. I. Lenina se nachází Pavlovův dům. Na zdech tohoto domu nalezneme seznam vojáků legendární posádky, která ubránila dům po celou dobu stalingradské bitvy (srov. Příloha B a C). Nedaleko Pavlovova domu stojí trosky budovy mlýna Gergarta, další připomínky bitvy.²⁸ Vedle tohoto mlýnu se nachází Muzeum stalingradské bitvy, kterému bude věnována následující kapitola.

Po celém Volgogradě najdeme velké množství větších a menších památníků připomínajících stalingradskou bitvu, například památník G. K. Žukova, památník V.

²³ Города-Герои Великой Отечественной войны. In: <http://ordenrf.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://ordenrf.ru/geroi-rossii/goroda-geroi.php#bsh>.

²⁴ Царицынь - Сталинград – Волгоград. In: <http://www.volgadmin.ru> [online]. © [cit. 2017-02-06] Dostupné z: <http://www.volgadmin.ru/d/about/History>.

²⁵ GUNDYRIN, Petr Afanasjevič. Путешествие по Волгограду. Волгоград: Нижне-Волжское книжное издательство, 1972, s. 87.

²⁶ MOROZOVA, Nadežda Timofejevna. *Volgograd: průvodce*. Moskva: Progress, 1979, s. 60-63.

²⁷ GUNDYRIN, Petr Afanasjevič. Путешествие по Волгограду. Волгоград: Нижне-Волжское книжное издательство, 1972, s. 92.

²⁸ MOROZOVA, Nadežda Timofejevna. *Volgograd: průvodce*. Moskva: Progress, 1979, s. 84-86.

I. Čujkova nebo Památník civilním obyvatelům Stalingradu (Памятник мирным жителям Сталинграда).

2.6.1 Muzeum Stalingradské bitvy/Музей-заповедник «Сталинградская битва»

Historie tohoto muzea se začíná psát v roce 1937, kdy bylo slavnostně otevřeno Muzeum obrany Carycina (Музея обороны Царицына им. Сталина). Během stalingradské bitvy bylo muzeum silně poničeno. Muzejní exponáty byly po dobu bojů mimo město. V roce 1943 bylo toto muzeum přejmenováno na Muzeum obrany Carycina-Stalingradu (Музей обороны Царицына-Сталинграда им. товарища Сталина). Bylo rozhodnuto vytvořit tři oddíly muzea: obrana Carycinu, obrana Stalingradu a obnovení Stalingradu. V roce 1948 bylo muzeum opětovně otevřené pro veřejnost v původní budově Muzea obrany Carycinu. V roce 1962 začalo používat název Volgogradské státní muzeum obrany (Волгоградский государственный музей обороны). Z názvu bylo vypuštěno jméno Stalina, v souvislosti s kritikou kultu Stalina. Objevila se tendence k objektivnějšímu pohledu na stalingradskou bitvu. Od roku 1982 nese muzeum název Státní panoramatické muzeum Volgograd (Волгоградский государственный музей-панорама «Сталинградская битва») a nachází se v nové budově (nová budova otevřena 1985). Nová budova (srov. Příloha D) má 10 výstavních sálů věnovaných jednotlivým tematickým celkům. V původní budově se nachází Мемориально-исторический музей – muzeum věnované ruské občanské válce. V roce 1982 byla také slavnostně odhalena panorama «Разгром немецко-фашистских войск под Сталинградом». Roku 2012 byl otevřen ještě jeden objekt muzea, Музей "Память".²⁹

2.6.2 Мамаева могила/Мамаев курган

Tato mohyla se stala, kvůli své strategické hodnotě, svědkem krvavých bojů. Během bojů několikrát změnila svého majitele a stala se symbolem stalingradské bitvy.

²⁹ Из истории музея-заповедника. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=8.

V roce 1961 zde započala stavba obrovského památníku s dominantní sochou *Matka vlast volá!*. Stavba trvala 7 let (1967). Mamájovu mohyla dnes zdobí sochařský komplex od sovětského sochaře Jevgenije V. Vučetiče.³⁰

Vchod do tohoto památníku je tvořen kamenou stěnou *Paměti generace* (*Память поколений*), (srov. Příloha F). V kamenné steně je vytesáno několik podobizen lidí různého věku a různých národností SSSR, kteří jdou uctít padlé obrance Stalingradu.³¹ Poté lze vystoupat po schodech do *Aleje vlašských topolů* (*Аллея пирамидальных тополей*). Odsud se otevírá pohled na celý památník.³² Aleji dojdeme na náměstí se sochou *Bít se do poslední dechu!* (*Стоять насмерть!*), (srov. Příloha G). Socha stojí uprostřed vodní nádrže, která symbolizuje řeku Volhu. Na této soše jsou vytesána hesla: „Ani o krok zpátky!“, „Стоять насмерть!“, „Každý dům – pevnost!“. Socha měří 16,5 metru. Rozměry náměstí jsou 65 x 65 metrů.³³ Za tímto náměstím se zvedají schody lemované sochařskou kompozicí *Ruiny zdí* (*Стены-руины*), (srov. Příloha H) – dvě symbolické ruiny Stalingradu. Každá ze stěn je zasvěcena jednomu tématu, levá přísaze a pravá samotné bitvě. Do těchto symbolických ruin jsou vytesány postavy obranců Stalingradu a různé nápisy. Zní zde také hudba (vojenské písně) a další zvuky, především šum boje.³⁴

Po schodech lze dojít na další prostranství *Náměstí Hrdinů* (*Площадь Героев*), uprostřed kterého se nachází obrovská vodní plocha (opět symbolika Volhy). Na levé straně Náměstí hrdinů se rozkládá stometrová stěna v podobě vlajky s nadpisem: „Železný víchr bil je do tváří, ale oni šli stále vpřed, a nepřítel se znovu a znovu zmocňoval pověřivý strach: jdou to na zteč lidé, jsou vůbec smrtelní?!“³⁵ *Железный ветер бил им в лицо, а они все шли вперед, и снова чувство суеверного страха охватывало противника: люди ли шли в атаку? Смертны ли*

³⁰ *Мамаяев курган: памятник-ансамбль героев сталинградской битвы: Волгоград*. Izdanije vos'moje. Volgograd: Nižne-Volžskoje knižnoje izdatel'stvo, 1975. s. 9.

³¹ *tamtéž*, 38.

³² *tamtéž*, 38.

³³ Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=2.

³⁴ Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=3.

³⁵ MOROZOVA, Nadežda Timofejevna. *Волгоград: průvodce*. Moskva: Progress, 1979, s. 104.

они?! (В.Гроссман).³⁶ Odpověď se nachází napravo od vodní plochy, kde se nachází šest sochařských kompozicí.

První znázorňuje dva vojáky bránící pozici. Jeden z nich je vážně raněn, nemá již žádné síly, ale v rukou ještě třímá gránat. Druhý nemá už žádné náboje, ale má dostatek sil. Společně jsou připraveni na poslední souboj s nepřítelem. Druhá kompozice je věnována ženám ve válce. Sanitářka odnáší na svých ramenou těžce zraněného vojáka. Třetí kompozice je zasvěcena námořníkům. Námořník se vrhá s granáty do boje s tankem. Je odhodlán pomstít svého mrtvého kamaráda a nepropustit tank. Čtvrtá kompozice znázorňuje těžce zraněného velitele, který do poslední minuty svého života řídí bojové akce. V páté kompozici je ztvárněna smrt praporečníka, prapor přebírá jiný voják (zachraňuje prapor) a pokračuje v boji. Šestá kompozice je alegorická – dva sovětské vojáky zabíjí fašistickou zmijí a rozlamují svastiku.³⁷

Na konci Náměstí Hrdinů se nachází *Монументальный рельеф*, který znázorňuje sovětský útok, obklíčení a zničení fašistických vojsk, radost z vítězství a veřejné shromáždění sovětských vítězů.³⁸ Následuje *Сінь валеčné славы* (*Зал Воинской Славы*), (srov. Příloha I a J). Sál září zlatem. Strop je ozdoben maketami sovětských řádů a medailí. Uprostřed sálu se nachází obrovská mramorová ruka, která drží pochodeň Věčného ohně. Na stěnách najdeme 34 praporů z barevného skla. Na těchto praporech je 7200 jmen vojáků, kteří umřeli v bojích stalingradské bitvy.³⁹ V sále zní skladba *Snění* německého skladatele Schumanna.⁴⁰

Východem ze Sálu vojenské slávy se dostaneme na *Smuteční náměstí* (Площадь Скорби), (srov. příloha K). Dominantou tohoto náměstí je socha ženy-matky ve vodní ploše, sklánějící se nad tělem svého mrtvého syna. Na tomto náměstí

³⁶ *Мамаяев курган: памятник-ансамбль героям сталинградской битвы: Volgograd*. Izdaniye vos'moje. Volgograd: Nižne-Volžskoje knižnoje izdatel'stvo, 1975. s. 42.

³⁷ *tamtéž*, s. 41-42.

³⁸ Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=5.

³⁹ *Мамаяев курган: памятник-ансамбль героям сталинградской битвы: Volgograd*. Izdaniye vos'moje. Volgograd: Nižne-Volžskoje knižnoje izdatel'stvo, 1975. s. 42.

⁴⁰ Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=6.

se rovněž nachází hrob maršála Čujkova.⁴¹ Kousek nad Smutečním náměstím se zvedá navršená mohyla. Jedná se o společný hrob obránců města.

Od Smutečního náměstí vede ceste na vrchol Mamajovy mohyly k hlavní dominantě památníku ženské soše ***Matka vlast volá!*** (*Родина-мать зовем!*), (srov. Příloha L). Socha *Matka vlast volá!* pozvedá meč a vyzívá své syny k boji s nepřítelem. Socha měří 52 metrů, výška včetně meče čítá 85 metrů. Uvnitř sochy se nachází schody, které vedou do hlavy, případně až do meče sochy.⁴²

⁴¹ Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=7.

⁴² Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=8.

3 Motiv stalingradské bitvy v konkrétních uměleckých dílech

Tato kapitola se bude věnovat konkrétním dílům (knihám a filmům) o bitvě u Stalingradu. Pokusí se o srovnání jednotlivých děl, knih a filmů, které vznikaly na motivy knihy. U každého díla bude nejdříve několik slov věnováno autorovi knihy nebo režisérovi filmu, pak bude následovat samotný rozbor díla.

3.1 Film Stalingradská bitva

3.1.1 Stalingradská bitva/Сталинградская битва (SSSR, 1949)

Režie: Vladimír Petrov. **Scénář:** Nikolaj Virta. **Hudba:** Aram Chačaturjan. **Hrají:** Alexej Dikij (Stalin), Nikolaj Simonov (Čujkov), Maxim Štrauch (Molotov), Boris Livanov (Rokossovskij), Jurij Šumskij (Vasilevskij), Nikolaj Čerkasov (Roosevelt), Viktor Stanicyn (Churchill), Vladimír Gajdarov (Paulus), Michail Astangov (Hitler).

Vladimír Petrov se narodil v roce 1896 a zemřel v roce 1966. Věnoval se historické tematice, kromě *Stalingradské bitvy*, i ve snímcích *Petr Veliky*, *Napoleon v Moskvě* či *Nepolapitelný Jan* (film se věnuje tématu boje Čechoslováků proti fašistům). Petrov také zfilmoval několik známých ruských literárních děl – *Revizor*, *Jubileum* či *Bouře*.

Vladimír Petrov natočil v roce 1949 film *Stalingradská bitva*. Tato válečná epopej je rozdělena do dvou dílů. První díl se věnuje událostem zhruba od července roku 1942 do října roku 1942. První díl končí rozhodnutím o stanovení data ruské protiofenzivy. Druhý díl se věnuje událostem od listopadu roku 1942 do ledna 1943. Celý film je vyprávěn jako kniha – kronika Velké vlastenecké války. Film je určitým dokumentem, ve kterém se objevuje velké množství skutečným postav i skutečných událostí. Je však silně ovlivněn stalinistickou propagandou.

Toto válečné dráma režiséra Petrova vzniklo v roce 1949, tedy v době stalinismu, v době vrcholícího kultu Stalina. Tento jev se do filmu intenzivně promítl. Jde o silně propagandistický film, který výrazně zdůrazňuje důležitost Stalina. Stalin je zde představen jako velmi pracovitý muž. Muž, který pracuje ve dne i v noci. Člověk, který nepotřebuje odpočinek a ani v nejtěžších chvílích nepropadá panice. Po celou dobu filmu působí neuvěřitelně klidně, nikdy se nerozčiluje a nevzteká. Prakticky sám vymýšlí veškeré vojenské operace. Podle

tohoto filmu vymyslel i operaci Uran – obklíčení německé 6. armády, právě Stalin. Což je historický nesmysl. Většinou ve filmu bývá sám, případně s Vasilijevským. Především v prvním dílu této filmové epeje se Stalin objeví, nebo je alespoň zmíněn prakticky v každé scéně filmu. V některých částech prvního dílu Stalin tzv. nesleze z placu. V jedné chvíli se objevuje ve filmu nepřetržitě více než čtvrt hodiny. Když Stalin, v podání přesvědčivého Alexeje Dikije, položí otázku: „*Jsou nějaké námítky*“, nikdo se samozřejmě neozve. Nikdy nejsou žádné námítky, vždy jsou všichni stejného názoru jako Stalin. Neexistují žádné rozpory.

Hitler je zde naopak vykreslený jako namyšlený, arogantní a vzteklý muž. Na začátku filmu plný optimismu. Hitler dostává ve filmu mnohem méně prostoru než Stalin.

Ve filmu jsou představeni ve dvou krátkých scénách i americký prezident Franklin Roosevelt a britský premiér Winston Churchill. Roosevelt zde vyjadřuje obdiv k Rusům, naopak určitým způsobem kritizuje Brity. Nicméně je zde zobrazena i jeho určitá slabost. Stalin oproti němu působí mnohem rozhodnějším a statečnějším dojmem. Roosevelt zde pronese jednu zajímavou větu: „*Běda všemu lidstvu, jestli někdo zaseje nepřátelství mezi nás a Rusko*“. Churchill zde je vylíčen jako slaboch, který nechce otevřít západní frontu a upíná veškerou pozornost k Africe. Podle Stalina však nejsou africká bojiště zásadní.

Objevují se zde i další skutečné osobnosti, především sovětské generály, například Molotov, Jeremenko, Malenkov, Čujkov, Rodincev nebo Rokossovskij. Zmíněn je zde i Pavlov. Naopak vůbec se zde neobjevuje Žukov. To souvisí s rozpory mezi Stalinem a Žukovem v poválečné době. Ve filmu je zcela zamlčen podíl Žukova na porážce německých vojsk u Stalingradu.

První díl filmu je plný dlouhých jednotvárných scén. Na jedné straně stojí scény dlouze přemýšlejícího Stalina, sedícího nad mapami a hlášeními, a na straně druhé scény pochodujících vojáků, jedoucích tanků, letectva, loďstva. Scény bojů, scény plné výbuchů a obrazů hořícího Stalingradu jsou často doprovázeny jen hudbou Arama Chačaturjana. Hudba se tímto způsobem stává důležitou součástí filmu. Nicméně tyto záběry působí jako by plnily jen ilustrativní funkci.

Druhý díl filmu začíná ve chvíli sovětské ofenzivy. Zde jsou naopak velmi krátké scény. V rychlém sledu se střídají záběry na bojiště, na německé generály a na sovětské generály. A v pravý moment, když je již jasné, že je ofenziva úspěšná, se samozřejmě objeví i Stalin. Dnům mezi 20. až 23. listopadem se film věnuje velmi

podrobně. Po 23. listopadu, obklíčení německých vojsk, přichází určité zvolnění tempa filmu. Podle tohoto filmu je 23. listopadu již prakticky jasné, že Němci u Stalingradu prohrají, možná dokonce, že prohrají celou válku. To není z historického hlediska tak úplně pravda. Jen velmi omezeně je zde zmíněna Mansteinova ofenziva. Druhý díl této epopie, a vlastně i celý film, končí 31. ledna 1943 ve chvíli, kdy se vzdává Paulus.

Velký rozdíl je ve znázornění sovětských a německých generálů. Rusové vždy působí klidně, jsou vždy zajedno, jsou odhodlaní a mají mezi sebou vřelý vztahy. Naopak Němci jsou vzteklí, v průběhu filmu zoufalí. Především ke konci filmu se hádají.

Sovětská vojska jsou ve filmu plná odvahy, jsou ochotní bojovat proti přesile a zemřít. V jejich očích je vidět velké odhodlání. Vědí, že Stalin je pořád s nimi. Nebojují však jen vojáci, ale i dělníci. Všichni Stalingradčané brání svoje město, plní odhodlání ho ubránit, podobně jako v Občanské válce. Právě odkaz na občanskou válku se zde také několikrát objeví.

Konec filmu je plný záběrů na obklíčené německé vojáky, kteří už nemají odhodlání bojovat. Je zde i dlouhý záběr na zoufalého Pauluse.

Film končí scénou nastoupených vojáků. Vojákům je zde čten dopis s poděkováním od Stalina. Po přečtení začne znít ruská hymna. Hymna doznívá na pozadí scény Stalina sedícího v Kremlu nad mapou. Stalin se lupou posouvá po mapě směrem na Berlín. Tím je naznačeno, kam směřoval další historický vývoj Velké vlastenecké války.

Tento film se na bitvu u Stalingradu dívá očima významných osobností, především očima Stalina. Navíc to je pohled, jaký si přál Stalin, ne skutečný. Zcela zde chybí pohled obyčejných vojáků.

Tento film získal v roce 1949 Křišťálový globus na Mezinárodním filmovém festivalu v Karlových Varech.

3.2 Román Ve stalingradských zákopech/film Vojáci

3.2.1 Ve stalingradských zákopech/В окопах Сталинграда (Viktor Někrasov)

Viktor Někrasov byl ruský prozaik, který se narodil v roce 1911 v Kyjevě. Léta 1941–1944 strávil na frontě, zúčastnil se bojů o Stalingrad. Jeho literárním

debutem byla právě kniha se stalingradskou tematikou *V stalingradských zákopech*. Toto dílo bylo vydáno v roce 1946. Následně se Někrasov věnoval poválečné sovětské realitě, konkrétně ve dvou novelách: *V rodném městě* (1954) a *Kira Georgijevna* (1961). V novele *V rodném městě* Někrasov popisuje návrat zmrzačeného vojáka z války a těžkosti jeho adaptace v mírovém životě. V novele *Kira Georgijevna* pak rozebírá téma nevinně odsouzeného člověka, který po dvacetiletém pobytu v lágru zkouší začít nový život. Někrasov napsal také řadu povídek, v nichž se válečné události prolínají se současností a realita s fantazií. V roce 1963 Někrasov vydal knihu *Na obou stranách oceánu*, ve které vylíčil pozitivní i negativní rysy amerického života. Tato kniha mu přinesla velké problémy, včetně odsouzení samotným Chruščovem. Roku 1974 u něho doma proběhla domovní prohlídka, při které mu byly konfiskovány všechny knihy a rukopisy. Ještě téhož roku byl nucen opustit vlast a emigrovat do Francie. V emigraci napsal několik knih ve formě oblíbeného žánru cestovních zápisů, např.: *Zápisky zevlounovy*, *Pohled a něco navíc* nebo *Na obou stranách zdi*. Popisuje v nich život na Západě a zároveň kritizuje sovětskou politiku. V roce 1987 umírá v Paříži.⁴³

Viktor Někrasov ve Stalingradu sám bojoval. Proto je toto dílo autentické. Soustředí se na obyčejné lidi, na tzv. zákopovou pravdu.

Novela neobsahuje heroizaci, ukazuje zákopovou pravdu včetně kritiky důstojníků a jejich chyb.⁴⁴

Tato kniha vznikla těsně po válce, už v roce 1946. Celá kniha je psaná ich-formou v podobě frontového deníku. Hlavním hrdinou této knihy je ženista Keržencev. Děj začíná v červnu 1942, kdy pluk, v němž je Keržencev, stále ustupuje. Tento pluk je později zničen. Keržencev se s dalšími vojáky dostane do Stalingradu. Ve Stalingradu navštěvují známé od Igora (kamarád Kerženceva). Keržencev se zde seznamuje s Ljusjou, prochází se s ní po dosud ještě klidném Stalingradu. Ljusja mu připomíná jeho dívku, která má stejné jméno. Poté s Igorem vstupují do záložní jednotky. Úkol jednotky spočíval v přípravě vyhození průmyslových objektů do povětří. V průběhu příprav začíná německý útok na Stalingrad. Keržencev s Igorem jsou nuceni se rozloučit, každý je poslán do jiného praporu. Do konce románu se již

⁴³ POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha: Libri, 2001, s. 426-427.

⁴⁴ *tamtéž*, s. 427.

nepotkají. Protože je zabit velitel praporu, přebírá vedení praporu Keržencev. Seznamuje se s průzkumníkem Čumákem, který vede četou průzkumníků a podléhá vedení Kerženceva. Prapor má obrovské ztráty, ale musí stále bojovat. Dostane za úkol dobýt kopec, na kterém jsou německé kulomety. Dokážou kopec dobýt, ale následně zjišťují, že byli Němci odříznuti od zbytku praporu. Keržencev ztrácí další a další lidi, ale stále se drží. Nakonec se podaří Keržencevu skupinu zachránit.

Dne 19. listopadu slaví Keržencev narozeniny. Ostatní mu chystají oslavu. Ta se však nekoná, protože začíná sovětská ofenzíva. Širjajev, jeden z kamarádů Kerženceva, vymyslí, jak získat důležité nádrže s minimálními ztrátami. Avšak kapitán Abrosimov trvá na čelním útoku. Keržencev a ostatní musí rozkaz k útoku uposlechnout. Zemře při něm mnoho vojáků. Abrosimov je postaven před soud a následně přeřazen do kárného oddílu.

Začíná další sovětský útok. Při tomto útoku je Keržencev zraněn a odvezen na ošetřovnu. Z ní se vrací znovu ke svým známým. Bitva u Stalingradu pomalu končí ruským vítězstvím a Keržencev se dozvídá, že Igor žije. Doufá, že se s ním brzy shledá, ale jak již bylo napsáno, do konce románu se nepotkají.

V průběhu děje se v románu objevuje velké množství postav, různých vojáků, které Keržencev potkává během války. Někteří se objeví jen jednou, jiní vícekrát. Kniha je plná popisů vojáků. Keržencev líčí jejich vzhled i povahu. Důležitou postavou kromě dříve zmíněných je Valega, spojka Kerženceva. Tito dva muži spolu prožijí celou válku. Zajímavý je vztah Kerženceva s Čumákem. Zpočátku se nemají rádi, ale postupem času se z nich stávají přátelé.

Důležitou složkou knihy jsou i myšlenky a vzpomínky Kerženceva. Vzpomíná na svůj rodný Kyjev, na svou rodinu, na svou milou. Kniha je vlastně popisem sledu událostí, které Keržencev prožil během války. Očima řadového vojáka popisuje všední zákopový život obyčejných vojáků, jejich strasti, radosti a spory. Vše výše napsané umocňuje použití ich-formy.

Jak vypadá takové normální ráno sovětských vojáků v říjnu 1942 u Stalingradu? To nám popíše tento poměrně dlouhý úryvek: *„Sotva si ráno protřeme oči, pokašlávajíce při ranní cigaretě, vylézáme ze svých zákopů a s přimhouřenýma očima sledujeme první desítku. Ta nám určí celý den. Podle ní se dozvídáme, jaký si Němci naplánovali čtverec, kde se dnes bude země třást jako rosol, kde nebude vidět slunce kvůli kouři a prachu, na kterém úseku budou celou noc pochovávat mrtvé,*

opravovat poškozené kulometry a děla, kopat nové vchody a zákopy a opravovat ty, které byly smeteny ze zemského povrchu. Když nad našimi hlavami přelétne první řada letadel, s úlevou si oddechujeme, svlékáme košile a lijeme si vzájemně na ruce vodu z kotlíků. Jestliže se však první letadlo, ještě předtím, než k nám dolétne, začne stáčet na pravé křídlo, zalézáme do zákopů, nadáváme, díváme se na hodinky – panebože, do večera zbývá celých čtrnáct hodin! – a s přivřenýma očima počítáme bomby, které nám sviští nad hlavou. Víme už, že každý ze „zpěváků“ má uloženo pod břichem od jedenácti do osmnácti kousků a že je neshodí najednou, ale že se ještě dvakrát, třikrát otočí, aby dávka byla psychologicky rozdělena, a že při poslední náletu obzvláště hrozivě zaječí sirény.⁴⁵ Každé ráno prožívali vojáci napětí. Nevěděli, jestli budou či nebudou bojovat, jestli jim půjde o život. A vlastně ani netušili, jestli se dožijí dalšího rána.

Ted' se podíváme přímo na život ženistů: „Tahle ženijní práce, to snad není ani pro lidi. Tma, bahno a třicet kroků od tebe Němci, naši někde bůhvíkdě vzadu. Pro každou minu se musí vykopat jamka, přidá se roznětka – to je taková trubička s pružinou, pak úderník, ostrý jako hřebík, zápalka. Nakonec se to musí ověřit, zasunout do jamky, zasypat půdou a až pak zamaskovat. A přitom aby pořád poslouchal, jestli nejdou Němci, plácal sebou do bláta a ani se nepohnul, když letí raketa.“⁴⁶ Práce ženistů je velice složitá, musí pracovat přesně, přitom tiše, protože často bývají takzvaně na dostřel od nepřítele, navíc se potýkají i s nedostatkem pracovních nástrojů: „S lopatami je to bledé. Při odjezdu z týlu jsme na divizi nedostali žádný ženijní materiál. Cestou se sice něco sebralo po vesnicích, ale nářadí bylo rezavé, k ničemu, takže za dva dny nebylo zas nic. Krumpáče nejsou vůbec. Každý den čekáme pojízdný ženijní sklad, ale ten zůstal kdesi na druhém břehu a my se vrtáme v zemi starým haraburdím, které jsme našli kdesi v troskách.“⁴⁷

Výstavba textu začíná výraznými vstupy a koncovkami kapitol. Jsou to zpravidla stručné věty s výrazným obsahem, vzbuzující pozornost čtenáře, například očekávání pohybu, změny, činnosti – „V noci měníme postavení.“, „Rozkaz k ústupu přichází docela neočekávané.“, „V noci klademe miny na břehu.“, „Dostáváme práci.“ atd. Koncové věty mají někdy i „bytový“ ráz – „Valega a Sedych jdou

⁴⁵ NEKRASOV, Viktor. *V stalingradských zákopech*. 6. vyd. Přeložil Jiří KRAUS. Praha: Práce, 1973, s. 122.

⁴⁶ *tamtéž*, s. 145.

⁴⁷ *tamtéž*, s. 128.

s kotlíky pro oběd.“ Těmito koncovkami Někrasov akcentuje snížení patosu, všední detaily.⁴⁸

Tato kniha je typickým příkladem díla o tzv. zákopové pravdě. Próza s danou tématikou se objevovala v sovětské literatuře ve 40. – 60. letech. Dílo *V stalingradských zákopech* je vůbec první knihou s tímto tématem. Tato próza je často vyprávěna ich-formou v podobě deníku. Bývá částečně autobiografická. Autor přenáší na hlavního hrdinu svůj pohled na válku. Zaměřuje se na život obyčejného vojáka, jeho pocity, jeho duševní vývoj. Zmíněná díla nejsou ani tak o válce jako o lidském chování v době války. Dále jsou typická tím, že popisují různé detaily, často naturalistické. Ukazují různé lidské charaktery i to, jak válka charaktery lidí mění. Důležitým motivem je morálka. Objevuje se také tzv. próza poručíků, ve které jsou hlavními hrdiny mladí, často nezkušení muži. Tito poručíci musí velet mnohem starším vojákům, což je pro ně složité. Kromě knihy *Ve stalingradských zákopech* se motiv „zákopové pravdy“ objevuje v díle *Hořící sníh* Jurije Bondareva, v dílech Vasila Bykova, Grigorija Baklanova nebo Vladimíra Bogomolova.⁴⁹

3.2.2 Vojáci/Солдаты (SSSR, 1956)

Režie: Alexandr Ivanov. **Scénář:** Viktor Někrasov. **Hudba:** Oleg Karavajčuk. **Hrají:** Vsevolod Safonov (Keržencev), Tamara Loginova (Ljusa), Leonid Kmit (Čumák), Innokentij Smoktunovskij (Farber), Jurij Solovjov (Valega), Vladislav Koralkov (Sedych).

V roce 1956 natočil režisér Alexandr Ivanov podle této knihy film *Vojáci*. Nebyl to první válečný film Alexandra Ivanova. Již dříve natočil známá válečná dramata *Vítězný návrat* (1948) nebo *Hvězda* (1949). Scénář k filmu *Vojáci* napsal sám autor předlohy Viktor Někrasov.

Děj filmu víceméně kopíruje děj knihy. Hlavní postavou filmu je ženista poručík Keržencev, jehož věrným druhem je jeho spojka Valega, rodák z Altaje. Valega na Altaj rád vzpomíná. Dalšími důležitými postavami jsou Sedych, Čumák a Farber, dále major Abrosimov. Zajímavou postavou je postava Farbera – vzdělaného matematika, který se nehodí pro válku. Nicméně dokáže na stranickém

⁴⁸ NEKRASOV, Viktor. *V stalingradských zákopech*. 6. vyd. Přeložil Jiří KRAUS. Praha: Práce, 1973, s. 153-155.

⁴⁹ У истоков “лейтенантской прозы”. In: <http://lit.1september.ru> [online]. © 2007 [cit. 2017-03-01] Dostupné z: <http://lit.1september.ru/article.php?ID=200701908>.

zasedání, řešícím případ Abrosimova, vyjádřit, co si myslí ostatní. Postav ve filmu najdeme mnohem méně než v knize. Ani dívka Lujsa zde nedostává tolik prostoru.

Vzpomínky a myšlenky, které jsou výraznou součástí knihy, se ve filmu objevují jen sporadicky. Naopak film zachovává vztah mezi Keržencevem a Čumákem, zpočátku vztah napjatý, na konci filmu přátelský. Mezi těmito muži byla spousta rozdílů. Čumák je starší a zkušenější, zažil už mnoho bojů. Naopak Keržencev je nezkušený nováček, komunista, který nemá zpočátku u svých mužů dostatečnou autoritu. Přesně neví, jak řídit prapor. Nicméně během 160 dnů, které ve Stalingradu prožije, se stane zkušeným vojákem.

Film končí společnou fotografií Valegi, Farbera, Čumáka a Sedycha. Tuto fotografii udělal Keržencev po návratu z nemocnice. Fotografie se změní v obraz v bytě Kerženceva, tím celý film končí.

Ve filmu se primárně střídají dva typy scén. Bojové scény a scény, kdy si vojáci užívají klidu, rozmýšlejí o životě, sní a plánují život po válce.

Pokud jde o srovnání filmů *Vojáci* a *Stalingradská bitva*, filmy mají opravdu jen velmi málo společného. Zatímco *Stalingradská bitva* je vyprávěna očima Stalina, případně ruských generálů, film *Vojáci* je vyprávěn z pohledu mladého poručíka bojujícího přímo na frontě. Společnou mají snad jen odvahu sovětských vojáků. Avšak zatímco film *Stalingradská bitva* jen oslavuje a opěvuje, film *Vojáci* dokáže i kritizovat. Ukazuje špatné vlastnosti některých ruských vojáků (okrádání mrtvých). Objevují se zde i další problémy. Ne všichni dodržují nařízení „Ani o krok zpátky!“, a ustupují. Především na začátku filmu vede Keržencev dialogy s obyčejnými, obvykle staršími lidmi, kteří mladým vojákům vyčítají neúspěchy. A konečně Abrosimov, špatný nelidský kapitán v Rudé armádě. Ve filmu *Stalingradská bitva* něco nepředstavitelného.

3.3 Film Psi, chcete žít věčně? aneb peklo u Stalingradu

3.3.1 Psi chcete, žít věčně/Hunde, wollt ihr ewig leben (NSR, 1959)

Režie: Frank Wisbar. **Scénář:** Frank Wisbar. **Hudba:** Herbert Windt. **Hrají:** Joachim Hansen (Wisse), Wilhelm Borchert (Paulus), Peter Carsten (Krämer), Wolfgang Preiss (Linkman).

Frank Wisbar se narodil v roce 1899 v Německu. Prvím jeho samostatným filmem bylo psychologické drama *Anna a Alžběta*. V předvečer 2. světové války emigroval z Německa do USA. V Hollywoodu na konci 40. let natočil například snímky *Maják* nebo *Prérie*. Rovněž v USA natáčel televizní pořady a seriály. V roce 1957 se vrátil do Německa. V téže roce režíroval snímek *Žraloci a malé ryby* (zážitky německých námořních kadetů za 2. světové války). Po filmu *Psi, chcete žít věčně? aneb peklo u Stalingradu* (1959) se k tématice 2. světové války vrátil ještě ve filmech *Noc padla na Gdyni* a *Továrna na důstojníky*. V roce 1963 natočil poslední film pro kina *Lokomotiva 234, která prorazila*. Poté už pracoval jen pro televizi. Zemřel v roce 1967.⁵⁰

V roce 1959 vzniklo pod vedením režiséra Franka Wisbara válečné drama *Psi, chcete žít věčně? aneb peklo u Stalingradu*. Jednalo se o druhý německý film s tematikou bitvy u Stalingradu. O rok dříve bylo natočeno německé válečné drama *Doktor od Stalingradu*, režisérem filmu byl Géza von Radványi.

Snímek *Psi, chcete žít věčně? aneb peklo u Stalingradu* zachycuje události zhruba od poloviny listopadu 1942 do ledna 1943, a to z německého, případně rumunského pohledu. Hlavním hrdinou je německý nadporučík Gert Visse. Visse je poměrně mladý, ale přesto zkušený voják. Na frontě už je třetím rokem. Na začátku filmu ho zastihneme v Charkově, odkud se později vydá do Stalingradu. V Charkově se seznámí s ruskou ženou Kátou. Kátě hrozí deportace do Německa, pokud nesežene práci. Visse jí pomůže sehnat práci v knihovně. Poznáváme zde i Fuhrmanna, vojáka, ale především vynikajícího klavíristu. O osudu Kati i Fuhrmanna poté dlouho nic nevíme, opět se na scéně objeví až takřka na konci filmu.

Po cestě do Stalingradu se Visse seznamuje s vojenským knězem, další důležitou postavou tohoto filmu. V samotném Stalingradu pozná rotmistra Böseho a svobodníka Krämera, s kterými pak prožije zbytek stalingradské bitvy. Visse plní roli německé spojky u rumunských divizí v čele s generálem Codreanuanem. Především se zde však setkává s majorem Linkmannem, s hlavní zápornou postavou tohoto filmu, člověkem nesympatickým, egoistickým a zbabělým.

⁵⁰ BROŽ, Jaroslav a Myrtil FRÍDA. *666 profilů zahraničních režisérů: (A-Z)*. 4. aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Československý filmový ústav, 1977, s. 372-373.

Určitým vrcholem filmu s největším spádem je sovětská ofenzíva z 19. listopadu. Němci se dozvědí, že sovětská vojska zaútočí v 6. hodin, ale neví přesně kde a především netuší, jak razantní útok bude. Od chvíle, kdy se Visse a jeho vojáci dozvědí o útoku, do doby samotného útoku tikají hodiny a tento tikot je doprovázen hudbou. To celé vytváří atmosféru napětí. V těchto okamžicích se ve filmu objevují i skutečné postavy Hitlera a Pauluse. V šest hodin začíná úspěšný sovětský útok, po kterém následuje německý ústup. Od této chvíle už budou Němci ve Stalingradu jen ustupovat a nakonec zůstanou obklíčeni. Obklíčení je ve filmu vystřídáno scénami, kde němečtí generálové tlačí na Hitlera, aby se 6. armáda mohla probít z obklíčení. Hitler to však odmítá, načež následuje scéna, ve které se snaží podřízený Pauluse přesvědčit, aby neposlechl Hitlera.

Poté přichází pokus o záchranu 6. armády proražením obklíčení pomocí tankového útoku pod vedení generála Hotha. Hothovy tanky se dostanou 50 km od obklíčené armády. Zajímavé je, že ve filmu nevystupuje, a dokonce ani není zmíněna postava Ericha von Mansteima. Přitom Hoth při této ofenzivě podléhal právě Mansteinovi. Důvodem může být, že byl Manstein souzen a odsouzen jako válečný zločinec.

Poté, co německá ofenzíva selže, přichází zoufalství německých vojáků. Vše se navíc odehrává v době Vánoc. Právě scéna Vánoc na frontě se ve filmu objeví. Zde se opět setkáváme s vojenským knězem z počátku filmu. Visse s ním vede rozhovor o bohu.

Následně je Visse přeložen od rumunských divizí přímo do Stalingradu. Ještě předtím dostal od generála Codreanuana rumunský řád za statečnost. V rozbombardovaném městě se opět setkává s Linkmanem, který předtím utekl od rumunských divizí při sovětském útoku. Také se zde potká s Fuhrmannem. Ptá se ho na Káťu, ale on o ní nic neví.

Momentem, při kterém mrazí v zádech, je scéna, kdy se Němci a Sověti dohodnou na třicetiminutovém klidu zbraní, aby mohli odnést z bojiště zraněné. Během těchto třiceti minut se Sověti a Němci setkají. Fuhrmann hraje na piano. Lidé, kteří po sobě před chvílí stříleli a za okamžik v tom budou pokračovat, společně zpívají.

Visse je v lednu 1943 poslán Linkmannem, s ním má čím dál tím ostřejší spory, na letiště Gumrak. Má z letiště přivést jídlo a munici, jenže nic z toho tam

není. Následuje scéna, kdy se němečtí vojáci zoufale perou o místo v posledním německém letadle, které odsud odlétá. Poté už letiště dobývají sovětská vojska.

Když se Visse s nepořízenou vrací z Gumraku, Linkmann ho pověří sestavením bojové jednotky, přitom už nejsou lidé, kteří by ji mohli sestavit. Visse jde hledat do lazaretu, kde objeví umírajícího Furmana. Scény z lazaretu jsou velmi naturalistické.

Po dalších bojích se Visse dostane mezi sovětské vojáky. Je nucen předstírat, že je Sovět. Zařadí se do fronty na jídlo a náhle zjistí, že jídlo vojákům vydává Kát'a. Ta ho pozná a pomůže mu vrátit se opět k Němcům. Snad mezi nimi vznikne i láska, ale v této situaci se nemůže rozvinout. Mezitím umírá Visseho kamarád Böse.

Linkmann si chce za každou cenu zachránit kůži, a proto se rozhodne vzdát se Sovětům. Je však zastřelen svými podřízenými.

Poté můžeme sledovat scénu se zoufalým Paulusem. Je zoufalý z rozpadu své armády a také z toho, že byl povýšen na polního maršála (výzva k sebevraždě). Nicméně on se rozhodne kapitulovat.

Visse a jeho lidé odevzdávají zbraně a vzdávají se. Opět se potkávají i s rumunským generálem, který je zraněný.

Celý film končí scénou pochodujících německých vojáků, kteří se právě vzdali. Pochodují do nejasné budoucnosti.

Film je zajímavý tím, že hned několikrát se zde po sobě objeví dvě naprosto protikladné scény. V úvodu filmu lze spatřit na jedné straně vojenskou přehlídku Němců, německých vojáků v nablýskaných uniformách a na straně druhé těla německých vojáků v roztrhaných uniformách. Dále chvíle, kdy se k německým obklíčeným vojskům dostává generál Hoth. Tento moment je plný nadšení a optimismu, všichni věří, že se blíží záchrana, načež následuje další vlna zoufalství. Znázorněna pohledem na německé vojáky táhnoucí stepí mezi mrtvými spolubojovníky. V této chvíli je důležitou součástí filmu hudba. Ve chvílích nadšení hudba pozitivní, veselá rychle vystřídána molovou, ponurou hudbou v době nového zoufalství. Posledním takovým případem je scéna z vojenského lazaretu, které předchází pohled na oslavy 10 let převzetí moci Hitlerem. Na tomto shromáždění řeční Göring. A opět ten rozdíl – naporáždění účastníci shromáždění na jedné straně a na straně druhé umírající stalingradští vojáci v německém lazaretu, často bez některé ze svých končetin. Tyto scény jsou velmi naturalistické. Vojáci v lazaretu

navíc musí poslouchat nesmyslný projev Göringa. Jsou vzteklí, protože Göring „žvaní“ nesmysly. Nakonec to nevydrží vojenský kněz a rádio rozbije. Visse ho v tom podpoří.

Celým snímkem se prolíná i napětí mezi Linkmannem a Vissem. Linkmann plní roli hlavní záporné postavy filmu. Postavy namyšlené, arogantní, egoistické a zbabělé. Naopak Visse je statečný, oblíbený mezi svými vojáky, ale na druhou stranu, minimálně na začátku filmu, je zastáncem Hitlera. Napětí mezi oběma muži postupně sílí. Visse dostává od Linkmanna nesmyslné rozkazy (např. sestavit bojovou jednotku). Vše skončí až Linkmannovým zastřelením.

Zajímavě zobrazena je i postava Pauluse. Paulus se nedokáže vzepřít Hitlerovi, možná by i vnitřně chtěl, ale nemá na to sílu. Kvůli této slabosti a strachu celá jeho armáda zahyne nebo skončí v sovětském zajetí. Na konci filmu snad i lituje, že se nevzepřel.

Tento film lze ocenit. Jde o kvalitní snímek. Jen němečtí vojáci, s výjimkou Linkmanna, možná působí až příliš sympaticky vzhledem k tomu, že jde vlastně o agresory.

Výraznou součástí filmu, jak již bylo zmíněno, je hudba. Tuto hudbu zkomponoval Herbert Windt.

Snímek získal na Německých filmových cenách roku 1959 cenu za nejlepší film, nejlepší režii a nejlepší design.

Pokud budeme tento film srovnávat s předchozími dvěma snímky, blíže má tento snímek k filmu *Vojáci*. Věnuje se také především životu obyčejných vojáků, tentokrát těch německých. Možná i postava Visseho by se dala srovnat s postavou Kerženceva. Oba patří ve svých armádách k nižším důstojníkům a oba jsou mladí. Nicméně Keržencev je nezkušený, je na frontě krátce, naopak Visse je na svůj mladý věk již zkušený. Snad lze srovnávat i sovětského kapitána Abrosimova a německého majora Linkmanna. Oba muži jsou zbabělí. Své vojáky posílají často do nesmyslných bojů, ale sami zůstávají v bezpečí.

Čím se tento snímek zcela liší od dvou předchozích, je fakt, že vidíme válku z německého a částečně z rumunského pohledu. Rumunský pohled na stalingradskou bitvu je ojedinělý.

S filmem *Stalingradská bitva* spojuje tento film snad jen negativní vykreslení Hitlera. Ve filmu *Stalingradská bitva* však dostává postava Hitlera mnohem více prostoru.

3.4 Román *Život a osud*

3.4.1 *Život a osud/Жизнь и судьба* (Vasilij Semjonovič Grossman)

Vasilij Semjonovič Grossman se narodil v roce 1905 v ukrajinském městě Berdyčiv jako Josif Solomovič Grossman. Debutoval v roce 1934 povídkou *Glickauf*. Během 2. světové války působil jako válečný korespondent (mimo jiné i ve Stalingradu). Svá očitá svědectví shrnul do několika uměleckých děl: *Lid je nesmrtelný*, *Stalingrad*, *Léta války*, *Obrana Stalingradu* nebo *Za Volhou není země*. Grossman psal pravdivě a realisticky, nevyhýbal se žádným tématům, např. se jako jeden z prvních v SSSR věnoval židovské otázce ve válce. Proto měl často problémy s vydáváním svých knih. Román *Život a osud* vznikl v roce 1960. Nicméně poprvé vyšel až o dvacet let později ve švýcarském Lausanne. V SSSR byl poprvé veřejně publikován v roce 1988. V České republice až v roce 1993. Důvodem byl nemilosrdně kritický pohled na Stalinův režim.⁵¹

Román má hned několik dějových linek. Sleduje životy a osudy několika desítek postav úzce či volně spjatých s rodinou Alexandry Vladimirovny Šapošnikovové. Autor nás zavádí do Moskvy, Kazaně, Stalingradu, do německého koncentračního tábora, ale i do židovského ghetta nebo do nechvalně proslulé věznice Lubjanka. Někteří označují toto dílo jako *Vojnu a mír* 20. století.

Ústřední postavou je Alexandra Vladimirovna Šapošnikovová, kterou zastihneme v evakuaci v Kazani. Válečné události tam prožívá se svou dcerou Ludmilou Nikolajvenou Štrumovou, zetěm Viktorem Pavlovičem Štrumem a vnučkou Naďou. Ludmila Štrumová má se svým prvním mužem syna Tolju. Tolja slouží u dělostřelců a už několik týdnů neposlal Ludmile dopis. Jednoho dne jí přijde dopis, ve kterém se dozví, že je Tolja raněn. Odjíždí za ním do Saratova, kde zjistí, že Tolja, i přes velkou snahu lékařů, zemřel.

⁵¹ POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha: Libri, 2001, s. 248-249.

Otec Tolji Abarčuk je zavřený v sovětském lágru – dalstroji. Zde vzpomíná na svou ženu i synu. Domnívá se, že byl uvězněn omylem. Jeho oddanost komunistické straně je neotřesitelná.

Štrum je fyzik a uznávaný vědec, ale po matce také Žid. Jeho matka prožívá represe na Němci okupovaných území. Štrum žije se svou rodinou v evakuaci v Kazani, ale zhruba v polovině románu se vrací do Moskvy, v Kazani zůstala jen jeho tchýně Alexandra Vladimirovna Šapošniková. Štrum opět nastupuje do fyzikálního ústavu. Během evakuace dovršil svou životní práci. Do čela fyzikálního ústavu v Moskvě je ústředním výborem jmenován Šišakov, ne příliš dobrý vědec, zato však komunista. Štrum s tím nesouhlasí, ale nezbyvá mu, než se s tím smířit. Mezitím se jeho vědecká práce těší velkému zájmu. Stává se slavným. Na vědecké radě ústavu ho dokonce navrhnou na Stalinu cenu. Nicméně postupem času se dostává do konfliktu se Šišakovem, především kvůli svým spolupracovníkům často židovského původu. Šišakov je chce propustit, s tím však Štrum nesouhlasí. Postupně se Štrum dostává do problémů, stává se nepohodlným. Známi kolem něho netečně prochází, ani ho nepozdraví. Ti, co mu volali denně, se teď ozvou jen občas a ti, co volali sporadicky, nevolají vůbec. Nutí ho, aby veřejně přiznal své chyby. To Štrum odmítá, zároveň se však obává zatčení. Navíc se zamiluje do ženy svého přítele Sokolova. I tento přítel se mu začne vyhýbat. Na celé záležitosti je pozitivní snad jen to, že tato nepříjemnost opět sblížila Štruma s jeho manželkou Ludmilou, v jejichž vztahu se objevila krize. Štrum upadá do smutku, tísní ho samota, stýská se mu po práci a obává se budoucnosti. Vše se změní po překvapivém telefonickém rozhovoru. Štrumovi volal sám Stalin a ocenil jeho práci. Tento moment vše změní, k Štrumovi se všichni začnou chovat vlídně a přátelsky. Radostně ho vítají zpět v ústavu. Lidé, kteří se s ním předtím nebavili a očerňovali ho, se s ním teď přátelí. Pouze se Sokolovem, s dřívějším věrným přítelem, se již nestýká. Štruma však následně nutí k podpisu dopisu, který odsuzuje článek v anglických novinách, ve kterém se mluví o pronásledování nevinných lidí v SSSR a zpochybňují se usvědčení vrahové Alexeje Maximoviče Gorkého. Štrum tento dopis nechce podepsat, ale cítí, že mu nic jiného nezbyvá. Podlehne strachu a dopis podepíše.

Jevgenije Nikolajevna Šapošniková je druhou dcerou Alexandry Vladimirovny Šapošnikovové. Bydlela ve Stalingradu, ale musela ho po německém útoku opustit. Teď bydlí v Kujbyševě. Jejím bývalým manželem je Krymov. V současné době je však zamilovaná do Novikova. Má velké problémy získat

povolení k pobytu v Kajbyševě. Když už to vzdává a rozhodne se odjet do Kazaně za matkou a sestrou, tak povolení dostává. Poté o ní dlouho dobu v románě není zmínka. Následně přijíždí do Moskvy za svou sestrou Ludmilou a vypráví jí o zatčení Krymova a o výsleších, které kvůli tomu absolvovala.

Krymov působil ve Stalingradu jako politický pracovník. Mimo jiné se zde setkal i s odstřelovači v čele se Zajcevem. S Krymovem jsme se dostali i do domu č. 6/1, jednoho z mnoha stalingradských domů, o které se vedly těžké boje (tuto zápletku později ve svém filmu *Stalingrad* částečně použil Fjodor Bondarčuk). Tento dům brání vojáci v čele s velitelem Grekovem. Mezi obránci domu je i Serjoža Šapošnikov, vnuk Alexandry Vladimirovny Šapošnikovové. Ten se zamiluje do radistky Káti. Kát'u miluje i Grekov, ale dokáže se ovládnout a posílá oba do štábu pluku. Krymov má Grekova vystřídat ve funkci velitele domu č. 6/1. Důvodem je, že Grekov nemá správné politické jednání, není správný bolševik. Mezi svými muži je však oblíbený a ctěný. Krymov je další noc raněn a musí být odvezen do nemocnice. Krymov podezřívá Grekova, že na něho vystřelil. Brzy nato se dozvídáme, že po německém útoku byl dům č. 6/1 zničen. Všichni jeho obránci včetně Grekova zemřeli.

Na začátku třetí části románu je Krymov nečekaně zatčen a obviněn. Odvezou ho do nechvalně proslulé věznice Lubjanka. Na tomto místě si dovolím citovat text knihy, který popisuje, jak to v této věznici vypadalo: „*Vlekl se pomalu chodbou, ubohý a směšný, přidržel si kalhoty a spodky zbavené knoflíků. Člověk vstoupil do cely a změnil se v laboratorní myš, rodily se v něm nové reflexy, mluvil šeptem, vstával i lehal, konal potřebu, spal a snil za stálého dohledu. Všechno to bylo hrůzné, surové, nehorázné a nelidské. Teprve teď poznal, jaké hrůzy se dějí na Lubjance. Mučili bolševika a leninovce – soudruha Krymova.*“⁵² Krymov je obviněn z trockismu a spolupráce s fašisty. Zažívá ořesné výslechy plné nadávek a bití.

Štěpán Fjodorovič žil se svou dcerou Věrou (vnučka Alexandry Vladimirovny Šapošnikovové) ve Stalingradu, pracoval jako ředitel místní elektrárny. Věra je těhotná s Viktorovem, brzy se jí narodí syn Mít'a. Viktorov působil u letectva, na konci druhé části románu se dozvídáme, že byl Němci sestřelen a zemřel. Štěpán Fjodorovič se rozhodl odejít bez povolení z postu ředitele stalingradské elektrárny, neviděl důvod proč zůstat. Elektrárna byla z velké části

⁵² GROSSMAN, Vasilij. *Život a osud*. Překlad Milan Horák. Vyd. 2., V Knižním klubu 1. V Praze: Knižní klub, 2009. s. 449.

zničena. I přesto je po bitvě potrestán. Nebude se už moci vrátit do Stalingradu, musí přijmout místo ředitele v malé elektrárně na rašelinový pohon na Urale.

Na postavě Sofije Osipovny Levintonové ukazuje autor téma židovské otázky v Němci okupovaných částech SSSR, od různých omezení, přes cestu v dobytčáku až po tragický konec v plynové komoře. Sofja se během cesty ujme malého chlapce Davida, se kterým zanedlouho zemře v plynové komoře. Tato část knihy je velmi působivá, proto si dovolím citovat samotného autora: *„Polomrtvý hoch ještě dýchal, ale vzduch jemu vyměřený již neprodlužoval život. Kroutil hlavou na všechny strany, chtěl ještě všechno vidět. Viděl ty, co klesali na zem, viděl otevřená bezzubá ústa s bílými i zlatými zuby, i tenký pramínek krve, řinoucí se z nosu. Po celou dobu ho objímaly silné horké ruce a chlapec si ani neuvědomil, že přestává vidět, že mu hučí v hlavě a v srdci je prázdná a kolem slepá tma. Zabili ho, přestal být. Sofja pocítila, jak chlapcovo tělo ztěžklo v jejích rukou. V podzemních chodbách s otráveným vzduchem umírají nejdřív živé indikátory jedu – ptáci a myši, mají drobná těla, a chlapec s drobným ptačím tělíčkem odešel dřív než ona. Stala jsem se matkou, pomyslela si. Byla to její poslední myšlenka. Pak ji zaplavila nevolnost. Sofja přitiskla k sobě Davida a stala se mrtvou larvou.“*⁵³

Další postavou je spolehlivý straník Dementij Trifonovič Hetmanov, tajemník oblastního výboru jedné ukrajinské oblasti obsazené Němci. Teď byl ustanoven komisařem tankového sboru, který se právě formoval na Urale. Velitelem tohoto sboru se stává Novikov. Jejich tanky dostaly rozkaz vyrazit ke Stalingradu. Když končí boje u Stalingradu, vydávají se směrem na západ osvobodit Ukrajinu.

V knize se objevuje i německý pohled díky poručíku Petru Bachovi, který se po střelném zranění ve Stalingradu dostal do nemocnice. Následně se vrací zpět na frontu, kde zažije kapitulaci německých vojsk a s ní spojenou zoufalost obyčejných německých vojáků.

Díky postavě Michaila Sidoroviče Mostovského se dostáváme do německého zajateckého lágru. U Mostovského se najdou kompromitující materiály, kvůli nim zažije několik výslechů. Následně je zabit.

Na konci románu žije ústřední postava sedmdesátiletá Alexandra Vladimirovna v nejistotě, neví co jí a její blízké čeká. Co bude s jejími dcerami

⁵³ GROSSMAN, Vasilij. *Život a osud*. Překlad Milan Horák. Vyd. 2., V Knižním klubu 1. V Praze: Knižní klub, 2009. s. 395.

Ludmilou a Žeňou? Odjede Žeňa s Krymovem na Sibiř? Co bude s jejími vnučkami Věrou a Nad'ou? Neví, jestli žije její vnuk Serjoža. Cítí velkou nejistotu.

Z výše napsaného můžeme vidět, že tento román se na válku a s ní spojené útrapy dívá opravdu z různých úhlů pohledu. Kromě již popsaných, nás román zavádí i k Stalinovi, Čujkovovi, k zoufalému Paulusovi, k Jeremenkovi a k mnohým dalším.

Román má více než 600 stran. Je rozdělen do 3 částí, které se dále člení na kapitoly. Průměrně je v jedné části zhruba 65 kapitol. Román má velmi složitou strukturu, kdy jedné dějové lince se věnují např. 2 kapitoly a opět se k této dějové linii vrací až po delší době. Mnohé dějové linky končí otevřeně. Tím je tento román pro čtenáře velmi náročný. V románě kromě výše zmíněných postav vystupují i další méně významné postavy, kterým se tato práce nevěnovala.

Samotný děj, velmi rozvětvený, je prokládán několika kapitolami, kde autor přemýšlí nad některými jevy, například o touze člověka po svobodě. Zde si opět dovolím citovat autora: „*Vrozená touha člověka po svobodě je nezníčitelná, lze ji potlačit, nikoli však zničit. Totalitarismus se nemůže zříci násilí. Pokud tak učiní, zhyne. Jeho základem je věčné, trvalé, ať už přímé, či všelijak zamaskované totální násilí. Člověk se svobody nikdy nevzdá. V tomto závěru je světlo našeho času, slunce budoucnosti.*“⁵⁴ Také se zamýšlí nad přátelstvím, nad tím jak přátelství vypadá, jaké druhy přátelství existují, dále nad tím, co je dobro a jak ve jménu dobra lidé činí hrozná věci.

Autor přemýšlí i nad antisemitismem. „*Antisemitismus je mírou lidské omezenosti. Státy hledají vysvětlení svých neúspěchů v pletichách světového židovstva. Antisemitismus je výraz neuvědomělosti lidových mas, kterou nejsou schopny se vyznat v příčinách svého neštěstí a trápení*“⁵⁵, říká autor. Autor mluví o státním antisemitismu, který má formu diskriminace – stát omezuje Židy ve volbě místa pobytu, zaměstnání, v právu zastávat vysoké funkce, studovat na školách, získávat vědecké tituly a tak dále. Tak se stává státní antisemitismus ničivou, vyhlazující silou. To se stalo ve dvacátém století v epoše fašismu.⁵⁶

⁵⁴ GROSSMAN, Vasilij. *Život a osud*. Překlad Milan Horák. Vyd. 2., V Knižním klubu 1. V Praze: Knižní klub, 2009. s. 147.

⁵⁵ *tamtéž*, s. 345.

⁵⁶ *tamtéž*, s. 346-347.

„Rusové již za těch tisíc let viděli ledacos – velikost i supervelikost, ale neviděli jediné – demokracii.“⁵⁷ – tvrdí Grossman. „Za těch tisíc let bylo Rusko svobodné jen něco přes půl roku.“⁵⁸ – dodává prostřednictvím jedné z postav románu.

Grossman v románu opakovaně velmi ostře kritizuje Stalinův režim, především některé události: soudní procesy z roku 1937, hladomor na Ukrajině, centralizaci, byrokratizaci, muka a trápení rolníků za kolektivizace. Srovnává stalinistický režim s nacismem. Z těchto důvodů byl román hned po vydání zabaven KGB a v SSSR vydán až v roce 1988.

V roce 2012 vznikl v Rusku podle románu *Život a Osud* stejnojmenný dvanáctidílný seriál. Seriál režíroval Sergej Ursuljak, scénář napsal Eduard Volodarskij.

3.5 Román Hořící sníh/film Hořící sníh

3.5.1 Hořící sníh/Горячий снег (Jurij Bondarev)

Jurij Bondarev je stále žijící ruský spisovatel, který se narodil v roce 1924 v Orsku. Je to ruský spisovatel a scénárista, představitel válečné prózy. Bondarev bojoval ve Velké vlastenecké válce na frontách od Stalingradu až po Duklu. Po válce vystudoval Gorkého literární institut v Moskvě. Svou literární dráhu započal v roce 1949. Zprvu psal povídky a novely, později romány. Motiv války byl dominantní tématem jeho tvorby. Na válku se primárně díval očima řadového vojáka. Ve svých dílech rozebíral psychický stav a vývoj řadového vojáka. V dílech *Prapory žádají palbu* (1957) a *Poslední salvy* (1959) ukazuje drsný pohled na válku, na každodenní frontový život s jeho lidskými tragédiemi. Bondarev ukazuje i mravní stav obyčejného vojáka s jeho prostým hrdinstvím i strachem ze smrti. Námětem děl *Ticho* (1962) a *Příbuzní* (1969) je poválečný život, obtíže, s nimiž se musela vyrovnat mladá generace po návratu z války. V roce 1975 napsal Bondarev konfrontační román *Břeh*, znázorňující ideologický zápas dvou tehdejších společenských soustav. Jádrem tohoto románu je příběh ruského spisovatele uskutečňujícího cestu na Západ, do Hamburku. Roku 1981 vznikl román *Volba*,

⁵⁷ GROSSMAN, Vasilij. *Život a osud*. Překlad Milan Horák. Vyd. 2., V Knižním klubu 1. V Praze: Knižní klub, 2009, s. 197.

⁵⁸ *tamtéž*, s. 210.

v němž Bondarev konfrontoval osudy dvou válečných druhů, z nichž jeden se stal sovětským umělcem a druhý v roce 1945 emigroval. V roce 1985 napsal Bondarev román *Hra*, která tvoří spolu s romány *Břeh* a *Volba* osobitou trilogii.

Jurij Bondarev spolupracoval i na několika scénářích. Například v roce 1962 vznikl válečný film *49 dní* od režiséra Genricha Gabaje, Bondarev byl jedním ze scénáristů tohoto filmu.⁵⁹

Román *Hořící sníh* vyšel v roce 1969 a má dvě základní linie. Jedna linie se věnuje vyššímu vedení armády a je primárně ztělesněna postavou majora Bessonova a politruka Vesnina. Druhou linií je život obyčejných vojáků v čele s hlavní postavou románu velitelem čety Kuzněcovem. Celý román probíhá v stepi. Všude je sníh, mráz a vítr. Město Stalingrad se v románu vůbec neobjevuje. Román se věnuje situaci během operace Zimní bouře, kdy se Manstein snažil prorazit obklíčení kolem Paulusovy 6. armády.

Hlavní postavou knihy je poručík Kuzněcov, velitel baterie. Tato baterie přijíždí vlakem na frontu. V ruské stepi u řeky Myškova mají zastavit německé tanky. Hned na nádraží zažijí nepříjemný nálet německých Messerschmittů. Na nádraží se objevují i další důležité postavy románu, poručík Drozdovskij – přímý velitel Kuzněcova a Zoja – zdravotnice, milá Drozdovského. Zoja je hlavní ženskou postavou knihy. Motiv ženy – Zoji je v tomto románě velmi silný. Kuzněcov několikrát přemýšlí nad Zojiným chováním, nad svým chováním v její přítomnosti i nad chováním ostatních mužů v Zojině přítomnosti. Například v tomto úryvku: „*Neuměl si vysvětlit, proč skoro vždycky, kdykoli Zoja přišla k jejich baterii, začínal každý voják mluvit tímhle odporným, banálním tónem, jaký měl teď na jazyku i on, lehkomyšlným tónem flirtu a skrytých narážek, jako by její příchod něco naznačoval a vzbuzoval v každém žárlivost.*“⁶⁰ Vojáci mají se Zojou různé vztahy, ale nikoho nenechává chladným. Jsou mezi nimi sukničkáři, kteří s ní koketují, např. Nečájev, ale na druhé straně tací, kteří v její přítomnosti cítí rozpaky, mezi ně lze snad zařadit i Kuzněcova.

Z nádraží se vojáci vydávají na dlouhý pochod. Na počátku jdou vojáci s nadšením, chtějí co nejdříve bojovat, ale pochod se protahuje. Do toho je zima,

⁵⁹ POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha: Libri, 2001, s. 148-149.

⁶⁰ BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sníh*. Praha: Odeon, 1976, s. 21.

silný mráz a vítr, ale i přes zimu se vojáci potí a zažívají velice nepříjemné pocity: „Po čtyřech hodinách pochodu po zledovatělé stepi, uprostřed pusté sněhové pláně táhnoucí se od obzoru k obzoru, bez osad, bez odpočinku, bez slíbených kuchyní, umlkly postupně hlasy i smích. Vzrušení opadalo, lidé kráčeli propocení, oči jim slzely a řezaly z neustálého pichlavého jiskření blyštivých závějí. Obrovská kolona rozdrobená únavou se neuspořádané protahovala, vojáci šli stále pomaleji, stále lhostejněji. Kuzněcov už dávno nešel v čele své čety, jak se patřilo, ale za druhým dělem, celý propoceny, blůza pod vaťákem a pláštěm se mu přilepila k hrudi, teplé pramínky se mu řinuly zpod čepice od rozpálených spánků, ve větru okamžitě mrzly a stahovaly kůži. Kuzněcov krácel vyčerpaně, lhostejně a čekal už jen na jedno – na povel k odpočinku.“⁶¹ Vojáci již zcela vyčerpaní touží po jediném, po odpočinku. Ten nakonec přichází, ale trvá jen krátce. Za chvíli zase musejí pokračovat.

Po těžkém a vyčerpávajícím přesunu zimní stepí se dostávají na místo, kde mají zakopat svá děla. Jedná se o velmi těžkou a lopotnou práci: „Poručík Kuzněcov, celý propoceny, zakoušel nejprve divoký pocit jakési chvatné posedlosti, jakou cítili i všichni ostatní. Chápali, že se boj přibližuje, že nestihnou-li se zakopat, nebude-li je země chránit, zůstanou tu uprostřed zasněženého břehu jako nazi. Ale lopaty nedokázaly nabrat dlouhými mrazy speklou zem, jedině silné údery krumpáčů dlabaly jamku za jamkou. Mráz, který v noci zesílil, ztěžoval dýchání natolik, že se ani mluvit nedalo, dýchali chraptivě, jakmile někdo na okamžik přestal pracovat, ihned se mu na zpocených tvářích usazovala jinovatka a zalepovala víčka ledovým škraloupem. Všichni měli hroznou žízeň – plnými hrstmi shrabovali sníh a žvýkali jej, mdlá vlhkost mrazila v hrdle, v zubech skřípal písek. Z poručíka Kuzněcova jen lilo. Bez přestání bušil krumpáčem do země a nemohl se zastavit, oddychnout si. Po mokřém těle, pod blůzou přilepenou k tělu, mu přebíhaly drsné mrazivé potůčky, hltal sníh jako všichni, ale stále mu vysychalo v ústech a trápila ho neodbytná představa čisté, voňavé studniční vody, kterou by nejraději pil. Zimnice neustávala, lepila se mu na záda jako zmrazující ledová pavučina, v ústech pořád sucho a horko.“⁶² „Po mnohahodinové práci ho svědivě bolely svaly v ramenou i rukou, krk měl jako rozlámaný, mozoly v dlaních ho pálily, kůže na zádech jako by se mu odloupla a teď po ní pobíhali studení kousaví mravenci.“⁶³ Opět po určitém počátečním nadšení

⁶¹ BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sníh*. Praha: Odeon, 1976, s. 50-51

⁶² *tamtéž*, s. 128-131.

⁶³ *tamtéž*, s. 136.

přišla únava a možná i zoufalost. Následovala další velmi lopotná práce, která je již sama o sobě velmi náročná, a k tomu se ještě přidávalo nepříjemné počasí – mráz a vítr.

Poté, co se jim podařilo zakopat děla, začal německý nálet a poté samotný tankový útok. Zde bych chtěl uvést úryvek, který demonstruje pocity hrůzy, kterou ve vojácích vzbuzovaly pištící letouny. „*Copak to, táto, že se klepeš jako osika? Nic horšího než smrt nás nečeká. A jestli se klepeš nebo ne – tím si nepomůžeš...*“ „*To já taky vím,*“ *pokusil se Čibisov o křečovitý úsměv. „Ale když ... když vono to přijde samo... Kdybych moh... ale já to nemůžu zastavit, svírá mi to krk...“*⁶⁴ „*Co nevidět to skončí, sugeroval si Kuzněcov, zavřel oči. Bolelo ho v prsou, v uších a vyří střemhlavých letounů, žhavé návaly vzduchu protkané svištěním střepin ho stále silněji tiskly k roztresenému dnu okopu. Stále s onou neodbytnou myšlenkou, že je třeba něco udělat, otevřel oči.*“⁶⁵ A pak už přichází samotná bitva, kdy se střídají stavy nadšení po zásahu německého tanku se stavy zoufalství a strachu ze smrti. Do toho mají vojáci v očích písek a zalehnuté uši, některým dokonce teče z ucha krev – mají poškozený bubínek.

V noci po boji se ke Kuzněcovovi dostává rozvědčík, který mu sděluje, že v nedalekém trychtýři je jeho kolega se zajatým vysoce postaveným německým vojákem. Kuzněcov se svými muži se za nimi vydávají. Následně se přidávají i Drozdovskij se Zojou. Při zpáteční cestě je Drozdovskij zraněn a Zoja dokonce zabita. Všechny vojáky smrt silně zasáhne, především Drozdovského a Kuzněcova.

Druhá linie románu je znázorněna především generálem Bessonovem, na první pohled velmi přísným, chladným, nelítostným až nesympatickým člověkem. Během románu je však představena i jeho lidská stránka. Dozvídáme se i o jeho synovi, který je nezvěstný, armáda, ve které bojoval, byla zničena. Bessonov na něj často vzpomíná a stále doufá, že žije. Bessonov má zvláštní vztah s divizním komisařem Vesninem, zpočátku mu nedůvěřuje. Vesnin je na rozdíl od Bessonova na první pohled sympatický, empatický a citlivý. Vedou spolu rozhovory. Bessonov říká Vesninovi, že si nemůže připouštět, že jsou vojáci lidé, jinak by je nemohl posílat na smrt. Což musí, aby dokázal Němce porazit. Vesnin nakonec umírá. Když se tuto zprávu Bessonov dozvídá, je silně otřesen, ukáže svou lidskou stránku.

⁶⁴ BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sněh*. Praha: Odeon, 1976, s. 174.

⁶⁵ *tamtéž*, s. 176.

Na konci románu se propojí obě linie románu. Major Bessonov projevuje výrazně svoji lidskost, se slzami v očích předává Kuzněcovovi a jeho přeživším druhům řády rudého praporu se slovy: „*Všechno, co osobně mohu... Všechno, co mohu. Děkuji.*“⁶⁶ Vojáci následně dávají řády do kotlíku s vodkou a postupně z kotlíku pijí. Řády se musí řádně zapít.

Kniha má silný filozofický podtext. Řeší otázky lásky ve válce, vztahu ke zvířatům ve válce nebo vztahy mezi obyčejnými vojáky a generály. Dále to, zda je voják ještě vůbec člověk nebo už jen materiál. Kniha ukazuje i velké hrdinství sovětských vojáků.

Celým románem se táhne napětí a spory mezi Kuzněcovem a Drozdovským. Oba jsou podobně staří, studovali ve stejném učilišti. Drozdovskij chce udělat kariéru v armádě, chce se stát hrdinou. Nicméně hrdinou se nakonec stane přemýšlivý a citlivý Kuzněcov. Kuzněcov má s Drozdovským poměrně dost sporů, možná na něho svým způsobem žárlí. Drozdovskij nepůsobí moc sympatickým dojmem, ale arogantně a namyšleně, i když uvnitř asi není špatný. Žárlí na Zoju, protože se baví s ostatními muži, přitom jejich vztah nechce veřejně přiznat (každý o něm stejně ví). Kuzněcov se Zojou prožije jeden z bojů, po celou dobu se bojí nejen o svůj život, ale především o její. Děsí ho představa mrtvého Zojina těla. Zoja však nakonec opravdu umírá, v čemž má nechtěně prsty Drozdovskij. Smrt Zoji ještě zhorší vztah Drozdovského a Kuzněcova. Drozdovskij se stává lidskou troskou. Kuzněcov i ostatní se se smrtí Zoji velmi těžko smiřují. Samotný autor vykresluje pocity Kuzněcova takto: „*Bál se, že se neovládne, že provede něco nepřičetného a bláznivého. Naplňoval ho pocit zoufalství a spoluviny, nemohl se zbavit dojmu, že život právě skončil a dál už nečeká nic.*“⁶⁷ Celá kapitola, ve které zemřela Zoja, končí takto: „*Plakal tak osaměle, potlačovaně a zoufale, poprvé v životě.*“⁶⁸ – Kuzněcov už nedokázal déle udržet smutek. Zoju oplakal o samotě. Kuzněcov se vlastně po celou dobu románu obával, aby se neprojevil jako slaboch.

Vojáci vedou rozhovory i o jiných ženách, než byla Zoja, o zdravotnickém praporu, o smrti, o plánech do budoucna, o svých rodinách a domovech – Kuzněcov o Moskvě a Kazach Kasymov o jižním Kazachástanu. Kasymov hovoří roztomilým

⁶⁶ BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sníh*. Praha: Odeon, 1976, s. 447.

⁶⁷ *tamtéž*, s. 385.

⁶⁸ *tamtéž*, s. 399.

jazykem, zde na ukázkou: „Zjara hodně tráva. Hodně kytky. Krásně dýchá.“⁶⁹ Kasymov se však konce románu nedožije.

V románě se objevuje při přesunu vojsk i historka s koněm, kůň si zlomí nohu a musí být zastřelen. To těžce nese vozka Serguněnkov. Dokonce to obrečí. Je zde velice hezky vylíčen vztah člověka se zvířetem, konkrétně s koněm. Mimochodem i tento vozka je později v románě zabit, když plní nesmyslný rozkaz Drozdovského. Drozdovský ho víceméně poslal na smrt.

V knize se relativně často připomíná problém zásobování. Mezi staršinou a kuchařem na jedné straně a vojáky na straně druhé vládlo velké napětí. Jejich spory jsou v románě poměrně časté, minimálně vojáci často na staršinu vzpomínají a nadávají mu. „*Našeho staršinu a kuchaře bych popad za krk a mlátil s nima tak dlouho, až by se posrali! Kde je žrádlo? Jen ať zkusí někdo z obsluhy zpozdit se vo den – pošlou ho před soud jako dezertéra! Jenže kuchařům a staršinům se hovno stane!*“⁷⁰ Pak kuchyně konečně dorazila a rozpoutala se ostrá hádka: „*Poslyšte, vy... staršino!*“ spustil Davlatjan, až se zajíkal zlobou. „*Že se nestydíte! Přišel jste snad o rozum? Kde jste byl celou tu dobu?*“ „*Proč jedete tak pozdě?*“ „*Proč bych se měl stydět?*“ odsekl Skorik zpupně“ „*Jaký stydění? Sklady jsou v tramtárii, zůstaly zpátky. A já se mám stydět! Jako byste vy jedině bojoval, soudruhu poručíku. Nemyslete si, že jsem váš poskok!*“ „*Jasný, dostavili se týlovi aristokrati,*“ řekl Kuzněcov posměšně. „*Tak jak to tam vypadá v týlu? Strílejí po vás? Proč stojíte, staršino? Povídejte mi, jak to bylo – kopali jste obranu pro kuchyň. Už jsme se dávno neviděli.*“ „*Popuzovat vojáky proti staršinovi? Budu si stěžovat veliteli baterie.*“ „*Já jsem řek dolů! Nakrmit baterii. Rozumíte? Nebo ne?*“ vzkypěl Kuzněcov. „*Dělejte, vy... znalče předpisů!*“⁷¹

V knize se objevuje i několik částí, kdy se Kuzněcov dostává do kontaktu ze smrtí, vidí hroživé scény. V Kuzněcovovi to vzbuzuje různorodé emoce. „*To, co hned v prvním okamžiku spatřil, bylo strašné. Obsluha děla ležela v nepřírozených, pózách – křídové obličejе s černými, jakoby nalepenými strnisky, nohy skrčené pod břichem, ramena schoulená, z těchto póz zkroucených těl, z těchto černobílých tváří vanul studený pach smrti.*“⁷² „*Myšlenka na to, že i on může být nyní takhle zabit nebo raněn, že může ztratit schopnost pohybu a zůstane jen bezmocně, nehybně ležet,*

⁶⁹ BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sníh*. Praha: Odeon, 1976, s. 137.

⁷⁰ *tamtéž*, s. 132.

⁷¹ *tamtéž*, s. 133-136.

⁷² *tamtéž*, s. 200.

nic už neuvidí a neuslyší, vyvolávala v něm nenávist k té případné bezmocnosti.“⁷³ Kuzněcov navíc po tankovém střetu zůstal jako jeden z mála naživu, všude kolem je ticho a prázdno: „*Nejhroznější nebyly v této chvíli zážitky z celého dnešního boje, ale ta náhlá prázdnota, to osamocení, to obludné ticho v postavení baterie, připadalo mu, že chodí po rozkopaném hřbitově a na celém světě nezůstal kromě něho nikdo živý.*“⁷⁴ Poté Kuzněcov objeví mrtvého Němce a začne o jeho smrti přemýšlet: „*Kdo ho zabil? Já? Čí to byl granát? Na co myslel, v co doufal? Prohlížel si ten obličej mladičkého Němce ztuhlý ve zděšeném údivu, šíralo ho pomýšlení, že nikdy nepronikne do cizího tajemství, a ucítil nablízku suchý, kovových pach smrti. Tenhle Němec nejspíš umíral ve strašných bolestech. Kuzněcov si nejednou představoval, jak leží zabítý, jak jeho tělo štítilivě a necitelně odvaluje nohou jakýsi náhodný Němec, a při takových myšlenkách si vždycky přál jedině – aby byl zasažen do hlavy, do spánku. Nejvíce se bál, že nenastane-li smrt okamžitě, zůstane mu ve tváři grimasa utrpení, zuby děsivě vyceněné, často to vídal na tvářích padlých a vždycky to svým způsobem znevažovalo jejich smrt.*“⁷⁵ „*Nikdo z nás ráno nevěděl, že se takhle navzájem zabijeme. Když jsem střílel, nenáviděl jsem všechny ty tanky, nenáviděl jsem všechny, kdo v nich seděli.*“⁷⁶ – Všechny tyto scény jsou velmi působivé a mají silný filozofický podtext. Lidé, kteří se neznají, osobně si nic neudělali, se zabíjejí.

Velice zajímavou je v tomto románě postava Čibisova, již staršího vojáka, kterému táhne na čtyřicet. Poté, co nedopatřením ze strachu postřelí sovětského průzkumníka, tak se zcela zhroutí. Nedokáže dál bojovat, všechno utrpení, které prožil, na něho najednou dopadne. Při dalším boji byl postřelen, ale naštěstí přežil a na konci románu se nacházel v nemocnici.

Miroslav Zahrádka popisuje ve své knize *Stalingradská bitva v literárním zobrazení* dílo *Hořící sníh* takto: „*Bondarevův román je dílem o vítězství lidskosti v nelidskosti, o zlidštění v nejneldštějších podmínkách války. Je to lidsky optimistické drama uprostřed obrovské tragédie.*“⁷⁷

⁷³ BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sníh*. Praha: Odeon, 1976, s. 207.

⁷⁴ *tamtéž*, s. 305.

⁷⁵ *tamtéž*, s. 307.

⁷⁶ *tamtéž*, s. 308.

⁷⁷ ZAHRÁDKA, Miroslav. *Stalingradská bitva v literárním zobrazení: téma, žánr, styl*. Ostrava: Profil, 1973, s. 242.

Zde bych se chtěl pokusit o určité srovnání knih *V stalingradských zákopech* Viktora Někrasova a *Hořící sníh* Jurije Bondareva, primárně tématu zákopového života ve zmíněných dílech. Obě knihy patří k vrcholu sovětské válečné prózy, velmi věrně vykreslují zákopovou pravdu – zákopový život obyčejných vojáků.

Na úvod lze uvést, že díky tomu, že je kniha Někrasova psána v ich-formě, zatímco kniha Bondareva v er-formě, působí Někrasovova kniha živěji, čtenář je více vtažen do děje. V knize *Hořící sníh* se objevuje více vulgarismů. Vojáci zde poměrně často klejí a přitom používají vulgární výrazy. Tomuto se Někrasov vyhýbá.

Některé motivy zákopového života se v obou dílech opakují, především náročné přesuny vojsk. Někrasov popisuje přesuny především v létě, Bondarev v zimě. Přesuny jsou vždy nepříjemné a namáhavé bez ohledu na počasí, přesto v zimě bývají zřejmě ještě o něco horší.

Dalším společným motivem je těžká práce, ať už kopání zákopů, úkrytů u Někrasova nebo zakopávání děl u Bondareva. Vždy je to práce velmi lopotná a zdlouhavá, u Bondareva opět ztěžována počasím, ztvrdlou půdou.

Oba zažívají i bojové scény plné napětí, strachu, zoufalství, ale na druhé straně i radosti a zadostiučinění.

V obou knihách se objevuje i otázka smrti. Oba hlavní hrdinové Keržencev i Kuzněcov (svým způsobem si v řadě věci podobní) se několikrát dostanou do smrtelného nebezpečí a několikrát se setkají se smrtí svých spolubojovníků. Kuzněcov se smrti, podle mého názoru, bojí více. Především se bojí umírání v bolestech. Keržencev postupem času smrti snad i přivykl. V obou knihách se objevují naturalistické scény.

Oba autoři se věnují i otázce stravě, jejímu nedostatku, nerůznorodosti. U Bondareva jsou spory více vyhrocené, objevují se tady konflikty se staršinou a kuchařem. Vojáci na ně mají vztek, že vozí jídlo v tak dlouhých intervalech. Problémem je i nedostatek vody. Vojáci u Bondareva to řeší polykáním sněhu, to však jejich žíznivost neuhasí.

Bondarevova kniha pak výrazně rozvíjí linii ženy v armádě. Zoja je jednou z hlavních postav. Kuzněcov několikrát opakuje, že není příliš hezká, přesto všechny přitahuje a to svým charismatem, odvahou a tím, že je jedinou ženou v mužském prostředí. Mohli bychom, trochu metaforicky, říci, že je sluncem, okolo kterého se celý román točí. Někrasov se motivu ženy a milostné tematiky víceméně vyhnul. Jen

ojediněle se nakrátko v jeho díle ženy objevily, ale nesehrály žádnou výraznější roli, snad s výjimkou Lujsi.

3.5.2 Hořící sníh/ Горячий снег (SSSR, 1972)

Režie: Gavriil Yegiazarov. **Scénář:** Jurij Bondarev, Anatolij Kuzněcov, Gavril Yegiazarov. **Hudba:** Alfred Šnitke. **Hrají:** Boris Tokarev (Kuzněcov), Nikolaj Jerjomenko (Drozdovskij), Tamara Sedělnikovová (Tanja), Georgij Žžjonov (Bessonov), Anatolij Kuzněcov (Věsnin)

Již dva roky po vydání románu vznikla jeho filmová adaptace. Režie se ujal Gavriil Yegiazarov. Gavriil Yegiazarov se narodil v roce 1916 v Arménii, zúčastnil se bojů ve Velké vlastenecké válce. *Hořící sníh* je jeho nejslavnějším a nejúspěšnějším filmem. Na scénáři spolupracoval samotný autor předlohy Jurij Bondarev.

Film je velmi věrnou adaptací Bondarevovy knihy. Děj filmu víceméně kopíruje děj románu. Liší se jen v drobnostech, např. hlavní ženská postava se ve filmu jmenuje Tanja, v knize Zoja. Kniha o něco lépe dokáže představit dřinu vojáků při zakopávání děl a únavu při náročných přesunech. Naopak film je působivější při bojových scénách.

Zhruba první třetina filmu popisuje situaci před bitvou, přesuny vojsk na frontu, zakopávání děl, spory se staršinou o jídlo atd. Následují samotné bojové scény plné rámusu letadel, tanků a děl. Nejpůsobivější je poslední čtvrtina filmu. V této části je v noci zabita Tanja a následující ráno major Bessonov zoufale hledá alespoň jednoho živého vojáka, kterému by mohl předat řád. Nakonec najde sedmičku vojáků včetně Kuzněcova a Drozdovského, kterým řády předá. Objevují se zde velmi naturalistické až apokalyptické scény: zákopy plné mrtvých těl, zničená děla a tanky, plno bláta a sněhu. V této poslední části filmu hraje důležitou roli působivá hudba Alfreda Šnitkého.

Na začátku i konci filmu se objevují dokumentární autentické záběry, mimo jiné i záběr na Václavské náměstí osvobozovany Rudou armádou.

Film *Hořící sníh* je oslavou Rudé armády, statečných prostých vojáků a přísných, ale spravedlivých a statečných velitelů (major Bessonov).

V knize vystupuje jedna skutečná postava, a to postava Stalina. Stalin v knize vede dialog s Bessonovem o chystané sovětské ofenzivě. Bessonov ho reprodukuje Věsninovi, který se ho ptá, jaký Stalin je. Tato scéna ve filmu zcela chybí.

Film *Hořící sníh* má mnoho společného s německým snímkem *Psi, chcete žít věčně?* a ještě více se sovětským filmem *Vojáci*. Všechna tři zmíněná dramata se primárně věnují osudům obyčejných vojáků. Určité společné rysy mají Kuzněcov, Visse i Keržencev. Všichni patří k nižším důstojníkům a spojuje je i mladý věk. Kuzněcov a Keržencev jsou si ještě o něco více podobní, oba jsou nezkušení, svým naturelem spíše intelektuálové. Obávají se smrti, nicméně si počínají statečně.

Ve filmu *Hořící sníh* je kladně zobrazen major Bessonov, tedy zástupce vyššího velení armády, naopak kapitán Abrosimov (*Vojáci*) i major Linkmann (*Psi, chcete žít věčně?*) jsou zápornými postavami.

Filmy *Stalingradská bitva* a *Hořící sníh* spojuje snad jen odvaha sovětských vojáků. V ničem jiném si tyto dva filmy nejsou podobné.

3.6 Stalingrad (1989)

3.6.1 Stalingrad/Сталинград (SSSR, 1989)

Režie: Jurij Ozerov. **Scénář:** Jurij Ozerov. **Hudba:** Jurij Levitin. **Hrají:** Powers Boothe (Čujkov), Archil Gomiashvili (Stalin), Achim Petri (Hitler), Michail Uljanov (Žukov), Sergej Garmaš (Pavlov), Fernando Allende (Ibárruri), Andrej Smoljakov (Leonid Chruščov), Günter Junghans (Boysen).

V roce 1989 vznikla válečná epopěj Jurije Ozerova (narozen 1921) *Stalingrad*. Jurij Ozerov natočil několik válečných epopějí, například v 60. a 70. letech *Osvobození* (tvořena 5 filmy) nebo *Boj za Moskvu* (1985). V roce 1965 natočil film *Velká cesta* o osudech mladého Jaroslava Haška v sovětském Rusku. Jurij Ozerov zemřel v roce 2001, jeho posledním filmem byl snímek *Velký vojevůdce maršál Žukov* (natočen 1995).

Filmová epopěj *Stalingrad* je rozdělena do dvou částí. Celková délka filmu je více než 3 hodiny. Snímek vznikl v koprodukcí SSSR, USA, NDR a ČSSR.

V úvodu nás hlas vypravěče seznamuje s dosavadním průběhem 2. světové války. Samotný film začíná počátkem roku 1942. V Berlíně se setkává Hitler se svými generály a schvaluje operaci Blau (operace směřující na Kavkaz a do Stalingradu). V Moskvě se mezitím chystá Charkovská ofenzíva. Charkovská

ofenzíva je však neúspěšná a znamená velké ztráty pro Rudou armádu. Poté se již film přesouvá na konec června roku 1942, kdy začíná operace Blau. Ve filmu je často používána mapa, která má divákovi pomoci se lépe zorientovat ve válečných operacích. Film znázorňuje i vyhlášení rozkazu č. 227 „Ani o krok zpátky!“. Tento rozkaz je poměrně důležitým motivem filmu. Několikrát se ve snímku objeví.

Samotné město Stalingrad se ve filmu objeví až zhruba po tři čtvrtě hodině. Je 6. srpna a Stalingrad ještě žije relativně poklidným životem, ale opravdu jen relativně, začíná se chystat na bitvu. Z města prchájí civilisté a přijíždějí sem vojáci.

Dne 12. srpna se uskuteční schůzka Stalina a Churchilla v Moskvě. Stalin požaduje otevření druhé fronty, Churchill je však zdrženlivý. Stalin a Churchill zde působí dost protikladně. Stalin je znázorněn jako rozhodný, nebojácny muž, zatímco Churchill působí ustrašeně, nerozhodně a nepříjemně. Vtipnou vsuvkou ve filmu (jedna z mála vtipných scén filmu) je rozhovor mezi ochrankami obou státníků. Hovoří spolu o tom, že musí ochutnávat vše, co státníci pijí, aby se předešlo otravě – atentátu. Stalin i Churchill holdují alkoholu, proto je tato služba náročná. Poté je na chvíli opustíme, a když se k nim vrátíme, Angličan je zcela opilý. Člen doprovodu Churchilla poznamená, že ruský kolega je lepší „pijec“.

Film ilustruje, jak byli všichni obyvatelé Stalingradu připraveni bojovat s nacisty. Ženy působí v protiletadlovém pluku. Starší lidé vyrábí ve stalingradském traktorovém závodě tanky.

Až zhruba po hodině a čtvrt děje začíná samotná stalingradská bitva. Je 23. srpna 1942. Objevují se apokalyptické záběry hořícího Stalingradu.

Na konci první části filmu se v ději objevuje nová postava – Čujkov. Ten je pověřen vedením 62. armády. V samotném závěru první části Čujkov vede rozhovor s Lopatinem, odvolaným velitelem 62. armády. Lopatin už nevidí šanci na úspěch, je přesvědčen, že Stalingrad padne. Čujkov je novou nadějí a zároveň hlavní postavou druhé části epopoje.

Druhá část epopoje začíná kolem poloviny září 1942. 15. září jsou Hitler, ale i Churchill již přesvědčení o vítězství Wehrmachtu. Nicméně to nepřijde. Dne 14. října přichází další generální útok Němců, Čujkov je zasypán, ale přežije.

13. listopadu Žukov představuje Stalinovi operaci Uran. Objevují se spory mezi Stalinem a Žukovem. Žukov je poslán na západní frontu, i když chce vést operaci Uran. Ta začíná 19. listopadu. 23. listopadu se Jihozápadní a Stalingradský front sejdou v Kalači, což znamená obklíčení 6. armády. Paulus žádá o možnost

probít se ze Stalingradu. To Hitler odmítá, nechce opustit Stalingrad. Přichází Mansteinova ofenzíva. Její neúspěch je ve filmu ilustrován pohledem na zničené německé tanky.

Poslední minuty filmu jsou věnovány osobě Pauluse. Zajímavé je, že tato osoba se ve filmu objeví až v tomto samotném závěru. Ve třech po sobě jdoucích scénách žádá nejprve o povolení ke kapitulaci, následně je povýšen na generálního polního maršála a nakonec se vzdává. Následuje scéna pochodujících zajatých německých vojáků, hladových, promrzlých a často zraněných. Jeden ruský chlapec začne do zajatců střílet, sovětský voják ho zastaví. Tato scéna probíhá zcela beze slov, v pozadí zní jen hudba.

Samotný závěr filmu patří hlavním hrdinům filmu, nejdůležitějším osobnostem bitvy. O Stalinovi se dozvídáme, že v roce 1956 padl jeho kult a svět se dozvěděl o všech hrůzách, které prováděl. Následuje Chruščov, který je také obviněn z toho, že si budoval kult osobnosti, nicméně film ho nehodnotí tak kriticky. Zajímavé je srovnání Chruščova a Stalina ve vztahu ke svým dětem. Stalin odmítne nabídku na výměnu svého syna (je v německém koncentračním táboře) za Pauluse se slovy: „*Já polního maršála za vojáka nevyměním*“. Chruščov se na konci filmu dozví, že jeho syn Leonid zemřel, čímž je viditelně otřesen. Stalin je ochotný obětovat syna, Chruščov je smrtí syna ochromen. Chruščovovi je vyčteno, že jako nástupce Stalina propustil Žukova. U Žukovova film oceňuje vynikající vojenské schopnosti, nicméně i jeho obviňuje z budování kultu osobnosti. Nejlépe ze všech nejvýraznějších osobností film hodnotí Čujkova, jako skvělého vojevůdce.

Na pozadí závěrečných titulek se objeví socha *Matka vlast volá!* a další sochařské kompozice památníku na Mamajově mohyle.

Celým filmem se prolíná ještě linie o skupině německých špiónů, kteří pracovali pro SSSR. Byla to skupina německých komunistů, která existovala v letech 1938-1942. Stalin zprávám od této skupiny nevěřil. Myslel si, že jde o dezinformace. V Bruselu si jeden muž přijde stěžovat, že sousedí s dvěma Francouzky, které často navštěvují muži. Myslí si, že byt je doupě neřesti. Němci to řeší, protože vědí, že v této ulici je nepřátelská vysílačka. Zasáhnou proti tomuto bytu, zatčena Francouzka si podřeže žíly. Bojí se, aby při mučení nevyzradila informace o skupině. Další scéna související s touto skupinou probíhá 29. srpna v bytě Harro Schulze-Boysena, zaměstnance ministerstva válečného námořnictva a sovětského špióna. Den nato je zatčen, postupně jsou zatčeni i ostatní členové Rudé kapely.

Následně můžeme ve filmu vidět mučení Boysena. Boysen se přiznává, ale oznamuje, že má kompromitující materiály na vysoké představitele Německa. Stanovuje si dvě podmínky, aby řekl, kde se tyto materiály nachází. Chce konec mučení členů Rudé kapely a odsunutí trestu smrti o jeden rok pro všechny členy. Na gestapo je zavolán jeho otec – voják. Může se setkat se synem. Boysen před ním přijme podmínky a řekne, kde jsou materiály. 14. prosince začíná proces s Rudou kapelou. Při čtení jeho poslední dopisu odchází Boysen na popravu.

Film svým pojetím připomíná hraný dokument, vystupuje zde velké množství skutečných postav v čele se Stalinem a Hitlerem. Především na sovětské straně se objeví mnoho skutečných postav, některým bych chtěl věnovat pár slov.

Nejprve postava samotného Stalina, který je ve filmu znázorněn jako rozhodný, nemilosrdný, nedůvěřivý člověk, člověk, který dělá chyby. Hitler je filmu představen jako sebevědomá, namyšlená, arogantní a vzteklá postava. Právě tyto dva nejvyšší státníci jsou hlavními postavami první části epopoje. Další významnou postavou první části je španělský komunistický Ibárruri, který na začátku filmu dostává vysoké sovětské vyznamenání. Jeho matka je tajemnice komunistické strany Španělska. Při oslavě vyznamenání je nám představena i další poměrně důležitá osoba filmu – Leonid Chruščov (již předtím jsme ho mohli vidět v lazaretu, kde mu chtěl vojenský doktor uříznout nohu, nicméně on ho pomocí zbraně přesvědčí, aby ho dostal do Moskvy). Leonid Chruščov na této oslavě při hrátkách se zbraní omylem zastřelí jiného vojáka. Za to je degradován na vojína a poslán na frontu. Stalin ho zachránil dost neochotně před vojenským soudem. Chruščov s Ibárrurim odjíždí do Stalingradu těsně před vypuknutím bitvy. Seznamují se zde se třemi dívkami, které se později objeví v protiletadlovém pluku. Ani jedna z nich se nedožije konce bitvy. Z jedné se stane snajperka, zamiluje se do svého školitele (jediná milostná zápletka filmu). Je zastřelena, když chce zachránit ruského chlapce, kterému právě zastřelili matku. Samotný Ibárruri je raněn ještě před oficiálním zahájením stalingradské bitvy, umírá 4. září 1942. Nicméně film ho znázorňuje jako jednoznačně kladnou postavu, jako velkého hrdinu. Leonid Chruščov se také konce bitvy nedožije.

Hlavní postavou druhé části je jednoznačně Čujkov, vykreslený jako velmi odvážný muž, jako muž, který se nevzdává za žádných okolností a žádnou situaci nepovažuje za ztracenou. Právě jemu je filmem připisována hlavní zásluha na

sovětském vítězství. Na druhou stranu film ukazuje, že je pouhým člověkem, kterého velmi zmáhá únava.

Kromě výše zmíněných skutečných postav se ve filmu objevují ještě například: Jerjomenko (ten se snaží před Stalinem zatajit, že musí k chůzi používat hůl), Timošenko, Rokossovskij, Lopatin, Rodimcev nebo Pavlov. Na německé straně Göring. Naopak chybí Manstein.

Tato válečná epopěj je rozdělena do dvou částí. Tyto části se od sebe svým způsobem liší. První je plná porad Stalina či Hitlera s generály. Jsou zde zobrazeny i tankové bitvy, ale vše působí trochu neosobně, bez hrdinů, se kterými by mohl divák prožít bitvu. Výjimkou je snad jen postava Ibárruriho nebo Boysena. V druhé části je hlavní postavou Čujkov, se kterým bitvu prožíváme. Tuto část filmu naplňují boje muže proti muži v rozvalinách města.

Sovětský voják je v tomto snímku vždy odvážný, ochotný se obětovat pro vlast, nediskutující o vyplnění rozkazu. Ve většině zobrazených soubojů sovětští vojáci vítězí, poráží Němce, a to paradoxně i v době, kdy ve skutečnosti byli úspěšnější Němci (září, říjen 1942). Film ilustruje, jak ani pro jednu stranu nebyl důležitý život jedince. Je zde ukázána velká přísnost v Rudé armádě, střílení vlastních lidí (pokud ustupovali nebo pokud ztratily zbraň). Film také ilustruje, jak je těžké zabít člověka a vyrovnat se s tím, to jak lehké bylo ztratit svůj život nebo život přítele.

Film je naplněný patosem, neustále jsou nám představováni sovětští hrdinové a jejich hrdinské činy, někdy pomocí až lehce úsměvných dialogů.

Vypravěč často popisuje válečné události pomocí čísel, počtů: tanků, letadel, vojáků, obětí atd. Tím je opět zvýrazněn dokumentární ráz této epopěje.

Ve filmu se objevilo několik chyb nebo nepřesností. Leonid Chruščov se neúčastnil bojů v Charkovské oblasti. Zranění nohy si přivodil už v roce 1941. Ani zastřelení kamaráda při hře s pistolí se nestalo a Chruščov na vojína degradován nebyl. Rudá armáda bojuje ve filmu s tanky T-34-85, ty se však začaly vyrábět až v roce 1944. Německá armáda bojuje ve filmu s tanky Tiger, které také s velkou pravděpodobností do bitvy nezasáhly, protože se začaly používat až na konci roku 1942.

Epopěj *Stalingrad* je svým pojetím podobná snímku *Stalingradská bitva*. Oba filmy jsou, dá se říci, hranými dokumenty. V obou snímcích se objevuje velké

množství skutečných postav, skutečných událostí a skutečných míst. V obou hraje roli propaganda, nicméně vždy trochu jiná. Ve filmu *Stalingradská bitva* hraje nejdůležitější roli Stalin, který prakticky sám porazil Němce. V Ozerově filmu je hlavní osobou celá Ruda armáda plná hrdinů, kteří se nevzdají a jsou ochotni se obětovat. Větší prostor je zde věnován Žukovovi, který v předchozím filmu vůbec nevystupoval.

Postava Stalina, která podle filmu *Stalingradská bitva* neměla žádnou chybu, byla dokonalá, již ve filmu Ozerova chybuje a o jejích rozhodnutích se diskutuje, byť ne přímo s ní.

Postava Hitlera je v obou snímcích zobrazena podobně. Hitler zde vystupuje jako sebevědomý, namyšlený, arogantní a vzteklý člověk, na počátku optimistický, na konci nepřiznávající neúspěch.

Mnohem více prostoru než ve *Stalingradské bitvě* dostává v epopeji *Stalingrad* postava Čujkova.

S dalšími výše zmíněnými filmy má tato epopej jen málo společného. Výjimkou je opět jen odvaha vojáků Rudé armády, která je zobrazena ve všech sovětských filmech o stalingradské bitvě.

3.7 Stalingrad (1993)

3.7.1 Stalingrad/Stalingrad (Německo 1993)

Režie: Joseph Vielsmaier. **Scénář:** Jürgen Büscher. **Hudba:** Norbert Schneider. **Hrají:** Dominique Horwitz (Fritz Reiser), Thomas Kretschmann (Hans von Witzland), Jochen Nickel (Manfred Rohleder – Rollo), Sebastian Rudolph (GeGe Müller), Sylvester Groth (Otto), Dieter Okras (kapitán Haller), Dana Vávrova (Irina), Karel Heřmánek (kapitán Herrman Musk).

Roku 1993 vznikl německý film *Stalingrad* režiséra Josepha Vielsmaiera. Tento německý režisér se tématu 2. světové války věnoval i v dalších svých filmech, např. snímek *Rama Dama* (1990), *Poslední vlak* (2006, židovská tematika). Jeho manželkou byla česká herečka Dana Vávrová (zemřela v roce 2009 v pouhých 41 letech). Vávrová si zahrála jedinou důležitou ženskou postavu ve filmu *Stalingrad*.

Na začátku filmu nás tvůrci krátce uvedou do děje, dozvídáme se několik informací o dosavadním vývoji 2. světové války do srpna roku 1942. Děj filmu začíná v Itálii v přímořském letovisku Porto Cerno, kde si němečtí vojáci (často zranění) užívají na pláži. Právě se vrátili z Afrického tažení. Zde nám jsou představeni hlavní hrdinové filmu: Hans von Witzland, Fritz Reiser, Manfred Rohleder – zvaný Rollo, a GeGe Müller. Následně proběhne nástup německých vojáků, kteří se dozvídají, že budou posláni do Stalingradu.

Vojáci odjíždí vlakem na frontu. Von Witzland, který je jmenován novým velitelem, píše dopis své přítelkyni. Svěřuje se jí se svými pocity, obavami z neznáma, popisuje i vztah k vojákům. Má také strach z obrovských vzdáleností v SSSR. Vojáci mu příliš nedůvěřují, protože ještě nikdy nebyl na frontě. Vojáci jsou plni optimismu, plánují, jak si rozdělí ruskou půdu, jak jim sem Hitler postaví dálnici.

Tento optimismus rychle mizí, když přijíždějí na frontu. Zde se setkávají se zraněnými a polomrtvými vojáky. V očích německých vojáků se objevuje strach. Von Witzland se zde zastane sovětských zajatců, se kterými je otřesně zacházeno. V této chvíli se objevuje hlavní negativní postava filmu kapitán Haller, který nazve Witzlanda ochráncem Rusů a dále se s ním nebaví.

Následně se koná bohoslužba za úspěchy v boji. Vyzdvihují se křesťanské hodnoty bojující proti bolševismu – absurdní scéna, říšská propaganda jede na plné obrátky. Objeví se zde také další důležitá postava filmu kapitán Herrman Musk.

Film nabírá rychle tempo a klidné italské pobřeží z prvních minut je vystřídáno děsivou hrůzou na frontě. Němečtí vojáci se pod vedením Muska snaží dobýt halu, ležící na strategicky důležitém místě. Začíná boj ve městě, nebo spíše v troskách města, plný výstřelů a výbuchů. Objevují se první mrtví, první naturalistické scény vojáků bez ruky či nohy, scény plné zoufalství. Tato divoká část filmu končí pohledem na mrtvá těla s podmanivou hudbou v pozadí.

Poté přichází lehké zvolnění tempa filmu. Je 8. listopad 1942 a vojáci poslouchají Hitlerův projev. Vzápětí se Witzland pokusí se sovětskými vojáky dohodnout příměří na odvěčení zraněných. Uspěje, nicméně jen na malou chvíli. Jeden z německých vojáků se neudrží a začne střílet, v té chvíli jsou všechny naděje na krátké příměří zmařeny. Tato scéna je plná napětí a vzájemné nedůvěry. Při následné přestřelce zajmou němečtí vojáci ruského chlapce Kolju. Po uklidnění situace přichází vojákům pošta od příbuzných. Vojáci si povídají o rodině, sportu

a životě doma v Německu. Rollovi v dopise píše manželka, že se zamilovala do jednoho francouzského zajatce. Rollo to nemůže pochopit, cloumá s ním vztek. Uprostřed Rollova vzteku přichází ruský útok. Během tohoto útoku uteče Kolja zpět ke svým.

Witzland a další hlavní postavy (pětice vojáků) filmu unikají kanalizací. Po chvíli se sobě navzájem ztratí. Witzland se setkává s Ruskou Irinou, která umí německy, protože má německou matku. Witzland ji zajme, avšak Irina ho vzápětí shodí do vody a uteče. Witzland se málem utopí, ale nakonec je zachráněn. Opět se celá pětice shledá, ale jeden z vojáků, Edgar, je zraněný, přišel o nohu. Ostatní ho odtáhnou do lazaretu. V lazaretu je mnoho zraněných vojáků, opět zde je plno naturalistických scén: vojáci bez končetin, amputace končetiny atd. Všude se ozývá křik a sténání. Fritz si pomocí zbraně vynutí přednostní ošetření Edgara, ten přesto umírá. Navíc za tento čin přichází potrestání, celá skupina včetně Witzlanda je zařazena k trestnímu oddílu ("Strafebatallionu") a jsou jim sebrány hodnosti. Ve stejnou dobu sovětská vojska provádí operaci Uran, prolomí rumunskou linii a následně obklíčí 6. armádu.

Přichází další posun v ději, děj filmu se posouvá do prosince 1942. Film ukazuje otřesné podmínky v Strafebatallionu – boj o chleba, ponižování. Nicméně Němci již nemají dostatek vojáků, proto vojáci okolo Witzlanda dostávají možnost se vrátit na frontu. V ději se poprvé výrazněji objeví Otto – zkušený voják, avšak už do jisté míry odevzdaný. Ve filmu se také poprvé zásadně projeví motiv ruské zimy – mráz, vítr, sníh, motiv, který se od této chvíle stává důležitou součástí filmu.

Witzland a jeho muži se vrací do boje, jejich úkolem je zastavit sovětský tankový útok. Přichází další velmi naturalistické scény daného snímku, z tohoto pohledu vrchol filmu. Opět spousta mrtvých, spousta krve. Vrcholem je scéna, ve které je voják doslova přepůlen: křičí a třese se bolestí, právě při výbuchu granátu ztratil obě nohy. Němci jsou v obraně úspěšní, podaří se jim zastavit ruský útok. Jako odměna jsou jim vráceni hodnosti. Jde však jen o dílčí úspěch, celkově Němci stále ustupují.

V další scéně jsou zajati ruští civilisté – ženy, staří muži i děti, obviněni ze sabotáže. Tato obvinění jsou nesmyslná, přesto je rozhodnuto o jejich zastřelení. Pravým důvodem jejich zabití je nedostatek jídla. Mezi civilisty je i ruský chlapec Kolja. O zastřelení civilistů, včetně Kolji, rozhodne kapitan Haller. Witzland se ho snaží přesvědčit, ale marně. Všichni jsou zabiti.

Reiser, Witzland a Müller se rozhodnou dojít na letiště Pitomnik, odkud se chtějí pokusit dostat domů. Pro tuto chvíli se rozloučí s Rollem a Ottou. U mrtvých německých vojáků najdou potvrzení od lékaře, že mohou odcestovat domů. Vzrůstá naděje na návrat do vlasti. Podaří se jim projít kontrolou, ale do letadla se nedostanou. Po beznadějném boji o místo v letadle přichází ztráta poslední naděje. Někteří vojáci ze zoufalství naskakují do vzlétajícího letadla. Celá scéna je ukončena vypravěčem filmu, který divákovi sdělí, že poslední německé letadlo opustilo letiště Pitomnik 23. ledna 1943.

Vyčerpaní, často zranění vojáci táhnou od Pitomniku ruskou stepí, někteří žádají své spolubojovníky o zastřelení. Witzland, Reiser a Müller se opět setkávají s Rollem a Ottou. Ti se starají o kapitána Muska, který má vážně zraněnou nohu a nemůže chodit. Německé letadlo shodilo balík, v něm je trochu jídla a řády. Witzland a jeho muži jedí, v tu chvíli se objeví Haller a vyhrožuje jim zbraní. Müller ho postřelí, zároveň je však sám také Hallerem zasažen, a to smrtelně. Ostatní Hallera následně zabijí, předtím si od něho nechají říct, kde je dům důstojníků, ve kterém je velké množství jídla. V domě kromě spousty jídla a pití najdou i Irinu. Irina zde byla německými důstojníky znásilňována. Skupinka Witzlandových vojáků se domluví, že se vystřídají a postupně Irinu všichni znásilní. První na řadě je Witzland, ten však nechce Irině ublížit. Nicméně se mezi nimi strhne hádka. Irina vykřikne na Witzlanda, ať ji zastřelí. Witzland jí podá svou pistoli se slovy, ať se zabije sama. To Irina nedokáže. Následně Witzland zakáže ostatním ji znásilnit.

U Otty se objeví náznaky zešílení. V zoufalém smíchu se slovy *Heil Hitler* se zastřelí.

Reiser, Witzland a Irina se vydávají do stepi. Irina jim slíbí, že je dovede do bezpečí. Jdou s ní, i když vědí, že je to jen zoufalá naděje. Rollo zůstává s kapitánem Muskem. V další scéně je Irina zastřelena sovětskými vojáky. Reiser a Witzland dál pokračují sami. Po chvíli jim dojdou síly a Witzland umírá v náručí Reiser. Pohledem na umírající, spíše už mrtvé, umrzlé vojáky film končí.

Vypravěč na závěr filmu pomocí čísel obětí a zajatců shrnuje stalingradskou bitvu.

V první polovině filmu není tak důležitý děj, jde hlavně o sled vojenský scén – epizodek, často naturalistických – vojáci s utrženými končetinami, hořící vojáci, lidé přejíždění tanky nebo amputace zraněné nohy. Jsou zde také líčeny

pocity vojáků – smutek nad ztrátou kamaráda, to, jak je těžké zabít člověka, i když je nepřítelem. Vojáci jsou posíláni na jistou smrt – voják je poslán, aby hodil granát na sovětské vojáky, dokáže jich několik zabít, ale sám také umírá. V druhé o něco delší části filmu, zhruba od putování kanalizací, už začíná výrazněji děj, ve kterém vystupuje především ústřední čtveřice. I přesto se domnívám, že děj filmu není až tak podstatný, jde spíše o vyjádření pocitů vojáků, znázornění hrůz války.

Film si všímá i různých maličností, např. Němci kradou boty mrtvým Sovětům, protože tyto boty jsou teplejší než jejich. Pro Sověty se zde používá označení Ivan. Můžeme zde zaznamenat i lamentování nad stravou, postupem času již není nad čím lamentovat, vojáci zažívají zoufalý nedostatek jídla.

Film velmi dobře ilustruje, jak vypadal boj u Stalingradu – zima, hlad, vyčerpání, nemoci, boj mezi ruinami města, boj o každý dům, všude obrovské množství zraněných a mrtvých. Ukazuje i to, jak se mění vojáci, na začátku plní iluzí a optimismu, na konci chtějí pouze jediné – přežít a dostat se domů. Vojáci zcela ztrácí svou lidskou důstojnost.

Děj snímku je vyprávěn obyčejnými německými vojáky. Jedná se o druhý (první byl ve filmu *Psi, chcete žít věčně?*) významnější film znázorňující německý pohled na stalingradskou bitvu. Tento snímek je zajímavý tím, že zde zcela chybí pohled vysokých důstojníků na bitvu. Objevuje se zde málo reálií, děj by se mohl odehrávat prakticky kdekoliv jinde. Na SSSR, potažmo Stalingrad, odkazuje jen ruská zima a snad boj ve městě, boj o jednotlivý dům, halu, tak typický právě pro stalingradskou bitvu.

Celý film je doprovázen podmanivou, dovolím si tvrdit, neobvyklou hudbou, hudbou, které si divák chtěl všimne.

Ve filmu se zmiňují reálné osoby – Paulus, Hoth, Hitler, ale žádný z nich se ve filmu neobjevuje.

Tento film obsahuje také některé chyby a nepřesnosti. Podobně jako ve filmu *Stalingrad* (1989) Rudá armáda bojuje s tanky T-34-85. Tento typ tanku se však začal vyrábět až v roce 1944. Městečko Porto Cervo, kde film začíná, bylo vystavěno až v 60. letech 20. století.

Film se natáčel mimo jiné i v České Republice, konkrétně v okrajových částech Mostu, jež byly právě v době natáčení demolovány a posloužily jako ruiny Stalingradu. Filmovalo se i na vojenském letišti Hradčany, které představovalo letiště Pitomnik. Dále se natáčelo ve filmových ateliérech Barrandov.

Ve filmu se objevila i spousta českých herců. Dva z nich i v poměrně velkých rolích: Dana Vávrová jako Irina a Karel Heřmánek jako kapitán Herrman Musk. Jako pomocný režisér na filmu pracoval Milan Šteindler. Točilo se v Německu, Rusku, Finsku, Česku a Itálii. Film vznikl v koprodukcí Německa, Česka a Švédska.

Film mezi ostatními snímky se stalingradskou tematikou vyniká svým naturalismem. Ve filmu se střídá jedna naturalistická scéna s druhou. Vojáci bez nohy či ruky, vojáci popálení či celý od krve (své vlastní i cizí) jsou častou součástí děje. Hrůza války je zde vykreslena velice věrně.

Toto válečné drama lze srovnat s předchozím německým snímkem *Psi, chcete žít věčně?* i se sovětskými filmy *Vojáci* a *Hořící sníh*. Všechny zmíněné filmy se dívají na válku především očima obyčejných, prostých vojáků. Německé snímky očima německých agresorů, sovětské očima sovětských obránců. Nicméně určité rozdíly zde jsou. Předchozí filmy jsou více dějové. Film *Stalingrad* má také děj, nicméně jak již bylo zmíněno, daleko důležitější zde je zobrazení psychického rozkladu obyčejného německého vojáka, znázornění hrůz, se kterými se musel potýkat a kterého ho někdy dovedly až k sebevraždě.

Witzlanda snad můžeme přirovnat k Vissemu (*Psi, chcete žít věčně?*), Keržencovi (*Vojáci*), Kuzněcovovi (*Hořící sníh*). Všichni jsou mladí a přitom mají velet jiným. Kuzněcova, Kerženceva a Witzlanda spojuje i nezkušenosti, nejistota, nedůvěra od ostatních vojáků – podřízených, především na začátku bojů.

Ve všech filmech se objevuje i negativní postava, výše postaveného vojáka, který je zbabělý, posílá vojáky na smrt. Linkman (*Psi, chcete žít věčně?*), Abrosimov (*Vojáci*) a Haller (*Stalingrad*, 1993) – ty všechny spojuje právě zbabělost, nemilosrdnost, krutost a konflikt s hlavní postavou.

3.8 Film Nepřítel před branami/román Válka kryš

3.8.1 Nepřítel před branami/Enemy at the Gates (USA, 2001)

Režie: Jean-Jacques Annaud. **Scénář:** Jean-Jacques Annaud, Alain Godard. **Hudba:** James Horner. **Hrají:** Jude Law (Zajcev), Ed Harris (König), Rachel Weisz (Tanja), Joseph Fiennes (Danilov), Bob Hoskins (Nikita Chruščov).

V roce 2001 se do tematiky stalingradské bitvy pustila hollywoodská produkce, konkrétně francouzský režisér Jean-Jacques Annaud (narozen 1943). Tento slavný režisér má na kontě několik velmi úspěšných filmů, například: *Jméno růže* (adaptace slavného románu Umberta Eca), *Sedm let v Tibetu* nebo *Dva bratři*. Je držitelem Oskara za svoji válečnou komedii *Černobílý prapor* (1977 – nejlepší zahraniční film).

V prologu filmu se seznamujeme s hlavní postavou filmu s Vasilijem Zajcevem, rodákem z Uralu. Jako malý chlapec je na lovu se svým dědečkem. Ten ho zasvěcuje do znalosti lovu vlků. Vasilij má před sebou těžký úkol: zabít vlka. Později se ze snů Zajceva dozvídáme, že v této zkoušce neobstál, nedokázal vlka zastřelit a ten zabil koně. V té době se Zajcev zřejmě rozhodl, že už nikdy nesmí zklamat, že toto zaváhání se již nemůže opakovat. Později se také dozvídáme, že Zajcev je sirotek, oba rodiče mu zemřeli, když byl velmi malý, proto ho vychovával dědeček.

Samotný děj filmu začíná 20. září 1942, Vasilij Zajcev přijíždí přeplněným vlakem do Stalingradu, ve vlaku se jeho oči setkají s Tanjou, ihned se do ní zamiluje. Tanja se později stane jednou z hlavních postav filmu. Během cesty nás vypravěč s pomocí mapy seznámí s historickými událostmi předcházejícími stalingradské bitvě. Vojáci vystupují z vlaku a vidí řeku Volhu s čluny převážející posily z pravého břehu Volhy na levý, řeku neustále bombardovanou německým letectvem, to vše na pozadí hořícího a zničeného Stalingradu. V očích vojáků je vidět strach a hrůza, na toto nebyli připraveni. Ale tímto to nekončí, čeká je přesun přes řeku, zažívají další hrůzné okamžiky, nálety německých letadel nad jejich čluny. Některé čluny jsou zasaženy. Hladina Volhy je poseta mrtvolami vojáků, částmi těl – ruce, nohy. Někteří vojáci to psychicky nevydrží, skáčou do vody, za to následuje okamžitý trest – zastřelení Sověty. Naturalistické záběry pokračují i v přístavu – spousta krve, lidé bez končetin, sténání vojáků přehlušované svištěním messerschmittů. Když se vojáci dostanou do Stalingradu, vidí jen trosky města, všechny domy jsou zničeny, zbyly z nich jen torza. Vojáci, včetně Zajceva, jsou hned vedeni do útoku proti německé přesile. Začnou ustupovat před německými kulkami, ale na druhé straně je čekají kulky sovětské. Pod heslem „Ani o krok zpátky!“ jsou stříleni všichni vojáci, kteří ustoupí. Půda je pokrytá mrtvolami, do ticha se ozývá německá propaganda vyzývající ruské vojáky, aby se vzdali. V té chvíli se objeví auto kličkující mezi

kulkami, v něm sedí sovětský politruk, žid Danilov, další důležitá postava filmu. Přivezl letáky podporující odvalu sovětských vojáků. Jeho automobil je zasažen. Schová se mezi mrtvá těla ve fontáně s tančícími dětmi. Zde se seznamuje se Zajcevem. Zajcevovi se odtud podaří zabít pět Němců (mezi nimi i důstojníky), ani jednou nemine.

Všechny tyto události se odehrají během prvních 20 minut filmu. Tato úvodní část filmu probíhá ve vysokém tempu. Prakticky se v ní neobjevují dialogy, zní jen hudba, výbuchy, křik, sténání a především se stále ozývá heslo „Ani o krok zpátky!“ – důležitý motiv této části filmu. Tento úsek filmu je také velmi bohatý na naturalistické scény.

Po 20 minutách přichází zpomalení tempa filmu a výrazněji se začíná rozvíjet děj. Danilov napíše o Zajcevovi oslavný článek, podaří se mu prosadit jeho vydání. Na setkání politruků s Chruščovem dokáže právě Chruščova přesvědčit, že lepší, než střílení do vlastních vojáků, jsou příklady hrdinů, které vzbudí ve vojácích hrdost a zároveň odvalu. Mezi Danilovem a Zajcevem vzniká přátelství. Danilov ze Zajceva udělá doslova celebrity – symbol odvalu. Zajcevovi chodí dopisy z celého Ruska. Zajcev se stává nejlepším ruským odstřelovačem, zabijí další a další Němce.

Danilov se Zajcem se seznámí s chlapcem Sašou a jeho matkou, potkají se u nich doma i s Tanjou. O Tanje se dozvídáme, že umí velmi dobře německy, protože studovala němčinu na univerzitě v Moskvě. Později nám film prozradí, že Tanja je židovka a Němci jí zabili rodiče.

Po zhruba půl hodině filmu se na scéně objeví poslední důležitá postava tohoto filmu major König. Tento německý odstřelovač byl do Stalingradu poslán s jediným úkolem, zabít Zajceva. Je to nejlepší německý odstřelovač, v Německu vede školu odstřelovačů. Přijíždí do Stalingradu vlakem v luxusním vagónu. Na nádraží se jeho vlak míjí s vlakem plným zraněných německých vojáků, velký protiklad. König si zatáhne závěs, aby se na ně nemusel dívat. Krátce se setká s Paulusem a poté již začíná pracovat na svém úkolu.

Při prvním setkání Königa a party odstřelovačů Zajceva, König zabije dva členy Zajceva týmu. To je však jen začátek tohoto souboje, který skončí až na konci filmu. Zajcev je pompézně přijat na ruském velitelství Chruščovem, dává rozhovory novinářům a slibuje zabít Königa.

Zajcevovi je přidělen Kulikov, ten Königa dobře zná, protože se u něho v Německu učil. Později kvůli tomu měl v SSSR problémy, označili ho za

německého špiona, byl zatčen a brutálně vyslýchán. Přišel o všechny zuby. Brzy je čeká další souboj s Königem. Volodja, který doprovází Zajceva, je zajat Němci. Ti ho převléknou do německé uniformy a udělají z něho návnadu. Kulikov ho zastřelí, protože si myslí, že je to Němec. Tím však odhalí svoji pozici, toho König využije a při změně pozice Kulikova zastřelí. I v tomto souboji byl tedy úspěšnější německý odstřelovač.

Následně se König seznámí s malým Sašou. Saša se tváří, že mu pomáhá, že mu donáší informace o Zajcevovi. König mu za to dává potraviny, čokoládu. Saša však pracuje pro Danilova a naopak dodává informace o Königovi Danilovovi. Ten je pak předává Zajcevovi. Zajcev o této spolupráci dlouho neví. Když se o ní dozví, rozlobí se na Danilova, že ohrožuje malého Sašu.

Následuje další souboj, tentokrát v továrně. Zajcev se dostává do velkých problémů. Nakonec mu pomůže Tanja, která se mezitím stala odstřelovačkou. Oslní Königa sklem a Zajcev ho postřelí do ruky. Zajcev si krátce myslím, že Königa zabil. Po tomto incidentu si Zajcev s Tanjou vyznají lásku.

Při dalším souboji se Zajcev schová mezi mrtvolami, má Königa na mušce, ale v osudný okamžik ho přemůže únava a usne. Následně Němci najdou legitimaci Zajceva, myslí si, že byl konečně zabit, ale König tuší nebo spíše ví, že to není pravda. Odevzdává svoji legitimaci, kdyby padl, nesmí se to Sověti dozvědět, využili by to k propagandě. Dozvíme se také, že jeho syn zemřel u Stalingradu.

König pomocí lsti zjistí, že Saša donáší Rusům. Nechá ho oběsit. Tanja s Danilovem se rozhodnou, že jeho matce řeknou, že přešel na německou stranu. Nechtějí, aby se dozvěděla o jeho smrti. Pod vlivem tohoto faktu se nechá přesvědčit k evakuaci ze Stalingradu. Když ji Tanja odvádí na přístaviště, je zasažena šrapnelem. Paní Filipovová, matka Saši, přesvědčí lékaře, aby Tanju nechal převézt na druhý břeh do polní nemocnice.

Danilov, který si myslí, že Tanja zemřela, to oznámí Zajcevovi. Oba muži Tanju milovali, na oba její domnělá smrt silně dopadla. Danilov ztrácí smysl života, obětuje se. Ukáže se Königovi, ten ho zastřelí a tím odhalí svoji pozici. Toho za několik minut Zajcev využije a Königa zabije. Zajcev tedy vyhrává tento souboj, ale zdá se, že přišel o všechny své blízké.

Následně se děj posouvá o dva měsíce. Němečtí zajatci táhnou městem a okolo nich oslavují ruští vojáci vítězství. V samém závěru filmu Zajcev objeví v polní nemocnici Tanju. Film tak končí dojemným setkáním.

Následuje shrnutí o Zajcevovi, skutečné postavě ruské historie. Zajcev byl vyznamenán Leninovým řádem a dostal titul Hrdina sovětského svazu. Jeho puška je vystavena ve stalingradském muzeu mezi významnými symboly vítězství nad nacistickým Německem.

Jak již bylo zmíněno, prvních 20 minut filmů probíhá ve velkém tempu, je naplněno hrozivými válečnými scénami. Poté se rozvíjí děj, bojové scény se nadále objevují, ale mají spíše jen ilustrativní význam. Probíhají na pozadí velkého snajperského souboje. Dálo by se říct, že od této chvíle by děj mohl probíhat na jakémkoliv místě, kde právě zuří válka. V této části se často objevuje velké napětí, odkud se ozve výstřel, kdy jeden ze dvou hlavních snajprů udělá osudovou chybu.

Hlavní hrdina filmu Vasilij Zajcev je skutečnou postavou. Pocházel z Uralu a postupně se stal jedním z nejlepších sovětských snajprů. Byl pověřen vedením výcviku nových snajprů a jeho žákům se říkalo zajčata. Tak začalo v 62. armádě snajperské hnutí. Podle některých sovětských pramenů povolali Němci do Stalingradu velitele své snajperské školy – Königa, aby Zajceva zneškodnil. Ale Zajcev na něho vyžrál a zastřelil ho – zřejmě se však jedná jen o produkt sovětské propagandy.⁷⁸ Nikdy nebylo dokázáno, že člověk s tímto jménem by byl německých ostřelovačem.

Ve snajperském duelu oba muži, König i Zajcev, představují jednu z nesvářených stran. Jde o určitou personifikaci, ve které Zajcev zastupuje Rudou armádu a König Wehrmacht. Pokud bychom srovnávali postavy Königa a Zajceva, můžeme říci, že jsou oba velice dobří odstřelovači, jsou přesní, trpěliví, mají vynikající instinkty. König je navíc inteligentní, sebevědomý, rozhodně to není přesvědčený nacista, nicméně práce odstřelovače ho baví a naplňuje. Působí chladně a racionálně. Nikdy neztrácí hlavu. Vzhledem k tomu, že mu Sověti zabili syna, tak nemá co ztratit. Prahne po pomstě, chce zabít co nejvíce Sovětů. Bez milosti nechá oběsit Sašu, když zjistí, že pracuje pro Zajceva. Zajcev je na druhé straně popisován jako skromný, působí lidově, není příliš vzdělaný, dělá mu problémy gramatika, pochybuje o sobě, postupně ztrácí sebevědomí, má obavy, že nedokáže Königa zabít. Navíc se bojí o Tanju, do které se zamiluje, někdy působí až naivně. Vyčítá Danilovovi, že z něho udělal hvězdu, symbol. On si však uvědomuje, že je úplně

⁷⁸ BEEVOR, Antony. *Stalingrad: osudné obklíčení*. Praha: Beta-Dobrovský, 2002, s. 150-151.

jiný, než jak ho vykresluje Danilov ve svých článcích. Zajcev prakticky nemá negativní vlastnosti, je to naprosto kladný hrdina, podaný v romantizované podobě.

S dalších skutečných postav se zde objevuje Chruščov (nepříliš pozitivní vykreslení), Paulus (jen epizodní postava) a Saša Filipov – sovětských chlapec (špion, který byl opravdu Němci oběšen).

Film ilustruje práci snajpru, tiché a časté přesuny, často určitou samotu, potřebu fyzické zdatnosti, ale zároveň také důležitost instinktu, chytrosti. Pokud jde společně více snajpru, při přesunech chodí vždy první nejlepší, protože je malá šance, že první bude nepříteli zasažen.

Kromě snajperského duelu je ve filmu důležitý i milostný trojúhelník mezi Zajcevem, Danilovem a Tanjou. Oba muži Tanju milují, nicméně její srdce patří jen Zajcevovi. Napětí mezi nimi vrcholí tím, že Danilov napíše očeřující hlášení o Zajcevovi. Avšak na konci filmu dochází, těsně před smrtí Danilova, ke smíření.

Film ukazuje nedostatek zbraní na ruské straně. Zbraň dostávají vždy jen jednu do dvojice. Je zde ilustrováno i zoufalství ruských generálů, kteří v beznadějně situaci raději spáchají sebevraždu, a zároveň zdůrazňování Stalingradu jako symbolu – město, které nese jméno vůdce. Je zde ukázán i nebezpečný boj v domech a továrních objektech, kde za každým rohem mohl být nepřítel.

I v tomto filmu se objevují chyby a nepřesnosti. Ve filmu zní sovětská hymna ve verzi, která byla přijata až v roce 1944. Podle filmu se Zajcev narodil 3. března 1915. Ve skutečnosti se však narodil 23. března 1915. Zajcev je ve filmu popisovaný jako nepříliš vzdělaný, přitom měl vystudovanou střední školu.

Tento film není určitě přesnou ilustrací toho, jak se u Stalingradu bojovalo. Hodně se zaobírá duelem dvou mužů a milostným trojúhelníkem. Někteří ruští veteráni od Stalingradu byli dokonce pobouřeni vyobrazením sovětské armády ve filmu. Podali proto návrh Státní dumě, aby byl snímek v Rusku zakázán. Státní дума však návrh zamítla.

Snímek nebyl příliš dobře přijat nejen v Rusku, ale ani v USA a Evropě – recenze se shodovaly, že zjednodušuje historii. Zde bych chtěl rozebrat několik recenzí o tomto filmu, nejprve pěti amerických (Desson Howe – Washington Post, Stephen Hunter – Washington Post, A. O. Scott – The New York Times, Mike Clark – USA Today a Mick LaSalle – San Francisco Chronicle), následně pět ruských (Alexandr Strelkov – Gazeta.ru, Glaša Smirnova – Afiša, Lidija

Maslova – Kommersant, Viktor Matizei – Film.ru a Jelena Stišova – Nezavisimaja gazeta) a nakonec jednu českou, od Mirky Spáčilové.

Úvodních 20 minut několik kritiků srovnává s úvodem k Spielbergově filmu *Zachraňte vojína Ryana* z roku 1998. A. O. Scott v recenzi pro The New York Times připomíná, že intenzita bombardování, výkřiky a gejzíry krve připomínají vylodění v Normandii ze jmenovaného snímku.⁷⁹ Tato část nicméně byla americkými kritiky přijata víceméně kladně. Zbytek filmu už čelí větší kritice. Například Mick LaSalle ve své recenzi v časopisu San Francisco Chronicle píše: „Zbytek filmu je hrou na kočku a myš mezi Königem a Zajcevem, kdy je každý z nich chvíli kočkou. Tyto scény nejsou nezajímavé, ale jsou jen slabým odvarem pouličních bojových scén ze začátku filmu.“⁸⁰

Mike Clark si povzdychnul nad příliš dlouhou délkou filmu. Nicméně právě Clark napsal jednu z nejpozitivnějších recenzí. Kladně hodnotí hudbu Jamese Hornera, herecké výkony Eda Harrise a Boba Hoskinse.⁸¹ Boba Hoskinse vyzdvihuje ve své recenzi i Scott či LaSalle. Právě výkon Hoskinse je hodnocen nejlépe, i když v roli Chruščova dostává jen málo prostoru. Kromě Clarka vyzdvihuje Eda Harrise jako Königa i Scott a především Desson Howe, který začíná svou recenzi větou: „Nechtěl bych, aby to vyznělo špatně, ale Ed Harris je vynikající nacista.“ Harris podle něho skvěle sehrál německého šlechtice, který mluví jen tehdy, když je to nezbytné, a kouří pozlacené cigarety, přirovnává ho k Bondovským darebákům.⁸²

Howe srovnává souboj Zajceva s Königem s chlapeckou válečnou hrou, Scott dokonce s baseballovým nebo boxerským zápasem. Danilova považuje za Zajcevo cornermana. Velmi kladně hodnotí scény, často s detailními záběry, znázorňující souboje obou snajperských es.

⁷⁹ FILM REVIEW; Saving Comrade Ryanovich: Same War From a Different Perspective. In: <http://www.nytimes.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2001/03/16/movies/film-review-saving-comrade-ryanovich-same-war-from-a-different-perspective.html>.

⁸⁰ History Diminished / Epic combat scenes in "Enemy at the Gates" dwindle into personal vendetta. In: <http://www.sfgate.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.sfgate.com/movies/article/History-Diminished-Epic-combat-scenes-in-Enemy-2941416.php>.

⁸¹ Epic showdown 'Gates' is its own worst. In: <https://usatoday30.usatoday.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://usatoday30.usatoday.com/life/enter/movies/2001-03-16-enemy-at-the-gates.htm>.

⁸² A Riveting War Within a War. In: <http://www.washingtonpost.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/entertainment/movies/reviews/enemyatthegateshowe.htm>.

S kritikou se naopak setkává zápletka s milostným trojúhelníkem. Stephen Hunter ho nazývá hloupým, LaSalle ho považuje za banální a dodává: „*Problémy tří malých lidí opravdu nejsou důležité. Poté, co nám Nepřítel před branami slibuje něco velkého, je těžké se radovat z tak bezvýznamného příběhu.*“⁸³ Clark se domnívá, že celý milostný příběh je jen rušivým elementem, poukazuje i na nevyrovnané herecké výkony obou soků (Jude Law a Joseph Fiennes).

Scott kritizuje zobrazení Danilova: obrýlený, úzkostný a možná i zrádný Danilov se přibližuje typické antisemitské karikatuře. To vyvolává staré předsudky. A kritizuje podle něho nevhodnou větu, kterou Danilov – Žid řekl: „*Jen jsem následoval příkazy.*“ Scott považuje za absurdní scénu předcházející Danilovovu zastřelení. Danilov (marxista) dochází k názoru, že rovnost neexistuje, a to ani v Sovětském svazu, vždy má někdo něčeho více (vždy je, co závidět). Naopak oceňuje, že tvůrci uspěli při hledání vhodné a obtížné morální rovnováhy, vybírat si stranu v boji mezi dvěma dikaturami. *Nepřítel před branami* podle něj nesnižuje hrdinství a obět' sovětského lidu, ale neskrývá strašlivou tyranii tamních vládců.⁸⁴

Hunter ocenil použití nejnovějších filmových digitálních technik, výbornou počítačovou animaci (letectvo, obrněná vozidla) a kvalitní akční scény. Obecně ocenil výpravu. S kritikou se u něho naopak setkal, kromě již výše zmíněno, příběh malého Saši. Pokládá otázky typu: „*Jak mohl malý Saša, tak dobře komunikovat v němčině? A proč by mu měli Rusové důvěřovat, když se stýkal s Němcem?*“⁸⁵

Výtka, která se v amerických recenzích objevuje často, je, že herci mluví s anglickým akcentem (Law, Fiennes i Rachel Weisz jsou původem Britové).

Obecně se dá říci, že zmíněné americké recenze hodnotí tento film jako průměrný s hodnocením na Metacritic 50-70. S opozdním horším hodnocením se film setkal u ruských kritiků.

⁸³ History Diminished / Epic combat scenes in "Enemy at the Gates" dwindle into personal vendetta. In: <http://www.sfgate.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.sfgate.com/movies/article/History-Diminished-Epic-combat-scenes-in-Enemy-2941416.php>.

⁸⁴ FILM REVIEW; Saving Comrade Ryanovich: Same War From a Different Perspective. In: <http://www.nytimes.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2001/03/16/movies/film-review-saving-comrade-ryanovich-same-war-from-a-different-perspective.html>.

⁸⁵ 'Enemy at the Gates': Mighty Scope, Bad Aim. In: <http://www.washingtonpost.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/entertainment/movies/reviews/enemyatthegateshunter.html>.

Alexandr Strelkov tvrdí, že je pro zahraniční tvůrce složitě natočit film pro Rusy, pochopit ruskou duši. Vyčítá snímku schématizmus, hollywoodské šablony, zúžení stalingradské bitvy na snajperský duel. Vyzdvihuje však, že stalingradská bitva byla alespoň tímto způsobem představena americkým divákům. Podobně jako američtí kritici, či Lidia Maslova a Viktor Mazitej, přirovnává úvod filmu ke Spielbergově snímku *Zachraňte vojína Ryana*.⁸⁶

Glaša Smirnova si všímá některých nepřesností, detailů, například, že ruští muži se neusmívají tzv. od ucha k uchu a dívky si nedělají make-up, když jsou do boje, politrucci nikdy nepřiznají, že na světě nikdy nebude rovnost, matka syna, který přešel na německou stranu, nemůže v roce 1942 říci – možná mu bude s Němci lépe. Mrzí ji, že Annaud nedokázal zachytit ruskou kulturu, podobně jako se mu podařilo zrekonstruovat tibetskou kulturu ve filmu *Sedm let v Tibetu*. Dialogy ve filmu popisuje jako hrozné. A oproti *Nepříteli před branami* vyzdvihuje už několikrát zmíněný snímek *Zachraňte vojína Ryana*.⁸⁷

Ostře kritizovaná je zápletko s milostným trojúhelníkem, Smirnova ji považuje za nezajímavou, nudnou, Maslova za nepotřebnou, označuje ji za ústupek Hollywoodu a ženskému publiku. Jelena Stišova, která napsala neostřejší recenzi, se vymezuje proti erotické scéně Zajceva a Tanji mezi ostatními spícími vojáky. Stišova svoji kritickou recenzi ukončuje všeříkající větou: „*Jednoduše, je to špatný film*“⁸⁸.

Maslova připomíná, že *Nepřítel před branami* otevíral Berlínský festival a německé noviny ho označili za fiasko. Píše také o tom, že konec filmu byl změněn. Maslova se domnívá, že původně měl zemřít nejen König, ale i Zajcev a Tanja. Vnímá to jako ústupek Hollywoodu. Zdráhá se označit tento snímek za válečný, protože v něm je, podle jejího názoru, málo bojových scén.⁸⁹

Matizej srovnává film *Nepřítel před branami* se snímek *Stalingrad* Jurije Ozerova. V tomto filmu se také objevila linie, týkající se odstřelovačů. Byla však jen jednou z mnoha, nebyla to hlavní dějová linie, jako v *Nepříteli před branami*. *Stalingrad* ukazuje válku z mnoha stránek, obsahuje více informací, naopak *Nepřítel*

⁸⁶ Ключва в золотом наряде. In: <https://www.gazeta.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.gazeta.ru/2001/10/22/klukvavzolit.shtml>.

⁸⁷ Рецензии к фильму Враг у ворот. In: <https://www.afisha.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.afisha.ru/movie/167489/reviews/afisha/>.

⁸⁸ По голливудским лекалам. In: <http://www.ng.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://www.ng.ru/culture/2001-02-09/7_lekalo.html.

⁸⁹ Песня про Зайцева, Премьера фильма "Враг у ворот". In: <http://www.kommersant.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.kommersant.ru/doc/252710/>.

před branami se dívá na válku pohledem jednoho hrdiny a je emocionálnější. Oceňuje také Boba Hoskinse v roli Chruščeva.⁹⁰

Mirka Spáčilová ocenila úvodní prolog filmu, kdy hlavní hrdina míří puškou na vlka pod dohledem svého učitele-dědečka. Tak silného napětí podle Spáčilové už režisér během dalšího děje nedosáhne. I česká kritička přirovnává scénu přesunu přes Volhu ke Spielbergově *Zachraňte vojína Ryana*. Vytýká jí, že efektní celek opomíjí moc detailu. Přirovnává souboj obou elitních odstřelovačů, podobně jako někteří američtí kritici ke sportovnímu utkání. Kulisy souboje považuje za monotónní. Podle Spáčilové je *Nepřítel před branami*, navzdory vysokému rozpočtu, jen průměrným válečným snímkem.⁹¹

Film *Nepřítel před branami* se od předešlých snímků poměrně dost liší. Zaměřuje se na úzkou skupinu vojáků – odstřelovačů, případně na práci politruka. Odlišuje se i tím, že ve svém čele má skutečnou postavu – legendárního ruského odstřelovače Zajceva. I v ostatní filmech se objevují skutečné postavy, ale spíše vysoce postavení důstojníci (Čujkov, Paulus nebo Žukov), případně vůdci obou zemí (Stalin, Hitler). Výhodou tohoto snímku je, že má jednoznačnou postavu, se kterou se divák může ztotožnit a společně s ní prožít děj filmu. Film také ukazuje určitou zbabělost a strach sovětských vojáků, něco, co se prakticky neobjevovalo v sovětských filmech. Pokud se u nějaké postavy zbabělost objevila, byla to většinou postava negativní. Naopak určité podobnosti jsou tu s filmem *Stalingrad* (1993), a to v naturalistických scénách. Především na začátku je snímek *Nepřítel před branami* naplněn naturalismem.

3.8.2 Válka kryš/War of the rats (David L. Robbins)

Námětem k filmu *Nepřítel před branami* je kniha Davida L. Robbinese *Válka kryš* (2000). David L. Robbins (narozen 1954) je současný americký spisovatel. Psaní beletrie se začal věnovat v roce 1990, od té doby publikoval 13 románů.

⁹⁰ Берлин открылся Сталинградом. In: <https://www.film.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.film.ru/blog/berlin-otkrylsya-stalingradom>.

⁹¹ Dostat se až na dostřel. In: <http://kultura.zpravy.idnes.cz> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/dostat-se-az-na-dostrel-07q-filmvideo.aspx?c=A010404_121533_filmvideo_cfa.

Častým tématem jeho knih je 2. světová válka, kromě *Války krysy*, například *Konec války* (2002) nebo *Cesta svobody* (2006).⁹²

Kniha je rozdělena do tří částí a epilogu. První část nás seznamuje s hlavními hrdiny: s německým desátníkem Nikkem Mondem, se sovětským elitním odstřelovačem Vasilijevem Zajcevem, s Táňou a s německým instruktorem Thorvaldem. Nikki je obyčejný voják, jehož jednotka byla zničena poté, co je vyhozen do povětří dům, ve kterém se nacházela. Thorvald vede nedaleko Berlína odstřelovačskou školu. Zajcev, zvaný Zajíc, je elitní odstřelovač známý po celém Rusku. Je pověřen, aby společně se svým kamarádem Viktorem Medveděvem, zvaným Medvěd, založil odstřelovačskou školu. Do této školy se přihlásí Táňa, Američanka, která přijela do Stalingradu přes Bělorusko, kde nacisté zavraždili její prarodiče. Od té doby nenávidí nacisty. Když se s ostatními posilami přeplavuje přes Volhu, je jejich člun zasažen Luftwaffem. Táňa doplave ke břehu. Už na člunu se seznamuje se starým Jurijem a mladým Feďou. Poté s nimi putuje kanalizací, ve které Jurij zemře vyčerpáním. Táňa s Feďou vstupují do odstřelovačské školy Zajceva. Odstřelovačská škola se původně skládá z 15 zajíců a 15 medvědů. Táňa se stane zajícem a Feďa medvědem. Zajíci jsou menší, štíhlejší a pohyblivější, Medvědi větší a rozložitější. Na konci první části Táňa udělá chybu, kvůli níž zemře Feďa a další 2 odstřelovači. Kvůli tomu se Zajíc na Táňu velmi ostře oboří.

Na začátku druhé, nejdelší části přijíždí Thorvald do Stalingradu, jeho průvodcem a pomocníkem se stává Nikki. Thorvald mu slíbí, že až zabije Zajceva, vezme si ho sebou do Německa. Začíná souboj dvou nejlepších odstřelovačů. Navzájem zkouší svoji trpělivost a své schopnosti. Během této části se vztah mezi Zajcevem a Táňou výrazně zlepší a nakonec se do sebe zamilují. Thorvald zabije několik odstřelovačů ze Zajcevy školy. Nakonec však Zajcev dokáže Thorvalda s pomocí Kulikova, jednoho z nejlepších Zajcevových žáků, zabít. Na konci této části dostane Zajcev za úkol zabít Pauluse. Vydává se s Táňou a dalšími dvěma odstřelovači na tuto misi. Avšak vkročí na nášlapnou minu a Táňa je velmi vážně raněna. Zajcev s ní běží do vojenské nemocnice, kde podstoupí těžkou operaci, při

⁹² Advice to Writers. In: <http://www.authordavidrobbins.com>. © [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.authordavidrobbins.com/advice-to-writers.htm>.

které přijde o slezinu a jednu ledvinu. Je několik dní v kómatu, ze kterého se následně probere.

Poslední třetí část se věnuje osudu Nikkiho. Ten se po smrti Thorvalda toulá po Stalingradu. Vracíme se k němu na Štědrý den roku 1942, který tráví s dalšími vojáky. Všichni jsou zoufalý, někteří spáchali sebevraždu, Nikki vidí i kanibalismus. Kniha končí tím, že Nikki odchází do ruské pustiny.

Epilog nás seznamuje s poslední fází bitvy o Stalingrad v lednu roku 1943 a s osudem, který potkal zajaté německé vojáky.

Mezi knihou a filmem je spousta rozdílů. Dá se říci, že kniha je pouze námětem filmu. Německý odstřelovač se ve filmu jmenuje König. Táňa je v knize Ruska, která žila se svými rodiči v Americe. Poté, co Německo napadlo SSSR, se rozhodla odjet do Běloruska zachránit své prarodiče. Avšak prarodiče jsou před jejima očima oběšeni. Táňa se připojuje k partyzánům a následně vstupuje do Rudé armády a je převelena do Stalingradu. Ve filmu je Táňa Ruskou žijící ve Stalingradu. Rozdíl je i v postavě Kulikova. Ve filmu se jedná o zkušeného odstřelovače, zatímco v knize je to jeden z žáků Zajceva. Ve filmu je Kulikov zastřelen, v knize je pouze raněn. Velkým rozdílem je i postava Danilova. Ve filmu je Danilov pohledný muž, politruk, který se zamiluje do Táni. V knize je popisován jako ne příliš pohledný, navíc nepopulární člověk, pracující jako novinář Rudé armády. V knize tedy zcela chybí zápleтка milostného trojúhelníku mezi Zajcevem, Danilovem a Táňou. Ve filmu také zcela chybí role Nikkiho. Rozdílů jsou i v ději, film je primárně zaměřen na souboj dvou odstřelovačů, zatímco v knize je podrobně rozebráno i téma odstřelovačské školy. V knize se také objevuje skutečná postava Čujkova a podobně jako ve filmu i postava Chruščova, i když v menší míře než ve filmu. Naopak v knize chybí postava Saši Filipova.

Realističtější zobrazení Zajceva najdeme v knize *Válka kryš*. S filmovým Zajcevem v podání Jude Lawe měl skutečný Vasilij Zajcev jen málo společného. Jak poznamenává Max Hardberger v předmluvě memoárů Zajceva *Zápisky odstřelovače*, diváci se můžou domnívat, že Zajcev byl jen výtvozem a nástrojem sovětské propagandy. Pravda je však jiná. Zajcev byl členem Komunistického svazu mládeže (Komsomol), později i komunistické strany a ve svých vzpomínkách opakovaně vyjadřuje nezlomnou věrnost sovětskému státu. Hardberger rovněž upozorňuje na to,

že film nepřesně zobrazuje Zajceva jako nevzdělaného venkovana. Ve skutečnosti měl Zajcev základní vzdělání a ještě před válkou se stal účetním.⁹³ Na práci účetního vzpomíná Zajcev takto: „Práce mě bavila, byla klidná a samostatná, vyžadovala rychlý úsudek, přesnost a především jsem v ní nabyl mnoho životních zkušeností.“⁹⁴ Dle těchto slov mu práce účetního připomínala snajperskou činnost.

Zajceva skutečně dědeček zasvěcoval do loveckého umění, nicméně není pravdou, že byl Zajcev sirotkem, rodiče měl ještě v domě bitvy, což vyplývá hned z několika kapitol jeho memoárů.

Zajcev rovněž nebyl tak nezkušený, jak to vypadalo v *Nepříteli před branami*. Už od roku 1937 působil v Tichomořském loďstvu. Byl připravený bojovat, usiloval o přidělení na frontu.⁹⁵ Skutečný přesun přes Volhu byl v případě Zajceva klidný na rozdíl od přesunu filmového, byť Zajcev sám nerozuměl tomu, proč na ně Němci při přesunu nestříleli.⁹⁶

Příběh, jak se stal Zajcev odstřelovačem, se udál velmi rozdílně, než jak ho představil Annaud ve svém snímku. Politruk Danilov v tom nesehrál žádnou roli. Tohoto politruka zmíní Zajcev ve svých vzpomínkách jen jednou. Mezi Danilovem a Zajcevem nevzniklo žádné přátelství. Danilov ho pouze jednou doprovázel při souboji. Zajcev se skutečně stal hvězdou válečného tisku, ale na tom měli zásluhu jiní lidé, ne Danilov. Zajcev náhodně zastřelil tři Němce třemi kulkami, což viděl jeden z jeho nadřízených, a tak se stal odstřelovačem.⁹⁷ Později dostal rozkaz založit vlastní odstřelovačskou školu.⁹⁸ Skutečnou postavou je i další vynikající ruský odstřelovač Viktor Medveděv.

Postava Kulikova je poměrně věrně znázorněna ve *Válce kryš*, skutečně to byl jeden z nejlepších Zajcevových žáků a zároveň i přítel.

Zajcev se skutečně, jak nám představuje *Válka kryš*, několikrát sešel s Čujkovem a obdržel od něho medaili za chrabrost.⁹⁹

Jen v jedné kapitole memoárů Zajcev vzpomíná na souboj s Königsem (König, Thorvald). Zajcev pomocí Kulikova Königse poměrně rychle zabije. Zajcev

⁹³ ZAJCEV, Vasilij Grigor'jevič. *Zápisky odstřelovače*. Praha: Mladá fronta, 2012, s. 9-10.

⁹⁴ *tamtéž*, s. 202.

⁹⁵ *tamtéž*, s. 24.

⁹⁶ *tamtéž*, s. 34-35.

⁹⁷ *tamtéž*, s. 72.

⁹⁸ *tamtéž*, s. 85.

⁹⁹ *tamtéž*, s. 115.

tedy přiznává, že někdo takový existoval.¹⁰⁰ Avšak český překladatel Zajcevových memoárů Jiří Hutečka se domnívá, že nikdo takový neexistoval, že byl Königs jen výtvozem sovětské propagandy. Odkazuje se například na Antony Beevora.¹⁰¹

Zajcev je ve skutečnosti stejně jako ve *Válce kryš* zraněn a konec bitvy stráví na nemocničním lůžku.¹⁰²

O žádné Tanje Zajcev ve svých vzpomínkách nepíše, zmiňuje jiné ženy. Samozřejmě se ve skutečnosti neodehrál ani filmový milostný trojúhelník.

Válka kryš je přesnější v popisu práce odstřelovače i v tématu odstřelovačské školy.

Z memoárů *Zápisky odstřelovače* je cítit velké odhodlání zvítězit, zabít co nejvíce nepřátel-Němců a rovněž, jak už poznamenal v předmluvě Hardberger, věrnost sovětskému státu a jeho socialistickému zřízení.

3.9 Stalingrad (2013)

3.9.1 Stalingrad/Сталинград (Rusko, 2013)

Režie: Fjodor Bondarčuk. **Scénář:** Ilja Tilkin. **Hudba:** Angelo Badalamenti. **Hrají:** Marija Smolniková (Kaťa), Pjotr Fjodorov (Gromov), Sergej Bondarčuk ml. (Astachov), Dmitrij Lysenkov (Čvanov), Alexej Barabaš (Nikiforov), Andrej Smoljakov (Poljakov), Thomas Kretschmann (Kahn), Jana Studilina (Máša)

Nejnovějším filmovým počinem týkajícím se stalingradské bitvy je snímek *Stalingrad* od Fjodora Bondarčuka z roku 2013. Již v roce 2005 natočil tento režisér válečné drama *9. rota*, zobrazující válku v Afghánistánu. Zajímavostí je, že Fjodor Bondarčuk ztvárnil roli Ivana v Ozerově snímku *Stalingrad* z roku 1989. Fjodor Bondarčuk je synem slavného sovětského režiséra Sergeje Bondarčuka, který se válečnou tematikou rovněž zabýval (*Osud člověka*, *Vojna a mír*, *Waterloo* nebo *Bojovali za vlast*).

V prologu filmu se dostáváme do dnešního Japonska, které zasáhlo silné zemětřesení. Probíhá zde záchranná akce, do které se zapojí i Rus Sergej Astachov. Pod troskami je zavaleno pět německých dětí, a protože Astachov umí německy, je

¹⁰⁰ ZAJCEV, Vasilij Grigor'jevič. *Zápisky odstřelovače*. Praha: Mladá fronta, 2012, s. 179-189.

¹⁰¹ *tamtéž*, s. 11.

¹⁰² *tamtéž*, s. 190.

povolán, aby s nimi komunikoval. Aby je uklidnil, začne jim vyprávět svůj příběh o svých pěti otcích ze Stalingradu.

Příběh začíná přesunem ruských vojáků přes Volhu, mezi nimi jsou i hlavní hrdinové filmu. Začíná sovětský útok, který ovšem není úspěšný. Nicméně hlavní hrdinové filmu – pět otců získá dům na strategicky důležitém místě. Dům během bitvy již několikrát změnil majitele (Němci, Sověti). Pět mužů zde potká Kát'u, matku vypravěče Astachova, která nechce dům opustit. Žila zde s celou rodinou, teď tu však je sama, všichni příbuzní, známí i sousedé zemřeli. Kát'a svou rodinu sama pohřbila. Z dialogů s Kát'ou a od vypravěče (Astachova) se dozvídáme životní příběhy pěti otců. Velitelem této pětice je Gromov, na první pohled nemilosrdný, přísný, hrubý, ale na druhé straně odvážný a spravedlivý člověk. Je to zkušený voják, prošel již mnoha boji, byl třikrát raněn a nemá rodinu. Chce, aby Kát'a odešla z domu. Má špatný vliv na jeho muže. Její smrt by je zlomila. Zřejmě ji miluje. Dalšími jsou Nikiforov, před válkou operní pěvec, díky válce se stal uzavřeným až krutým člověkem. Prakticky nemluví. Poljakov je zkušený dělostřelec, chová se ke Kátě velmi vřele až otcovsky. Vzpomíná na svou o 26 let mladší ženu a malou dcerku, netuší, že obě jsou již přes rok mrtvé, zemřely v Moskvě při německém útoku. Čvanov, který nenávidí Němce. Zastřelili mu mladšího bratra jen kvůli tomu, že se jmenoval Vladimír Iljič. Bylo mu pouhých sedm let. O této zprávě se dozvěděl z dopisu od matky, ta mu zatajila, že Němci také znásilnili jeho starší sestru a ona sama přišla o ruku. Čvanov učí Kát'u střílet. Kát'a zastřelí Němce, který jde pro vodu. Gromov kvůli tomu zuří, Čvanov tento čin obhajuje, Němce nenávidí z celého srdce, jejich zabíjení si užívá. Posledním z pětice je Serjóža (Sergej) Astachov, zvaný ťunt'a, otec vypravěče. Je velmi mladý, trochu nesmělý a stydlivý. Je to dělostřelec, který se během příběhu vyznamená. Dokáže zasáhnout německé velitelství střelou za roh, pomocí odrazu od tanku.

Tato pětice po celou dobu děje brání rodný dům Kát'i. Během bitvy se do domu stáhnou další sovětské vojáky pod vedením námořníka Krasnova. Německý kapitán Kahn má za úkol dům dobýt, proběhne několik neúspěšných německých útoků. Němci také jednou vyprovokují k útoku Sověty. Mezi shromážděnými civilisty hledají Židy. Vyberou jednu z žen s její dcerou. Pravděpodobně to Židovky nejsou. Mluví o nich jako o obětech před bojem. Upálí je, což vyprovokuje Gromova a jeho muže k akci.

Během děje filmu slaví Kát'a 19. narozeniny. Otcové jí připraví oslavu, na které jí zazpívá operní árii Nikiforov, oblečený do saka, košile a motýlku. A také jí seženou vanu s teplou vodou, aby se mohla omýt. Následně ji Astachov odvádí do požární věže, kde má zůstat schovaná během očekávaného velkého německého útoku. Zde si Astachov s Kát'ou vyznají lásku a je zde také počat vypravěč filmu.

Další linií filmu je zvláštní vztah mezi německým kapitánem Kahnem a ruskou ženou Mášou. Kahn za ní pravidelně dochází, vynucuje si na ní pohlavní styk, za to jí nosí jídlo. Máša ho zpočátku nenávidí. Kahn si k ní někdy chodí jen „popovídat“. Navzájem si nerozumí, on mluví německy a ona rusky. Ostatní Rusové Mášu za tento vztah nenávidí a nazývají ji německou děvkou. Máša Kahnovi připomíná jeho mrtvou ženu, miluje ji. Zachrání ji před transportem ze Stalingradu. I když každý mluví jiným jazykem, postupně se sbližují. Obě linie se několikrát propojí (Kahn má rozkaz dobýt dům Káti), nejvýrazněji pak na konci filmu.

Kahn odvádí Mášu do požární věže, do stejné věže, do které Serjóža odvedl Kát'u. Máša vyhlédne ze dveří za Kahnem a Čvanov ji zastřelí. Tím začíná krvavé finále celého filmu. Následně je Kahnem postřelen Nikiforov, Kahn ho odvádí ke svému veliteli. Nikiforov umí německy a při výslechu smrtelně pobodá německého velitele – jednoznačně negativní postavu filmu, postavu, se kterou má několik konfliktů i Kahn, především kvůli Máše. Poté již následuje masivní německý útok na dům. Při tankové střelbě umírá v domě Čvanov a Krasnov. Následně proběhne pod vedením Kahna útok pěchoty. Kahn zabije Poljakova a v následné přestřelce se s Gromovem vzájemně smrtelně raní. Astachov žádá ruské dělostřelectvo, aby zasáhlo dům, protože všude kolem jsou Němci. Následně vezme do náručí umírajícího Gromova a čeká na útok, který bude znamenat jeho smrt. Útok přichází za okamžik, dům je zcela zničen. Vidíme apokalyptické záběry podtrženy operní zpěvem. To vše sleduje plačící Kát'a z vedlejší požární věže. Vidí zničení rodného domu, ve kterém umírá Astachov. Konce filmu se tedy z hlavních postav dožívá jen Kát'a.

V epilogu se vracíme do Japonska, kde jsou zachráněny německé děti. Děkují Astachovi. Zazní zde ústy vypravěče i pocta ruských vojákům.

Hlavním motivem snímku je dobývání jednoho domu. Film ilustruje, jak dlouho dokázali Sověti držet dům proti Němcům. Nejznámějším skutečným příkladem je Pavlovův dům, který Pavlov se svojí skupinou ubránil po celou dobu

trvání bitvy. Tento dům se stal jedním z nejdůležitějších symbolů stalingradské bitvy, místem, které bude navždy připomínat tuto historickou událost.

Začátek filmu je podobně jako v *Nepříteli před branami* plný akce a napětí. Oba filmy začínají přesunem přes Volhu, ale jeho zobrazení je zcela jiné. V *Nepříteli před branami* je to přesun plný výkřiků a bombardování, ve *Stalingradu* tichý noční přesun. Vojáci v *Nepříteli před branami* mají v očích hrůzu a strach, ve *Stalingradu* odvahu a odhodlání. Motiv odvahy se prolíná celým filmem. Ztělesněním odvahy je především Gromov. V některých bojových scénách působí snad jako nesmrtelný, kličkuje mezi německými kulkami a vždy unikne. Odvahou vynikají i hořící vojáci jdoucí do boje s německými fašisty, nehledě na bolest.

Zajímavé je i srovnání Káti a Máši. Káťa je odvážná, pomáhá sovětským vojákům, byť i o ní se dozvídáme, že měla pravděpodobně vynucený pohlavní styk s Němci. Máša se stýká s německým kapitánem. Přesto i nelze odsoudit a myslím, že to nebylo ani záměrem režiséra.

Film zobrazuje podobu Stalingradu v době bitvy: sutiny, bláto, zákopy, časté výbuchy a hořící domy.

Celý film chvílemi působí jako počítačová hra (střílečka). Snímek je naplněný efektivními záběry na trosky Stalingradu, výbuchy a německé nálety. Velmi často jsou používány zpomalené záběry, především v bojových scénách. V bojích také často zní hudba a výbuchy, naopak utlumeny jsou výkřiky vojáků. Probíhá zde boj muže proti muži.

Film znázorňuje i život civilistů během bitvy, jejich útrapy, přežívání mezi německými okupanty. Nedostatek jídla – kaše z hlíny apod.

Němci zde působí arogantně a namyšleně. Vidí se už v Indii, domnívají se, že Stalingrad už je jejich. Chvílemi to působí, že jejich jediným problémem jsou vši.

Thomas Kretschmann (Kahn) je známý německý herec, který se prosadil i v Hollywoodu. Kretschmann hrál již v jednom z vybraných snímků, a to ve *Stalingradu* z roku 1993. Zde se zhostil hlavní role von Witzlanda.

Film *Stalingrad* (2013) získal Zlatého Orla za nejlepší kameru, režii, kostýmy a zvuk. Nominovaný byl i v kategorii nejlepší film. Dále získal cenu Nika za nejlepší režii, kostýmy a zvuk a byl nominován mimo jiné v kategorii nejlepší film.

Snímek vzbudil rozpačité a rozpoluplné reakce nejen v Rusku, ale i v USA a Evropě. Zde bych chtěl rozebrat několik anglicky psaných a ruských recenzí a jednu českou o tomto filmu.

Absolutní většina kritiků se shoduje na jednom: velice slušně zvládnutý film po technické stránce s velmi slabým příběhem, plných stereotypů, klišé a patriotismu.

Nejkritičtější z amerických recenzí je recenze Jaya Weissberga pro Variety.com (metascore jen 30). *Stalingrad* je podle něj průměrný evropský film, topící se v stereotypech, s podivnou zápletkou, jednobarevnou hudbou a nevýraznými postavami. Jediná zápletko, ve které jsou alespoň mlhavě vidět psychologické složitosti, se týká vztahu Kahna a Máši.¹⁰³ Obecně tato zápletko je považována za nejzdařilejší.

Hlavní dějová zápletko, inspirovaná dílem Vasilije Grossmana z románu *Život a osud*, nenašla u kritiků příliš pochopení. Je považována za zvláštní a banální. Postava Káti je kritiky označovaná jako talisman či maskot celé skupiny vojáků, bránců dům.

Z herců je nejlépe hodnocen Kretschman v roli Kahna, ostatní herci podle kritiků neměli příliš, co hrát. Panuje shoda nad nezajímavostí jednotlivých postav. Bilge Ebiri (New York Magazine) kritizuje postavy, do kterých se není možné vcítit. A pozastavuje se nad tím, že nejzajímavější postavou je postava nacisty Kahna.

Ebiri tvrdí, že bitevní scény působí uměle a použití zpomalených záběrů je občas nemístné, nefunguje tak, jak by se režisér přál.¹⁰⁴ Obecně se kritici shodují na průměře zpomalených záběrů a jejich občasné nevhodnosti.

Liam Lacey z Torontského The Globe and Mail označuje *Stalingrad* za prapodivnou kombinaci putinovského patriotického chvástání s válečným melodramatem, připomínající videohry či dokonce zombie filmy.¹⁰⁵ Narážka na scénu, kdy hořící sovětsí vojáci útočí na Němce. Tuto scénu zmiňuje hned několik kritiků.

¹⁰³ Rome Film Review: 'Stalingrad'. In: <http://variety.com> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://variety.com/2013/film/reviews/stalingrad-review-rome-1200828158/>.

¹⁰⁴ Ebiri on Stalingrad: A Strangely Lifeless 3-D War Movie. In: <http://www.vulture.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.vulture.com/2014/02/movie-review-stalingrad.html>.

¹⁰⁵ Stalingrad: A bloody battle becomes a bizarre concoction. In: <https://www.theglobeandmail.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.theglobeandmail.com/arts/film/film-reviews/stalingrad-a-bloody-battle-becomes-a-bizarre-concoction/article17138067/#dashboard/follows/>.

Lacey se pozastavuje i nad podivným začátkem a koncem filmu v Japonsku, který podle něj vypadá, že slouží dvěma cílům. Prvním je ukázat, že moderní Rusko překonalo své trauma, druhým je jakési chlubení se tím, že je obětí.¹⁰⁶ Tyto scény taktéž zaujaly (většinou ne příliš kladně) hned několik kritiků. Weissberg je označuje za těžkopádné.

Deborah Young z *The Hollywood reporter* dal filmu jedno z nejlepších hodnocení (na Metacritit 70), nicméně i on mluví o *Stalingradu* jako o zvláštním kříženci mezi staromódním vyprávěním o 2. světové válce, plného žánrových klišé, s moderně technicky zpracovaným snímkem. Všiml si, že ve filmu zazní jen jednou jak jméno Stalin, tak Hitler. Vyzdvihuje technické zpracování filmu a výpravu Sergeje Ivanova, ale kritizuje slabý scénář – podobně jako většina kritiků.¹⁰⁷

Andrew O'Hehir (*Salon.com*) popisuje film jako kombinaci sovětské propagandy, akčního filmu a pohádky. Poukazuje na to, že i když film působí jako videohra, má velmi nmoderní scény.¹⁰⁸

Stephanie Merry (*Washington Post*) se pozastavuje nad tím, proč vypravěč mluví o 5 mužích, když jich je ve skutečnosti šest. Ptá se, jak vypravěč může vědět tolik intimních detailů o lidech, které nikdy nepotkal.¹⁰⁹

Rozpačitě je přijímána i hudba, označovaná často jako sentimentální., v některých případech nadbytečná.

Anglicky píšící kritici (Weissberg, Young) se stěžovali na špatné titulky u filmu na filmovém festivalu v Římě. Titulky prý byly na hraně srozumitelnosti.

New York Magazine (*Vulture*) přináší kromě recenze i rozhovor s režisérem Fjodorem Bondarčukem. Bondarčuk v něm srovnává své filmy se snímky svého otce Sergeje Bondarčuka. Poukazuje na to, že otcovy filmy byly založeny na slavných knihách, což jeho nejsou. Tvrdí, že se pokouší vytvořit v Rusku nový filmový žánr,

¹⁰⁶ Stalingrad: A bloody battle becomes a bizarre concoction. In: <https://www.theglobeandmail.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.theglobeandmail.com/arts/film/film-reviews/stalingrad-a-bloody-battle-becomes-a-bizarre-concoction/article17138067/#dashboard/follows/>.

¹⁰⁷ Stalingrad: Rome Review. In: <http://www.hollywoodreporter.com> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.hollywoodreporter.com/review/stalingrad-rome-review-654914>.

¹⁰⁸ "Stalingrad": A national myth for Putin's Russia. In: <http://www.salon.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://www.salon.com/2014/03/05/stalingrad_a_national_myth_for_putins_russia/.

¹⁰⁹ 'Stalingrad' movie review. In: <https://www.washingtonpost.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/goingoutguide/movies/stalingrad-movie-review/2014/02/26/c2e62c50-9ef1-11e3-b8d8-94577ff66b28_story.html?utm_term=.c8f8e8c33948.

propojení historie s mýtem. Stěžuje si na konzervativní kruhy v Rusku, které jeho filmy kritizují, protože přináší něco nového. Vyzdvihuje technologii 3D, která mu prý pomohla odstranit hranici, plot, mezi obrazovkou a diváky. Bondarčuk v rozhovoru rovněž zdůrazňuje důležitost Stalingradské bitvy, která podle něj sjednocuje celou zemi, je součástí sebepochopení a sebedefinice ruského národa.¹¹⁰

Ruské recenze jsou taktéž rozporuplné, nicméně přece jen přívětivější a pozitivnější.

Začal bych u určitého paradoxu, srovnání dvou recenzí pro *Argumenty i fakty*. Dvou recenzí pro stejné noviny, nicméně naprosto odlišné. Zatímco Andrej Sidorčik přichází s ostrou kritikou, s velmi negativní recenzí, tak Jelena Meňšenina napsala jednu z nejpozitivnějších recenzí. Sidorčik kritizuje film po všech stránkách, především slabý příběh. Poukazuje na nepřesnosti, nelogičnosti v ději. Z filmu se prý nedá poznat, jak důležitou událostí Stalingradská bitva byla. Není to film o válce, lásce a lidech, ale jen snůška speciálních efektů (to je Sidorčik schopný prominout filmu typu *Transformers*, ale ne filmu o Stalingradské bitvě). Příkaz držet strategicky velmi důležitý dům v pěti lidech je nesmyslný. Další nelogičnost Sidorčik vidí ve scéně, kdy musí nastoupit civilisté a Němci mezi nimi hledají Židy. Takovéto veřejné akce však ve skutečném Stalingradu nemohly probíhat, protože všude bylo spousta snajprů, kteří by takovouto situaci využili. Kapitán Gromov, podle filmu zkušený voják, se nechá nesmyslně vyprovokovat k akci. Za takovýto čin by mohl být ve skutečnosti zastřelen. Sidorčik rovněž nechápe, jak je možné, že Němci na takto důležitý strategický bod zaútočí jen dvakrát za celé dvě hodiny filmu. Sidorčik kritizuje i hlavní zápletku s pěti otci. Ironicky si oddechne, že ve filmu nevidíme skupinovou lásku. Nechápe, proč vypravěč mluví o pěti otcích, když hlavních ruských mužských postav je tam šest. Tento film prý není určen pro ruské diváky, ale pro porotu Oskarů.¹¹¹ Sidorčik nenašel na filmu nic pozitivního.

Naopak Meňšenina považuje Stalingrad za povedený válečný film, i když i ona přiznává, že má film své nedostatky. Například různé hollywoodské šablony – umírající vojáci říkají patetické fráze typu – mám vstupenku do ráje. Pozitivně hodnotí práci maskérů i výpravu. Jako jedna z mála oceňuje i hlavní

¹¹⁰ Ebiri on Stalingrad: A Strangely Lifeless 3-D War Movie. In: <http://www.vulture.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.vulture.com/2014/02/movie-review-stalingrad.html>.

¹¹¹ Андрей Сидорчик: «Сталинград». Охота на «Оскара». In: <http://www.aif.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.aif.ru/opinion/945317>.

zápletku – starost pěti vojáků o mladou dívku považuje za dojemnou a zápletku spojená s Mašou prý dokonce bere za srdce. Chválí i Kretschmana v roli Kahna. Pozitivně hodnotí i herecké výkony Pjotra Fjodorova v roli Gromova a Andreje Smoljakova v roli Poljakova. Jana Studilina se podle ní výborně zhostila role Máši, je v ní dostatečně ženská a smyslná. Celou pozitivní recenzi Meňšenina uzavírá větou: *Stalingrad se může líbit nebo nelíbit, ale v každém případě vás donutí přemýšlet o životě.*¹¹²

Na slabý příběh poukazuje hned několik ruských kritiků. Například Viktor Matizen (Novye izvestija) tvrdí, že si scénáristé vypůjčili různé motivy z jiných válečných filmů.¹¹³ Marija Kuvšinova (Afiša) je podobného názoru, film prý nepřináší nic nového.¹¹⁴

Matizen kritizuje vstupy vypravěče do děje, děj prý zpomaluje, ochlazuje. Podobně jako Stephanie Merry se ptá, jak může vypravěč vědět tolik detailů, dokonce i z německé strany.

Problematicky je vnímána zápletku s Japonskem. Matizen ji považuje za umělou, Sergej Obolonkov (Lenta.ru) za nepříliš vhodnou až zbytečnou.

Matizen podobně jako Sidorčik nechápe, jak mohlo pět mužů bez dostatečného počtu zbraní tak dlouho bránit dům. Nicméně si uvědomuje, že rovný boj by nebyl tak zajímavý, nevynikalo by zde tak výrazně hrdinství sovětských vojáků.¹¹⁵

Několik kritiků se vyjadřuje ke scéně, ve které hořící Sověti útočí na Němce. Jelena Djakova (Novaja gazeta) přirovnává sovětské vojáky k fantastickým postavám z kosmického thrilleru, k valečným robotům.¹¹⁶ Valerij Kičín (Rossijskaja gazeta)

¹¹² Бондарчук против немцев: «Сталинград» выходит в прокат. In: <http://www.aif.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://www.aif.ru/culture/movie/bondarchuk_protiv_nemcev_stalingrad_vyhodit_v_prokat.

¹¹³ Дом без фундамента. In: <https://newizv.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://newizv.ru/news/culture/16-10-2013/190766-dom-bez-fundamenta>.

¹¹⁴ Рецензии к фильму Сталинград. In: <https://www.afisha.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.afisha.ru/movie/205726/review/505692/>.

¹¹⁵ Дом без фундамента. In: <https://newizv.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://newizv.ru/news/culture/16-10-2013/190766-dom-bez-fundamenta>.

¹¹⁶ Идет кино народное. In: <https://www.novayagazeta.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2013/10/12/56741-idet-kino-narodnoe-133>.

k nepřirozeným lidským pochodním.¹¹⁷ Oleg Zajcov (Vedomosti) k mystické síle přicházející z pekla.¹¹⁸

Djaková lituje, že režisér dostatečně nevyužil hereckých schopností Smoljakova v roli Poljakova.¹¹⁹

Kičin kritizuje výpravu. Tvrdí, že ruiny města nepřipomínají trosky stalingradských domů, ale spíše starořímského fóra.

Kičin se vyjadřuje i k hudbě. Domnívá se, že se Angelu Badalamentimu příliš nezdařila. Objevuje se prý příliš často. Na druhou stranu dokáže podtrhnout emotivní scény.¹²⁰ Kriticky se k ní staví Obolonkov (Lenta.ru), Badalamenti podle něho napsal nevýraznou hudbu, během děje často vtíravou až zbytečnou. Považuje celý soundtrack za jeden z nejhorších děl v životě Badalamentiho.¹²¹

V recenzích se často objevuje slovo mýtus, mytologie. Například Kičín mluví o neposkvrněném početí, ve filmu se totiž nikde neobjeví scéna, při které by mohl být vypravěč počat. O tom, kdo je otcem, se tedy můžeme jen dohadovat.¹²² Zcela mytologicky vykládá *Stalingrad* Andrej Plachov (Kommersant). Byty domu prý vypadají jako biblické jeskyně, obránci domu jako apoštolové, Káťa jako ruská madona a dům jako Noemova archa obklopena ohnivou potopou.¹²³ Kuvšinová (Afiša) taktéž přirovnává obránce domu a Káťu ke svatým, určeným k nanebevzetí.¹²⁴

Oleg Korjakin (Rossijskaja gazeta) nazval svou recenzi: *Bondarčuk zranil efekty, ale srdce nezasáhl*. Vysvětluje to tak, že film dokáže ranit-zaujmout, ale ne zabít-zarýt se hluboko do srdce.

¹¹⁷ В окопах "Сталинграда". In: <https://rg.ru/> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://rg.ru/2013/10/10/stalingrad-site.html>.

¹¹⁸ Стилен град. In: <https://www.vedomosti.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2013/10/10/stilen-grad>.

¹¹⁹ Идет кино народное. In: <https://www.novayagazeta.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2013/10/12/56741-idet-kino-narodnoe-133>.

¹²⁰ В окопах "Сталинграда". In: <https://rg.ru/> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://rg.ru/2013/10/10/stalingrad-site.html>.

¹²¹ Они сражались за Катю. In: <https://lenta.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://lenta.ru/articles/2013/10/07/stalingrad/>.

¹²² В окопах "Сталинграда". In: <https://rg.ru/> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://rg.ru/2013/10/10/stalingrad-site.html>.

¹²³ В раскопках Сталинграда. In: <http://www.kommersant.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.kommersant.ru/doc/2314393>.

¹²⁴ Рецензии к фильму Сталинград. In: <https://www.afisha.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.afisha.ru/movie/205726/review/505692/>.

Korjakin oceňuje 3D technologii, bez ní by film vypadal otřepaně, a výpravu. Naopak postavy považuje za nevýrazné.¹²⁵

Oleg Zajcov (Vedomosti) přirovnává *Stalingrad* ke komiksu a tvrdí, že efektní záběry nepřipomínají snad ani Hollywood jako spíše hongkongské filmy.¹²⁶

Plachov se domnívá, že technologie neposilují emoce, ale spíše je snižují. Vyvolat emoce se nedaří ani hudbě. Podivuje se nad tím, že vypravěč, kterému je 70 let, se účastní záchranné akce v Japonsku. Naopak obhajuje, že nejvýraznějším hrdinou je německý kapitán Kahn, v sovětských filmech byli často nejhezčími – belogvardějci, fašisté a kapitalisté – tedy záporné postavy. Z filmu podle jeho názoru vyplývá, že jen Sověti zachránili svět a zachraňují ho stále (v Maďarsku, Československu, Afghánistáně, Japonsku). Jen Rusové bojovali, jen oni trpěli atd.¹²⁷

Marija Kuvšinova (Afiša) tvrdí, že *Stalingrad* věrně kráčí v sovětské tradici – přepálené maso, pocit nereálnosti, křišťalově kladní hrdinové, hojnost výbuchů, hlas vypravěče.¹²⁸

Sergej Obolonkov (Lenta.ru), jako jiní, kritizuje určité šablony. Hlavní postavy umírají pomalu a efektně, vzájemně se zasáhnou (Gromov, Kahn). Naopak vedlejší, druhořadé postavy, umírají rychle po zásahu do nohy. *Stalingrad* mu připomíná spíš horor nebo katastrofický film než válečné drama. Na konci recenze si povzdychne, že režisér z tématu *Stalingradu* udělal jen bojůvku pro náctileté.¹²⁹

David Šnejderov (Pravda.ru) tvrdí, že film *Stalingrad* je určen především pro diváky od 14 do 25 let, kteří už znají Velkou vlasteneckou válku jen z počítačových her. Šnejderov se domnívá, že Bondarčuk měl dva cíle: získat Oscara za nejlepší cizojazyčný film (to se mu nepodařilo) a popsat současné mládeži Velkou vlasteneckou válku (to se mu podle Šnejderova podařilo). Šnejderov věří, že si mladí lidé po zhlédnutí tohoto filmu zadají do internetového prohlížeče slovo „Stalingrad“ a přečtou si informace o stalingradské bitvě. Šnejderov na druhou stranu uznává, že děj filmu je někdy nelogický a obsahuje chyby a nepřesnosti. Kritizuje

¹²⁵ Бондарчук контузил спецэффектами, но в сердце не попал. In: <https://rg.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://rg.ru/2013/10/11/reg-pfo/stalingrad.html>.

¹²⁶ Стилен град. In: <https://www.vedomosti.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2013/10/10/stilen-grad>.

¹²⁷ В раскопках Сталинграда. In: <http://www.kommersant.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.kommersant.ru/doc/2314393>.

¹²⁸ Рецензии к фильму Сталинград. In: <https://www.afisha.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.afisha.ru/movie/205726/review/505692/>.

¹²⁹ Они сражались за Катю. In: <https://lenta.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://lenta.ru/articles/2013/10/07/stalingrad/>.

Bondarčuka za to, že postavy sovětských vojáků jsou nevýrazné. Díky tomu neměli herci, co hrát. Naopak kladně hodnotí postavu německého kapitána Kahna v podání Thomase Kretschmanna, který je postavou zajímavou a detailně propracovanou. Podle Šnejderova není film lepší ani horší, než byly sovětské filmy s touto tematikou. Je prostě jiný. Takový, jaký si žádá dnešní doba: jasný a dynamický.¹³⁰

Český kritik Ondřej Štindl napsal kritickou recenzi plnou ironie. Na začátku svého hodnocení připomíná, že tento ambiciózní snímek je prvním ruským filmem natočeným v 3D a u domácího publika je velice úspěšný. Štindl tvrdí: „*Bondarčukův film je podivný a nefunkční hybrid postupů současného Hollywoodu a tradice sovětské válečné kinematografie.*“ Bojové scény plné zpomalených záběrů, v nichž cáká digitální krev na všechny strany, působí podle Štindla uměle. Štindl pokračuje: „*Tímhle způsobem jsou ovšem podávány scény velmi sovětského heroismu - tedy stoprocentně vážného, zachmuřeného, vykresleného bez nadhledu, lehkosti či pomrkávání do publika.*“ Film podle něho umrtvují i nekonečné promluvy mimo obraz. Bondarčuk nezpomaluje jen bojové scény, ale i další záběry (nalívání čaje), všímá si Štindl.

Film je podle Štindla plný patosu, nudy a prvoplánové a agresivní propagandy. „*Jejich krutí protivníci reprezentují ani ne tak zvrhlý nacistický režim, jako spíš Západ. Vůči Rusku pohrdavý a jej nechápající*“, tvrdí Štindl. „*Motiv posvátné a oduševnělé Rusi, již je třeba zkrápět krví v boji proti bezduchým nájezdníkům ze Západu, je společný více ruským velkofilmům z posledních let, které vznikaly se značnou státní podporou*“, pokračuje český kritik. „*Vetřelci nemohou pokořit Rus, byť strádající a zaostalou, je to totiž pevnost ducha, jeho poslední bašta ve světě, který se od něj odvrátil. Proto Rusko nemůže a nesmí padnout*“, dodává Štindl. Film je tedy podle Štindla namířený proti nejen proti nacistickému Německu, ale proti celému současnému Západu. „*Může být užitečné ho vidět, pokud se někdo chce seznámit se způsobem, jímž se soudobé ruské oficiální umění snaží formovat*

¹³⁰ Нужен ли России такой "Сталинград"? In: <http://www.pravda.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.pravda.ru/society/how/relax/29-10-2013/1179884-shneiderov-0/>.

veřejné mínění, způsob, jímž by ruská společnost měla vnímat samu sebe.“, píše Štindl.¹³¹

Výrazným motivem tohoto snímku je odvaha, podobně jako ve všech sovětských filmech. Oproti německému *Stalingradu* a hollywoodskému snímku je méně naturalistický (snad s výjimkou úvodu). Je zde i poměrně hodně hlavních postav. Od ostatních filmů se odlišuje tím, že ukazuje i život civilistů během války a také lásku mezi dvěma zneprátenými stranami. Naopak zde zcela chybí skutečné osobnosti.

Opět je tu i negativní postava, výše postavený voják, zde Hans Khenze, připomínající Linkmana (*Psi, chcete žít věčně?*), Abrosimova (*Vojáci*) a Hallera (*Stalingrad*, 1993). Všichni jmenovaní jsou nemilosrdní a krutí.

3.10 Komparace vybraných děl

V této kapitole bude provedeno srovnání jednotlivých motivů ve vybraných dílech. Dále zde budou představeny ohlasy diváků na jednotlivé filmy.

3.10.1 Skutečné postavy

Nejprve srovnání zobrazení dvou vůdců Stalina a Hitlera. Nejvíce prostoru je Stalinovi věnováno ve filmu *Stalingradská bitva*. Je zde zobrazen jako geniální stratég, pracuje ve dne v noci, nepropadající panice ani v nejhorších chvílích. Dále se objevuje ve filmu Ozerova. Zde již dostává výrazně méně prostoru. Jeho hodnocení je rozporuplné, poukazuje se již na jeho chyby. Znázorněny jsou i spory s Žukovem (ve *Stalingradské bitvě* se Žukov vůbec neobjevil), zatímco podle *Stalingradské bitvy* vždy všichni se Stalinem souhlasili. Kromě těchto dvou filmů se Stalin objevil ještě v knihách *Hořící sníh* a *Život a osud*. V Grossmanově díle má jeho telefonát za následek zlepšení postavení jednoho z hlavních hrdinů Šturma. Grossman zde poukazuje na ohromný vliv Stalina, stačil jeden jeho telefonát a vše se změnilo.

¹³¹ Káťa a Máša. Rusko v ruských velkofilmech: Po zuby ozbrojená duše. [online]. © 2014 [cit. 2017-06-10] Dostupné z: <http://echo24.cz/a/wLmav/kata-a-masa-rusko-v-ruskych-velkofilmech-po-zuby-ozbrojena-duse>.

Hitler se objevuje ve třech dílech: *Stalingradská bitva*, *Stalingrad* (1989) a *Psi, chcete žít věčně?*. Jeho zobrazení je poměrně monotónní – vzteklý, arogantní, namyšlený člověk, nevidící, že jeho neústupnost povede k osudové porážce.

Další zajímavou skutečnou postavou je Churchill. Jeho postava se objevila ve snímcích *Stalingradská bitva* a *Stalingrad* (1989). Nepůsobí příliš sympaticky, je zobrazen jako nerozhodný až zbabělý člověk. V *Stalingradské bitvě* se krátce objeví i americký prezident Roosevelt.

Postava Pauluse je zobrazena hned v několika dílech (*Stalingradská bitva*, *Psi, chcete žít věčně?*, *Život a osud* a *Stalingrad* (1989)). Je znázorněn jako nerozhodný člověk, na konci děje zoufalý. Čujkov se objevuje výrazněji jen ve *Stalingradě* (1989), kde je v druhé části hlavní postavou. Je vždy statečný a odhodlaný k boji. Za zmínku ještě stojí postava Chruščova, objevující se ve filmech *Stalingrad* (1989) a především v *Nepříteli před branami* – zde to vypadá, že Chruščov byl velitelem sovětských vojsk u Stalingradu, což není pravda. Znázorněn je nesympaticky, tvrdě až krutě. Za zajímavé můžeme považovat, že filmaři zcela vynechali postavu Mansteina.

Velké množství skutečných postav, ale i skutečný míst a vojenských operací se objevuje ve *Stalingradské bitvě*, *Stalingradě* (1989), částečně v *Psi, chcete žít věčně?*.

3.10.2 Pohledy na bitvu

Z ryze sovětského pohledu se na bitvu dívají díla *V stalingradských zákopech/Vojáci* a *Hořící sníh*. Sovětský i německý pohled se objevuje v dílech *Stalingradská bitva*, *Život a osud*, *Stalingrad* (1989), *Nepřítel před branami/Válka kry* a *Stalingrad* (2013). Sovětský pohled však ve všech těchto zmíněných dílech převládá. Německý pohled poskytují dva německé snímky – *Psi, chcete žít věčně?* a *Stalingrad* (1993). Rumunský pohled, alespoň v omezené podobě, se objeví v *Psi, chcete žít věčně?*.

Pohledem obyčejných vojáků se na bitvu dívají díla *V stalingradských zákopech/Vojáci*, *Hořící sníh*, *Život a osud*, *Stalingrad* (1993), *Nepřítel před branami/Válka kry*, *Stalingrad* (2013) a částečně i *Ozerův Stalingrad*. Naopak pohledem vysoce postavených generálů, případně vůdců obou zemí, se na bitvu dívá film *Stalingrad* (1989) a především *Stalingradská bitva*.

3.10.3 Časové vymezení děje

Celé bitvě i období před bitvou se věnují díla *Stalingradská bitva, Stalingrad* (1989) a *V stalingradských zákopech/Vojáci*. Období od listopadu 1942 do ledna 1943 se zobrazuje ve filmu *Psi, chcete žít věčně?*. Období Mansteinovy ofenzívy znázorňuje dílo *Hořící sníh*. Ostatní filmy zůstávají bez přesného časového vymezení.

3.10.4 Vojenské profese

Některé z děl jsou věnovány určitým vojenským profesím, specialistům na některou z vojenských oblastí. Například *V stalingradských zákopech/Vojáci* se představuje práce ženistů, *Nepřítel před branami* činnost odstřelovačů a v jedné z dějových linií i *Stalingrad* (1989). Profesi politruka pak představuje film *Nepřítel před branami* (role Danilova) a částečně také *Hořící sníh* (role Vesnina).

3.10.5 Hlavní postava

Hlavní postavou je často mladý, nižší důstojník, Keržencev (*V stalingradských zákopech/Vojáci*), Kuzněcov (*Hořící sníh*), Visse (*Psi, chcete žít věčně?*) a von Witzland (*Stalingrad* 1993). Ti všichni splňují tuto charakteristiku. S výjimkou Visseho jsou také nezkušení, potýkají se s nedůvěrou svých podřízených. Svým naturelem jsou spíše intelektuálové než bojovníci, přesto si všichni dokážou postupem času získat důvěru svých podřízených a ukázat se jako hrdinové. Některé filmy mají v čele skutečnou historickou osobnost. V *Stalingradské bitvě* je to samotný Stalin v propagandistické, idealistické podobě, v Ozerově filmu Čujkov, Boysen či Ibárruri a v *Nepříteli před branami* Vasilij Zajcev. V tomto ohledu se vymyká *Stalingrad* (2013), kde můžeme hovořit až o osmi hlavních postavách (pět otců, Kahn, Máša a Kát'a).

3.10.6 Negativní postava

Mezi negativní postavy patří kapitán Abrosimov (*V stalingradských zákopech*), major Linkmann (*Psi, chcete žít věčně?*), kapitán Haller (*Stalingrad* 1993) a Khenze (*Stalingrad*, 2013). Všechny tyto postavy jsou namyšlené, arogantní, egoistické a zároveň zbabělé, navíc mají konflikt s hlavní postavou nebo s jednou z hlavních postav. Částečně tato charakteristika platí i o Drozdovském (*Hořící sníh*), nicméně tyto záporné vlastnosti u něho nejsou tak silné, avšak přidává se ještě jedna

jiná – žárlivost. Namyšlený, arogantní a egoistický je samozřejmě i Hitler, hlavní záporná postava *Stalingradské bitvy* a *Stalingradu* (1989). Zvláštní postavou je König/Thorvald (*Nepřítel před branami*) – negativní postava, ale charismatická, působící v některých momentech sympaticky. Částečně podobný mu je i kapitán Kahn (*Stalingrad* 2013).

3.10.7 Motiv ženy

Ačkoliv ve všech dílech převládají mužské postavy, v některých z nich hrají velice důležitou roli ženy, výrazně v *Hořícím sněhu* – postava Zoji/Tanji – okolo které se točí jedna z důležitých zápletek celého díla. Všichni vojáci k ní mají nějaký vztah, v každém vyvolává nějaké pocity. Podobnou postavou je i Káťa ze *Stalingradu* (2013). Nicméně Káťa je mnohem více nesmělá než Zaja/Tanja. Má za sebou také více útrap, přišla o celou rodinu. V knize *Život a osud* hrají taktéž důležitou roli ženy, konkrétně Alexandra Vladimirovna Šapošnikovová, její dcery a vnučky. Ty vystupují v mnohých dějových liniích tohoto románu. Menší prostor dostává Ljusa v díle *V stalingradských zákopech/Vojáci*. Naopak hodně prostoru má v ději Tanja v *Nepříteli před branami/Válka kryš*. S Tanjou je spojena zápletka milostného trojúhelníku (Tanja, Danilov, Zajcev). Zápletka milostného trojúhelníku se částečně objevuje i v *Hořícím sněhu* (Kuzněcov, Drozdovskij, Tanja/Zoja), byť Tanja/Zoja pravděpodobně Kuzněcova nemiluje. Ženy se objevují i v Ozerově snímku, zapojují se do bojů. Například jedna ze snajperek se zamiluje do svého školitele – jediná milostná zápletka tohoto filmu.

S ženským motivem je spojen i vztah (láska) mezi ruskou ženou a německým vojákem. Nejvýrazněji se tato zápletka objevuje ve *Stalingradě* (2013) – Kahn a Máša a částečně v obou německých snímcích, v *Psi, chcete žít věčně?* mezi Vissem a Káťou a ve *Stalingradě* (1993) mezi Viklandem a Irinou. Nedá se přesně určit, jestli mezi nimi vznikne láska, nicméně náklonnost určitě.

3.10.8 Sovětský voják x německý voják

Sovětsí vojáci jsou ve všech sovětských i ruských dílech líčeni jako poslušní a odvážní lidé ochotní padnout za svou vlast. Naopak *Nepřítel před branami* ukazuje jejich strach, možná i zbabělost.

Německého vojáka nejlépe vykresluje *Stalingrad* (1993). Zobrazuje jeho psychický rozklad, z původně optimistického, možná namyšleného člověka se stane pouhá lidská troska. Podobné vykreslení najdeme i *Psi, chcete žít věčně?* a v některých sovětských filmech.

Zoufalá scéna německých vojáků bojujících o místa v posledním letadle ze Stalingradu se také objeví vícekrát – *Psi, chcete žít věčně?* a *Stalingrad* (1993).

V pěti filmech (*Stalingradská bitva*, *Psi, chcete žít věčně?*, *Stalingrad* (1989), *Stalingrad* (1993), *Nepřítel před branami*) se objevuje na konci děje scéna německých pochodujících zajatých vojáků.

3.10.9 Bojové scény

Boji v troskách, ruinách města se věnují filmy *Psi, chcete žít věčně?*, *Nepřítel před branami* a *Stalingrad* (2013), boji ve stepi naopak *Hořící sněh*. Obě možnosti znázorňují díla *V stalingradských zákopech/Vojáci*, *Stalingrad* (1993) a částečně *Stalingrad* (1989). Spíše ilustrativní podobu mají bojové scény v *Stalingradské bitvě* a v první části *Stalingradu* (1989). Nejvýrazněji se v bojových scénách (často až pěstní souboje) vyžívá Bondarčuk (*Stalingrad* – 2013), využívající při nich zpomalené záběry.

Zajímavý je i motiv boje o jeden dům – typický pro bitvu u Stalingradu. Hlavní dějovou linii tvoří ve snímku *Stalingrad* (2013), objevuje se okrajově i v *Stalingradu* (1989), kde vystupuje skutečná historická postava Pavlova, který bránil se svou skupinou legendární Pavlovův dům.

3.10.10 Naturalistické scény

Naturalistickými scénami vynikají německé snímky, především pak *Stalingrad* (1993), objevují se i v *Nepříteli před branami* a v *Stalingradu* (2013). V dalších dílech se vyskytují jen málo nebo vůbec.

Ve filmech se často setkáváme se scénami z vojenských lazaretů, kde se to naturalistickými záběry doslova hemží – *Psi, chcete žít věčně?*, *Stalingrad* (1993).

3.10.11 Život civilistů

Útrapy civilistů během bitvy nejvíce ukazuje *Stalingrad* (2013), v dalších dílech se objevují jen útržkovitě. *Stalingradská bitva* a *Stalingrad* (1989) poukazují na odhodlání obyčejných obyvatel Stalingradu bojovat, bránit svoje město. Životu

civilistů během války se věnuje román *Život a osud*, a to hned v několika dějových liniích.

3.10.12 Další vybrané motivy

Ve vybraných dílech se vyskytuje motiv ruské zimy – vítr, mráz, sníh, sužující obě strany konfliktu, především však Němce. Tento motiv nejvýrazněji vidíme ve *Stalingradě* (1993) a *Hořícím sněhu*.

Dalším motivem, který se objeví ve vícero filmech, je rozkaz „Ani o krok zpátky!“. Tento rozkaz zní v *Nepříteli před branami* i ve *Stalingradu* (1989).

Zajímavostí je, že oba nejnovější snímky *Nepřítel před branami* i Bondarčukův *Stalingrad* se setkaly s velmi rozporuplným přijetím kritiků a diváků.

3.10.13 Filmy pohledem diváků

Film	ČSFD (v %)	IMDb (max. hodnocení 10)	КиноПоиск (max. hodnocení 10)
Stalingradská bitva	54	6,2	6,5
Vojáci	50	7,6	7,3
Psi, chcete žít věčně?	79	7,2	7,1
Hořící sníh	67	7,1	8,1
Stalingrad (1989)	66	7,1	7,8
Stalingrad (1993)	78	7,5	7,5
Nepřítel před branami	78	7,6	7
Stalingrad (2013)	54	5,6	5,7

Na toto místo jsem umístil tabulku, která ukazuje, jak si které filmy vedou u diváků v České republice (ČSFD), Británii (IMDb) a v Rusku (КиноПоиск). Na Česko-Slovenské databázi filmů získal nejlepší hodnocení od diváků film *Psi, chcete žít věčně?*, za ním následují se stejnou popularitou snímky *Nepřítel před branami* a *Stalingrad* z roku 1993. Z vybraných filmů je českými fanoušky jako nejslabší označen film *Vojáci*.

Na britské Internet Movie Database jsou nejpoblárnější *Nepřítel před branami* a *Vojáci*, těsně za nimi *Stalingrad* (1993). Jako nejslabší je hodnocen Bondarčukův film.

Poměrně hodně rozdílné je pořadí vybraných filmů na ruské databázi КиноПоиск. Zde nejlepší hodnocení od fanoušků získal film *Hořící sníh*, následovaný Ozerovovým filmem, dále pak film *Stalingrad* z roku 1993. Nejhorší hodnocení má opět Bondarčukův film.

Průměrně nejhorší hodnocení má Bondarčukův *Stalingrad*, který je na britské a ruské databázi hodnocen dokonce hůře než propagandistická *Stalingradská bitva*, na ČSFD s ní má stejné hodnocení. V průměru nejlepší hodnocení má německý *Stalingrad* (1993). Největší rozdíly jsou v hodnocení *Nepřítele před branami*, který má výborné hodnocení na české a britské databázi, naopak na ruské patří k nejslabším. Vysvětlují si to tím, že je to ve střední a západní Evropě nejznámější z filmů o bitvě u Stalingradu. Jako pozoruhodné lze hodnotit, že film *Vojáci* má velmi slabé hodnocení na ČSFD, dokonce nejslabší ze všech vybraných filmů. Naopak na IMDb má hodnocení nejlepší ze všech, na ruské také patří k těm lepším. V České republice zřejmě tento film není dostatečně znám.

Závěr

Tato diplomová práce se věnovala bitvě u Stalingradu z pohledu historického a především z pohledu kulturního. Bylo zde rozebráno několik vybraných beletristických knih a hraných filmů.

Práce byla zpracována na základě odborné literatury, především z Beevorovy knihy *Stalingrad: osudné obklíčení*, z Overovy knihy *Rusové ve válce* a Zahradkovy knihy *Stalingradská bitva v literárním zobrazení*. Další důležité zdroje představoval internet – oficiální webové stránky Volgogradu a Muzea stalingradské bitvy ve Volgogradu, recenze filmů a samozřejmě samotné beletristické knihy a filmy.

Práce je rozdělena do tří částí. První se věnovala průběhu této historické události z historického hlediska.

Druhá část byla věnována bitvě u Stalingradu v kultuře, konkrétně v literatuře (beletrie, memoáry), filmu (dokumentární a hraný), hudbě a malířství. Samostatná podkapitola je zasvěcena městu Volgograd jako symbolu bitvy.

Třetí část rozebírala vybrané knihy a filmy podrobněji. Rovněž zde byla zařazena komparační podkapitola, která srovnávala jednotlivá díla pohledem vybraných motivů. V rámci této podkapitoly jsou porovnávány i ohlasy diváků na jednotlivé snímky, a to s pomocí filmových databází.

Úryvky a vybrané scény by bylo možné použít při výuce dějepisu. Žáci by pomocí nich mohli lépe pochopit hrůzu války, pocity vojáků, jejich strasti a radosti. Prostřednictvím vybraných filmů a knih lze ilustrovat i proměny ve společnosti, vnímání historických událostí v průběhu druhé poloviny 20. století. Vybraná díla zachycují změny ve společenské atmosféře, nezřídka jsou ovlivněna propagandou. Právě i rysy propagandy lze na těchto dílech rozpoznat a pochopit.

Z toho, co jsem přečetl a viděl o bitvě u Stalingradu, jsem pochopil, že tato událost je pro ruský národ stále živá, podobně jako celá Velká vlastenecká válka. Každý umělecký počín s tématem této události je podroben velkému zájmu a jakýkoliv nedostatek je silně kritizován. S tímto faktem se musela popasovat všechna vybraná díla. Některá to zvládla lépe a některá hůře.

Tato práce měla několik cílů: popsat Stalingradskou bitvu z hlediska historického a dále se věnovat bitvě u Stalingradu z pohledu kulturního. Dala si za úkol popsat knihy a filmy se stalingradskou tematikou. Myslím, že tyto cíle byly naplněny.

Seznam použitých zdrojů

Literární zdroje

- 1) BEEVOR, Antony. *Stalingrad: osudné obklíčení*. Praha: Beta-Dobrovský, 2002, 350 s., ISBN 80-7291-072-8.
- 2) BONDAREV, Jurij Vasil'jevič. *Hořící sníh: jevištní román ve dvou částech*. Praha: Dilia, 1977, 135 s.
- 3) BROŽ, Jaroslav a Myrtil, FRÍDA. *666 profilů zahraničních režisérů: (A-Z)*. 4. aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Československý filmový ústav, 1977, 558 s.
- 4) GROSSMAN, Vasilij. *Život a osud*. Přeložil HORÁK Milan, přeložil Jiří HONZÍK. V Praze: Knižní klub, 2009, 620 s., ISBN 978-80-242-2345-2.
- 5) MOROZOVA, Nadežda Timofejevna. *Volgograd: průvodce*. Moskva: Progress, 1979, 162 s.
- 6) NEKRASOV, Viktor. *V stalingradských zákopech*. 6. vyd. Praha: Práce, 1973, 257 s.
- 7) OVERY, Richard. *Rusové ve válce*. Vyd. 1. Praha: Beta-Dobrovský, 2004, 471 s. ISBN 80-7291-104-x.
- 8) PIEKALKIEWICZ, Janusz. *Stalingrad: anatomie bitvy*. 1. vyd. Plzeň: Mustang, 1996, 473 s., ISBN 80-7191-033-3.
- 9) POSPÍŠIL, Ivo. *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Praha: Libri, 2001, 680 s. Slovník spisovatelů., ISBN 80-7277-068-3.
- 10) ROBBINS, David L. *Válka kryš*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 2000, 355 s., ISBN 80-7257-280-6.
- 11) ZAHRÁDKA, Miroslav. *Stalingradská bitva v literárním zobrazení: téma, žánr, styl*. 2. vyd. Ostrava: Profil, 1975, 255 s.
- 12) ZAJCEV, Vasilij Grigor'jevič. *Zápisky odstřelovače*. Praha: Mladá fronta, 2012, 215 s. ISBN 978-80-204-2413-6.
- 13) GUNDYRIN, Petr Afanasjevič. *Путешествие по Волгограду*. Volgograd: Nižne-Volžskoje knižnoje izdatel'stvo, 1972, s. 128.
- 14) *Mamajev kurgan: pamjatnik-ansabl' gerojam stalingradskoj bitvy: Volgograd*. Izdanije vos'moje. Volgograd: Nižne-Volžskoje knižnoje izdatel'stvo, 1975. s. 45.

Filmové zdroje

- 1) Hořící sníh [film]. Režie Gavriil Yegiazarov, SSSR 1972.
- 2) Nepřítel před branami [film]. Jean-Jacques Annaud, USA, 2001.
- 3) Psi, chcete žít věčně? aneb Peklo u Stalingradu [film]. Režie Frank Wisbar, 1959.
- 4) Stalingrad [film]. Režie Jurij Ozerov, SSSR, 1989.
- 5) Stalingrad [film]. Režie Joseph Vilsmaier, Německo, 1993.
- 6) Stalingrad [film]. Režie Fjodor Bondarčuk, Rusko, 2013.
- 7) Stalingradská bitva [film]. Režie Vladimír Petrov, 1949.
- 8) Vojáci [film]. Režie Alexandr Ivanov, 1956.

Elektronické zdroje

České elektronické zdroje

- 1) Dostat se až na dostřel. In: <http://kultura.zpravy.idnes.cz> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://kultura.zpravy.idnes.cz/dostat-se-az-na-dostrel-07q-/filmvideo.aspx?c=A010404_121533_filmvideo_cfa
- 2) Káťa a Máša. Rusko v ruských velkofilmech: Po zuby ozbrojená duše. [online]. © 2014 [cit. 2017-06-10] Dostupné z: <http://echo24.cz/a/wLmav/kata-a-masa-rusko-v-ruskych-velkofilmech-po-zuby-ozbrojena-duse>

Anglické elektronické zdroje

- 1) A Riveting War Within a War. In: <http://www.washingtonpost.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/entertainment/movies/reviews/enemyatthegateshowe.htm>
- 2) Advice to Writers. In: <http://www.authordavidrobbins.com>. © [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.authordavidrobbins.com/advice-to-writers.htm>
- 3) Ebiri on Stalingrad: A Strangely Lifeless 3-D War Movie. In: <http://www.vulture.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.vulture.com/2014/02/movie-review-stalingrad.html>

- 4) 'Enemy at the Gates': Mighty Scope, Bad Aim. In: <http://www.washingtonpost.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/entertainment/movies/reviews/enemyatthegateshunter.htm>
- 5) Epic showdown 'Gates' is its own worst. In: <https://usatoday30.usatoday.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://usatoday30.usatoday.com/life/enter/movies/2001-03-16-enemy-at-the-gates.htm>
- 6) FILM REVIEW; Saving Comrade Ryanovich: Same War From a Different Perspective. In: <http://www.nytimes.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2001/03/16/movies/film-review-saving-comrade-ryanovich-same-war-from-a-different-perspective.html>
- 7) History Diminished / Epic combat scenes in "Enemy at the Gates" dwindle into personal vendetta. In: <http://www.sfgate.com> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.sfgate.com/movies/article/History-Diminished-Epic-combat-scenes-in-Enemy-2941416.php>
- 8) Rome Film Review: 'Stalingrad'. In: <http://variety.com> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://variety.com/2013/film/reviews/stalingrad-review-rome-1200828158/>
- 9) Stalingrad: A bloody battle becomes a bizarre concoction. In: <https://www.theglobeandmail.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.theglobeandmail.com/arts/film/film-reviews/stalingrad-a-bloody-battle-becomes-a-bizarre-concoction/article17138067/#dashboard/follows/>
- 10) "Stalingrad": A national myth for Putin's Russia. In: <http://www.salon.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://www.salon.com/2014/03/05/stalingrad_a_national_myth_for_putins_russia/
- 11) 'Stalingrad' movie review. In: <https://www.washingtonpost.com> [online]. © 2014 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/goingoutguide/movies/stalingrad-movie-review/2014/02/26/c2e62c50-9ef1-11e3-b8d8-94577ff66b28_story.html?utm_term=.c8f8e8c33948

12) Stalingrad: Rome Review. In: <http://www.hollywoodreporter.com> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.hollywoodreporter.com/review/stalingrad-rome-review-654914>

Ruské elektronické zdroje

- 1) Андрей Сидорчик: «Сталинград». Охота на «Оскара». In: <http://www.aif.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.aif.ru/opinion/945317>
- 2) Берлин открылся Сталинградом. In: <https://www.film.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.film.ru/blog/berlin-otkrylsya-stalingradom>
- 3) Бондарчук контузил спецэффектами, но в сердце не попал. In: <https://rg.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://rg.ru/2013/10/11/reg-pfo/stalingrad.html>
- 4) Бондарчук против немцев: «Сталинград» выходит в прокат. In: <http://www.aif.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://www.aif.ru/culture/movie/bondarchuk_protiv_nemcev_stalingrad_vyhodit_v_prokat
- 5) В окопах "Сталинграда". In: <https://rg.ru/> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://rg.ru/2013/10/10/stalingrad-site.html>
- 6) В раскопках Сталинграда. In: <http://www.kommersant.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.kommersant.ru/doc/2314393>
- 7) В. Г. Зайцев в Сталинграде, октябрь 1942 года. In: <https://ru.wikipedia.org> [online]. © [cit. 2017-06-12]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
- 8) Volgograd Russia. In: <http://tatrx.com> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://tatrx.com/tattoo-shops/volgograd-russia>
- 9) Города-Герои Великой Отечественной войны. In: <http://ordenrf.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://ordenrf.ru/geroi-rossii/goroda-geroi.php#bsh>

- 10) Дом без фундамента. In: <https://newizv.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://newizv.ru/news/culture/16-10-2013/190766-dom-bez-fundamenta>
- 11) Идет кино народное. In: <https://www.novayagazeta.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.novayagazeta.ru/articles/2013/10/12/56741-idet-kino-narodnoe-133>
- 12) Из истории музея-заповедника. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=14&Itemid=8
- 13) Клюква в золотом наряде. In: <https://www.gazeta.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.gazeta.ru/2001/10/22/klukvavzolit.shtml>
- 14) Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=0
- 15) Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=2
- 16) Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=3
- 17) Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=5
- 18) Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=6

- 19) Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01].
Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=7
- 20) Мамаев курган. In: <http://stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01].
Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=8
- 21) Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31].
Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=59
- 22) Музей-заповедник «Сталинградская битва». In: <https://ru.wikipedia.org> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0_\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA))
- 23) Нужен ли России такой "Сталинград"? In: <http://www.pravda.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <http://www.pravda.ru/society/how/relax/29-10-2013/1179884-shneiderov-0/>
- 24) Оборона дома Павлова: как это было. In: <https://topwar.ru> [online]. © 2012 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <https://topwar.ru/11381-oborona-doma-pavlova-kak-eto-bylo.html>
- 25) Они сражались за Катю. In: <https://lenta.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://lenta.ru/articles/2013/10/07/stalingrad/>
- 26) Панорама "Разгром немецко-фашистских войск". In: <http://volfoto.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: <http://volfoto.ru/volgograd/panorama/razgrom-pod-stalingradom/photos/3107.html>
- 27) Песня про Зайцева, Премьера фильма "Враг у ворот". In: <http://www.kommersant.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <http://www.kommersant.ru/doc/252710/>

- 28) По голливудским лекалам. In: <http://www.ng.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: http://www.ng.ru/culture/2001-02-09/7_lekalo.html
- 29) После окончания Сталинградской битвы. На заднем плане — Мельница Гергардта. In: <https://ru.wikipedia.org> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BC_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0
- 30) Рецензии к фильму Враг у ворот. In: <https://www.afisha.ru> [online]. © 2001 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.afisha.ru/movie/167489/reviews/afisha/>
- 31) Рецензии к фильму Сталинград. In: <https://www.afisha.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.afisha.ru/movie/205726/review/505692/>
- 32) Стилен град. In: <https://www.vedomosti.ru> [online]. © 2013 [cit. 2017-05-31] Dostupné z: <https://www.vedomosti.ru/newspaper/articles/2013/10/10/stilen-grad>
- 33) У истоков “лейтенантской прозы. In: <http://lit.1september.ru> [online]. © 2007 [cit. 2017-03-01] Dostupné z: <http://lit.1september.ru/article.php?ID=200701908>
- 34) Царицынь - Сталинград – Волгоград. In: <http://www.volgadmin.ru> [online]. © [cit. 2017-02-06] Dostupné z: <http://www.volgadmin.ru/d/about/History>

Seznam příloh

Příloha A – Панорама "Разгром немецко-фашистских войск"

Příloha B – Pavlovův dům (únor 1943)

Příloha C – Pavlovův dům (dnešní podoba)

Příloha D - Музей-заповедник «Сталинградская битва»

Příloha E – Schéma památníku na Mamájově mohyle

Příloha F - Paměti generace (Память поколений)

Příloha G - Bít se do poslední dechu! (Стоять насмерть!)

Příloha H - Ruiny zdí (Стены-руины)

Příloha I - Síň válečné slávy – exteriér (Зал Воинской Славы)

Příloha J - Síň válečné slávy – interiér (Зал Воинской Славы)

Příloha K - Smuteční náměstí (Площадь Скорби)

Příloha L - Matka vlast volá! (Родина-мать зовет!)

Příloha M – Socha Matka vlast volá! s dnešním Volgogradem

Příloha N – Vasilij Grigorijevič Zajcev

Рѣлоћа А – Панорама "Разгром немецко-фашистских войск"¹³²

Рѣлоћа В – Павловѡв дѡм (ѡнор 1943)¹³³

¹³² Панорама "Разгром немецко-фашистских войск". In: <http://volfoto.ru> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupnѡ z: <http://volfoto.ru/volgograd/panorama/razgrom-pod-stalingradom/photos/3107.html>.

¹³³ После окончания Сталинградской битвы. На заднем плане — Мельница Гергардта. In: <https://ru.wikipedia.org> [online]. © [cit. 2017-03-01]. Dostupnѡ z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BC_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0.

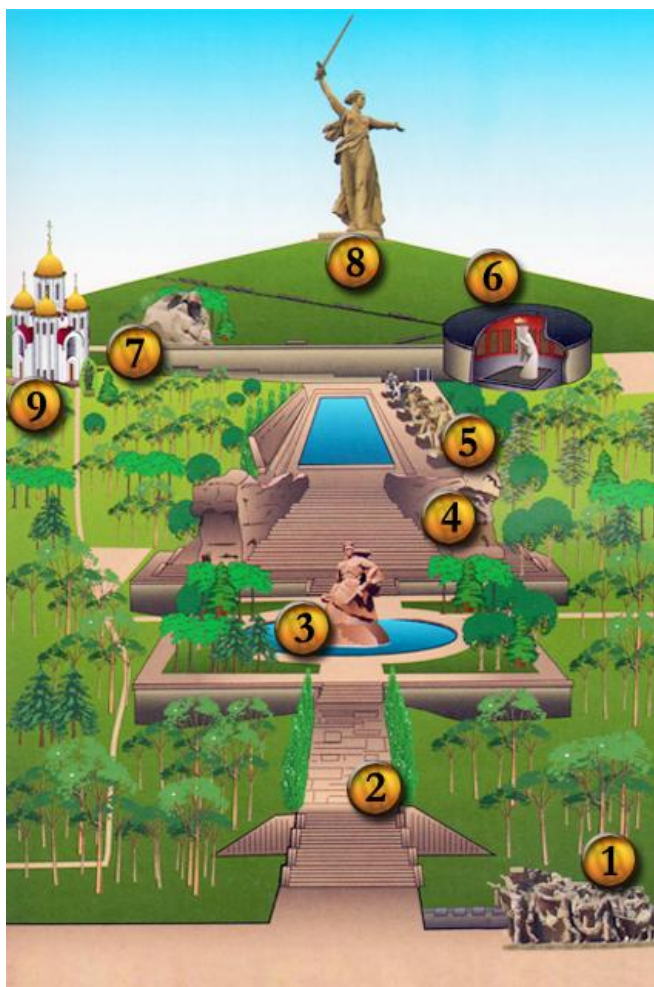
Пříloha C – Pavlovův dům (dnešní podoba)¹³⁴

Пříлоha D – Музей Сталинградской битвы¹³⁵

¹³⁴ Оборона дома Павлова: как это было. In: <https://topwar.ru> [online]. © 2012 [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: <https://topwar.ru/11381-oborona-doma-pavlova-kak-eto-bylo.html>.

¹³⁵ Музей-заповедник «Сталинградская битва». In: <https://ru.wikipedia.org> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0_\(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B1%D0%B8%D1%82%D0%B2%D0%B0_(%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B9-%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%BA)).

Příloha E – Schéma památníku na Mamájově mohyle¹³⁶

Příloha F - Paměti generace (Память поколений)¹³⁷

¹³⁶ Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=59.

¹³⁷ Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=0.

Příloha G - Bít se do poslední dechu! (Стоять насмерть!)¹³⁸

Příloha H - Ruiny zdí (Стены-руины)¹³⁹

¹³⁸ Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=2.

¹³⁹ Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=3.

Пříloha I - Síň válečné slávy – exteriér (Зал Воинской Славы)¹⁴⁰

Пříloha J - Síň válečné slávy – interiér (Зал Воинской Славы)¹⁴¹

¹⁴⁰ Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=6.

¹⁴¹ *tamtéž.*

Příloha K - Smuteční náměstí (Площадь Скорби)¹⁴²

Příloha L - Matka vlast volá! (Родина-мать зовет!)¹⁴³

¹⁴² Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=7.

¹⁴³ Мамаев курган. In: <http://www.stalingrad-battle.ru> [online]. © [cit. 2017-05-31]. Dostupné z: http://www.stalingrad-battle.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=30&Itemid=12&limitstart=8.

Příloha M – Socha Matka vlast volá! s dnešním Volgogradem¹⁴⁴

Příloha N – Vasilij Grigorijevič Zajcev¹⁴⁵

¹⁴⁴ Volgograd Russia. In: <http://tattrx.com> [online]. © [cit. 2017-06-12]. Dostupné z: <http://tattrx.com/tattoo-shops/volgograd-russia>.

¹⁴⁵ В. Г. Зайцев в Сталинграде, октябрь 1942 года. In: <https://ru.wikipedia.org> [online]. © [cit. 2017-06-12]. Dostupné z: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D0%B9%D1%86%D0%B5%D0%B2_%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.